

S/3304 cz. 1

**AKADEMIA
OBRONY NARODOWEJ**

AON wewn. 4891/96

Zenon STACHOWIAK

EKONOMIA

CZĘŚĆ I

PROLEGOMENA

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

S/3304 cz. 1

05-003304-035-0

WARSZAWA

53610

1996

AON wewn. 4891/96

ZENON STACHOWIAK

EKONOMIA

Część I

PROLEGOMENA

Halczak

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA

1. WPROWADZENIE DO EKONOMII

1.1. Ekonomia jako dyscyplina wiedzy	15	
1.1.1. Istota ekonomii.....	15	1
1.1.2. Podstawowe problemy ekonomiczne.....	22	2
1.1.3. Podstawowe kategorie, prawa i teorie ekonomiczne.....	24	3
1.1.3.1. Podstawowe kategorie ekonomiczne.....	24	4
1.1.3.2. Prawa ekonomiczne.....	24	
1.1.3.3. Teorie ekonomiczne	26	
1.2. Polityka gospodarcza.....	27	5
1.2.1. Płaszczyzny polityki gospodarczej.....	30	
1.2.1.1. Polityka gospodarcza jako nauka.....	30	6
1.2.1.1.1. Cele i zadania polityki gospodarczej.....	32	
1.2.1.1.2. Instrumenty polityki gospodarczej.....	35	
1.2.1.1.3. Metody badawcze.....	37	
1.2.1.1.4. Zakres	39	
1.2.1.1.5. Funkcje	40	
1.2.2. Praktyka polityki gospodarczej.....	40	
1.2.3. Dziedziny polityki gospodarczej.....	41	
1.2.4. Umiejscowienie polityki gospodarczej	41	
1.3. Zarys rozwoju i stanu współczesnej myśli ekonomicznej.....	43	7
1.3.1. Główne nurty i szkoły współczesnej myśli ekonomicznej.....	43	
1.3.2. Zasadnicze obszary zainteresowań współczesnej ekonomii.....	46	
1.3.3. Społeczna gospodarka rynkowa.....	46	
<i>Streszczenie</i>	47	
<i>Podstawowe pojęcia do zapamiętania</i>	49	
<i>Zagadnienia kontrolne</i>	49	
<i>Literatura zalecana</i>	50	

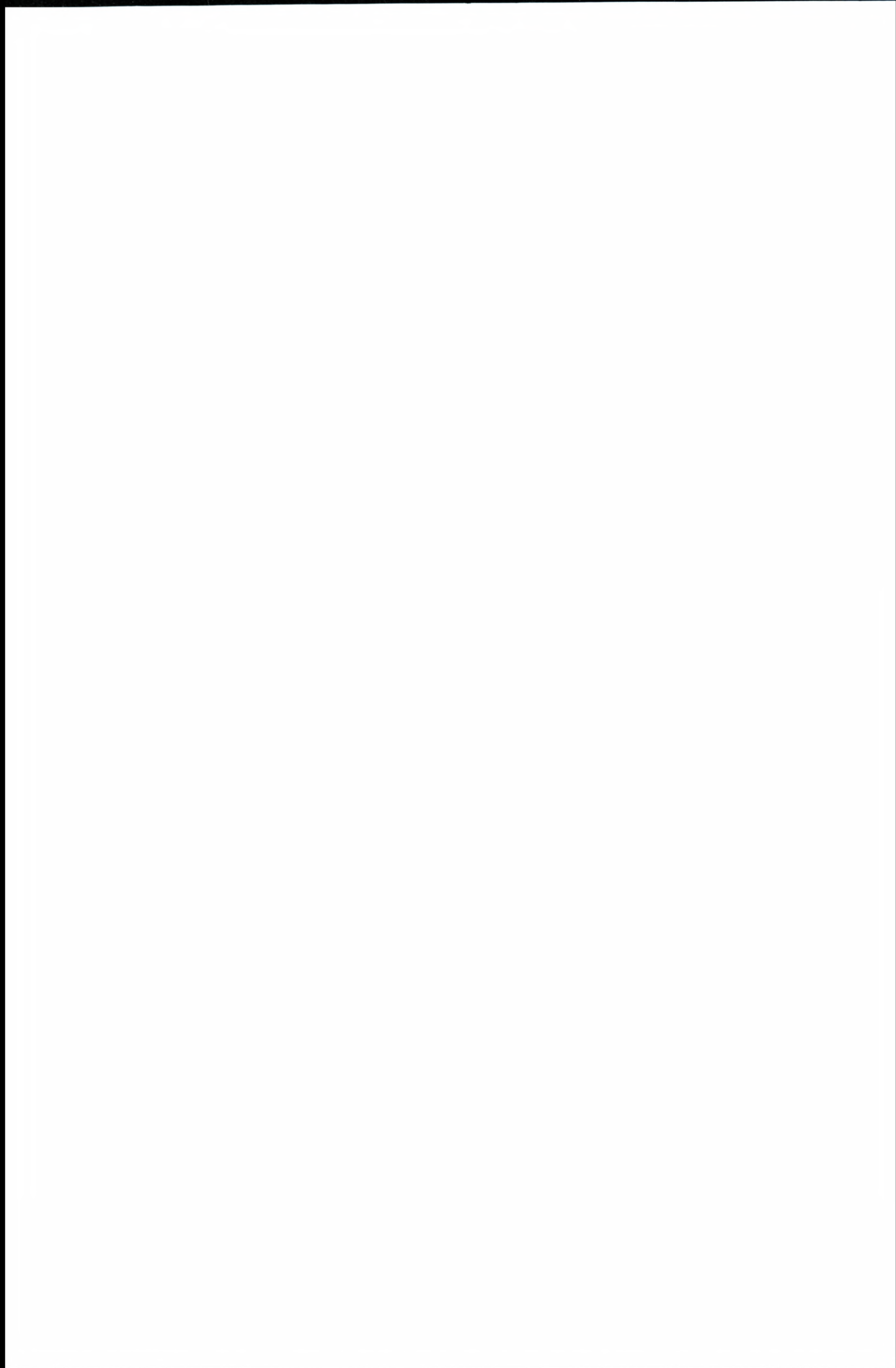
2. GOSPODARKA RYNKOWA

2.1. Powstanie i rozwój gospodarki rynkowej.....	52	8
2.2. Ogólna charakterystyka gospodarki rynkowej.....	52	9
2.2.1. Towar	52	
2.2.2. Cena	53	

2.2.3. Istota pieniądza jako kategorii ekonomicznej.....	55
2.2.3.1. Ewolucja pieniądza i jego rodzaje.....	56
2.2.3.2. Funkcje pieniądza.....	57
2.2.4 Rynek.....	58
2.3. Podstawowe mechanizmy rynku - istota i funkcjonowanie.....	60
2.3.1. Popyt.....	60
2.3.2. Podaż.....	62
2.3.3. Konkurencja.....	64
2.4. Podstawy funkcjonowania gospodarki rynkowej.....	67
2.4.1. System pieniężno-finansowy gospodarki rynkowej.....	67
2.4.1.1. System bankowy.....	68
2.4.1.2. Rynek kapitałowy.....	69
2.4.1.3. Rynek dewizowy.....	69
2.4.1.4. Budżet państwa i budżety władz lokalnych.....	70
2.4.2. Polityka pieniężna państwa.....	71
<i>Streszczenie</i>	73
<i>Podstawowe pojęcia do zapamiętania</i>	75
<i>Zagadnienia kontrolne</i>	75
<i>Literatura zalecana</i>	76
 3. RYNEK I PAŃSTWO W GOSPODARCE	
3.1. Rola rynku w gospodarce.....	77
3.2. Rola państwa w gospodarce.....	80
3.2.1. Ekonomiczne funkcje państwa w gospodarce rynkowej.....	82
3.2.1.1. Funkcja alokacyjna.....	82
3.2.1.2. Funkcja redystrybucyjna.....	84
3.2.1.3. Funkcja stabilizacyjna.....	85
3.2.2. Państwo jako podmiot wyboru społecznego.....	86
3.3. Odpaństwowienie gospodarki i życia społecznego.....	87
3.3.1. Przekształcenia własnościowe.....	88
3.3.2. Dereglamentacja produkcji dóbr i usług i ich obrotu.....	90
3.3.3. Deetatyzacja form oddziaływania na rzeczywistość gospodarczą.....	90
<i>Streszczenie</i>	92
<i>Podstawowe pojęcia do zapamiętania</i>	93
<i>Zagadnienia kontrolne</i>	94
<i>Literatura zalecana</i>	94

4. STRUKTURA I FUNKCJONOWANIE GOSPODARKI NARODOWEJ

4.1. Istota gospodarki narodowej.....	95
4.2. Struktura gospodarki narodowej.....	96
4.2.1. Struktura podmiotowa gospodarki narodowej.....	96
4.2.1.1. Gospodarstwa domowe.....	96
4.2.1.2. Przedsiębiorstwa.....	98
4.2.2. Struktura własnościowa gospodarki narodowej.....	100
4.2.3. Struktura prawno-organizacyjna gospodarki narodowej.....	101
4.2.3.1. Przedsiębiorstwa prywatne.....	101
4.2.3.1.1. Przedsiębiorstwa jednoosobowe.....	101
4.2.3.1.2. Spółki.....	103
4.2.3.1.2.1. Spółki osobowe.....	104
4.2.3.1.2.1.1. Spółka cywilna.....	104
4.2.3.1.2.1.2. Spółka jawna.....	105
4.2.3.1.2.1.3. Spółki komandytowe.....	106
4.2.3.1.2.2. Spółki kapitałowe.....	106
4.2.3.1.2.2.1. Spółki z o.o.....	106
4.2.3.1.2.2.2. Spółki akcyjne.....	107
4.2.3.1.2.3. Spółki joint ventures.....	108
4.2.3.1.3. Spółdzielnie.....	108
4.2.3.2. Przedsiębiorstwa publiczne.....	109
4.2.3.2.1. Przedsiębiorstwa państwowe.....	109
4.2.3.2.2. Przedsiębiorstwa komunalne.....	109
4.2.3.3. Przedsiębiorstwa mieszane.....	109
4.2.4. Struktura funkcjonalno-instytucjonalna (organizacyjno-instytucjonalna) gospodarki.....	110
4.2.5. Struktura produkcyjna (rzeczowa) gospodarki.....	113
4.2.6. Struktura zatrudnienia i kwalifikacji.....	114
4.2.7. Struktura stosowanych technologii.....	114
4.3. Funkcjonowanie gospodarki narodowej w warunkach gospodarki rynkowej.....	114
<i>Streszczenie</i>	117
<i>Podstawowe pojęcia do zapamiętania</i>	120
<i>Zagadnienia kontrolne</i>	120
<i>Literatura zalecana</i>	120
BIBLIOGRAFIA.....	121
SPIS SCHEMATÓW.....	123

PRZEDMOWA

Niniejsza *Prolegomena* jest pierwszą z czterech części podręcznika *Ekonomia*, będącego prezentacją metodologicznie uporządkowanego wykładu podstawowych zagadnień z teorii ekonomii, wybranych tematów z historii myśli ekonomicznej oraz polityki gospodarczej współczesnego świata. Jego adresatami są studenci studiów licencjackich.

Mając na uwadze potrzeby dydaktyczne oraz trudności w pozyskiwaniu odpowiednich pozycji książkowych literatury przedmiotu, autor proponuje prezentację problemów, nazwanych wspólnym tytułem *Ekonomia*, w zbiorze 20 wykładów. Ich zakres tematyczny, ograniczony do podstaw teorii i praktyki gospodarki rynkowej w skali mikro- i makroekonomicznej, wsparty rozważaniami z historii myśli ekonomicznej, został podzielony na cztery bloki tematyczne, z których każdy jest odrębną częścią wydawniczą. Pierwsza to: *prolegomena*, druga: - *makroekonomia*, trzecia: - *mikroekonomia* i czwarta - *międzynarodowe stosunki ekonomiczne*.

Treść wykładu z ekonomii została uporządkowana według trzech założeń: pierwsze - to przybliżenie warstwy teoretycznej ekonomii i polityki gospodarczej; drugie - ściśle powiązanie warstwy teoretycznej z praktyką; zaś trzecie - to opisywanie zagadnień w kontekście szerokim, bo z punktu widzenia historii myśli ekonomicznej.

Układ wewnętrzny każdego rozdziału tworzą: krótki wstęp, prezentacja zagadnień, streszczenie, podstawowe pojęcia do zapamiętania, pytania i zagadnienia do samokontroli oraz zalecane do studiowania pozycje książkowe literatury przedmiotu.

Pierwszym krokiem w nauczaniu ekonomii jest znalezienie odpowiedzi na kilka podstawowych pytań dotyczących tego przedmiotu, między innymi:

- po co się uczyć ekonomii?
- jakich obszarów ona dotyczy?
- jakimi posługuje się metodami i narzędziami?

Mając na uwadze wątpliwości, kryjące się za tymi pytaniami, jest celowe wyodrębnienie bloku spraw ogólnych, mających charakter wstępnych rozważań. W niniejszym podręczniku stanowią go zagadnienia ujęte w czterech tematach:

1. Wprowadzenie do ekonomii; 2. Gospodarka rynkowa; 3. Rynek i państwo w gospodarce; 4. Struktura i funkcjonowanie gospodarki narodowej.

Zdaniem autora, taka logika prezentacji wykładów jest konstrukcją podstawową, a jednocześnie otwartą, stwarza bowiem możliwość rozbudowy każdego bloku tematycznego, w zależności od potrzeb dydaktycznych.

Autor ma świadomość pewnych mankamentów w wykładzie niektórych tematów i dlatego bierze pełną odpowiedzialność za wszelkie ułomności podręcznika.

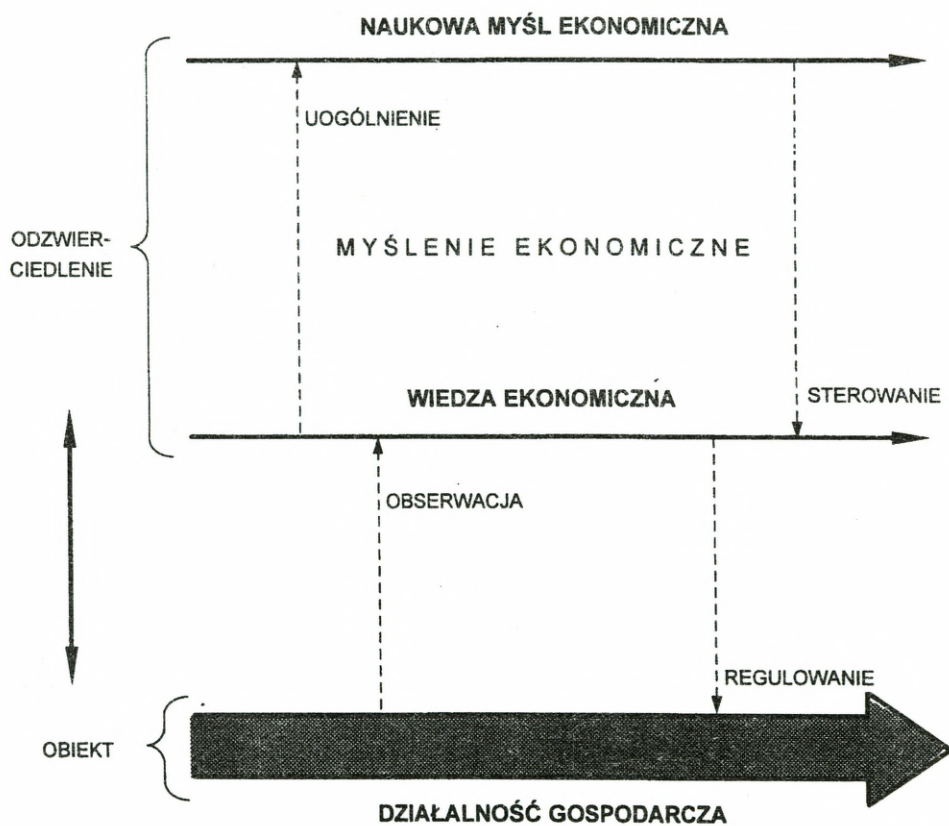
Z.S.

1. WPROWADZENIE DO EKONOMII

Ekonomii nie sposób zrozumieć bez znajomości jej historii. Ta zaś jest ściśle związana ze światem rzeczywistym, a więc z konkretną działalnością gospodarczą, znajdującą odzwierciedlenie w wiedzy i naukowej myśli ekonomicznej, dowiązanej do określonego czasu i miejsca (schemat 1.1). Obserwując bowiem *działalność gospodarczą człowieka* - będącą w istocie zespołem jego świadomych postaw związanych z wytwarzaniem, podziałem i wymianą dóbr służących zaspokojeniu jego potrzeb - na niższym szczeblu procesu myślowego gromadzimy *wiedzę ekonomiczną*, a na wyższym - drogą uogólniania - przeradza się ona w *naukową myśl ekonomiczną*. Przy czym, jeśli zgromadzona wiedza ekonomiczna pozwala człowiekowi świadomie oddziaływać na całą działalność gospodarczą, to również naukowa myśl ekonomiczna oddziałuje zwrotnie na swoje podłoże - którym jest działalność gospodarcza człowieka - przez sterowanie procesami gromadzenia wiedzy ekonomicznej. Oznacza to, że jeśli świat podlega procesowi nieustannych zmian, to także musi się zmieniać ekonomia.

Ekonomia zmienia się więc nieustannie od wieków, dynamizując i rozszerzając obszar swoich dociekań (schemat 1.2). Jej pierwocin doszukać się można w poglądach starożytnych Egipcjan, Chińczyków, Sumerów i Hindusów. Na kulturę europejską największy wpływ wywarły jednak poglądy starożytnych Greków i Rzymian, łączące zwykle problematykę ekonomiczną z wojenną, filozoficzną i moralizatorską. Przykładem tego w literaturze greckiej są przekazy Homera, Hezjoda, Solona, Peryklesa, Ksenofonta, Platona i Arystotelesa.

Homer (żyjący w VIII wieku p.n.e.), w *Iliadzie* i *Odysei*, pokazał rozkład wspólnoty pierwotnej, w okresie której rangę bogactwa zyskiwał przede wszystkim łup wojenny, potem płody gospodarki naturalnej, a na końcu dopiero handel. Odmienne problemy ekonomiczne widział Hezjod (żyjący na przełomie VIII i VII wieku p.n.e.), który w eposie dydaktycznym *Prace i dni* głosił pochwałę pracy. Mówił on, że „Praca nie hańbi, hańbi próżnowanie”. Oprócz tego sformułował on w tonie moralizatorskim szereg wskazówek wynikających z obserwacji zjawisk czysto gospodarskich - w tym dotyczących niewolnictwa, w którym widział środek bogacenia się.

Źródło: W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, Warszawa, PWE, 1983., s. 20.

Schemat 1.1. Powiązania działalności gospodarczej z wiedzą i naukową myślą ekonomiczną

Problem niewolnictwa dostrzegał również Solon (ok. 635-560 r. p.n.e.), który w swych reformach doprowadził do ingerencji państwa w stosunki między wierzycielem i dłużnikiem przez wypracowanie zasady, że wolny człowiek nie może być zabezpieczeniem pożyczki i z tego tytułu nie może się stać niewolnikiem.

Pierwszym jednak traktatem - w którym użyto nazwy (przyjętej później, bo w XVI wieku) do określenia nauki o gospodarce - jest *Oikonomikos* Ksenofonta (ok. 430-355 r. p.n.e.). Dla niego pojęcie „ekonomia” wiązało się ściśle ze zbiorem praktycznych porad dla prowadzącego gospodarstwo rolne (od grec. oikos - dom, mieszkanie, gospodarstwo; i nomos - zwyczaj, prawo, zasada).

Jeszcze inny jest wkład Platona (427-347 r. p.n.e.), który w rozprawie *Rzeczpospolita* przedstawił wizję państwa stanowego, przypisując również poszczególnym stanom określone role gospodarcze. Obowiązek obrony kraju i prowadzenie wojen traktował on jako realizację potrzeb rozwoju gospodarczego.

Pierwszy system poglądów ekonomicznych stworzył natomiast największy myśliciel starożytności, Arystoteles (384-322 r. p.n.e.), który ułokował go w otoczeniu systemów etycznego i politycznego, zaś sam system ekonomiczny oparł na trzech komponentach: ekonomii (oikonomikos), sztuce gromadzenia pieniędzy (chrematystyce) oraz nauce o istocie pieniądza. Pierwszy komponent obejmuje tradycyjną wiedzę i naukę o prowadzeniu gospodarstwa domowego oraz sztukę zarabkowania z innych źródeł. Drugi - koncentruje uwagę na procesach wymiany, uznając za usprawiedliwiony drobny handel wymienny i potępiając handel uprawiany w celu zdobycia zysku pieniężnego. W związku z wymianą, postawił on również pytanie należące do najważniejszych w myśli ekonomicznej: jak można porównać ze sobą, różne w swej istocie, wartości użytkowe towarów? Trzeci komponent ujawnia pieniądź jako wyraz umowy społecznej, powstałej pod wpływem potrzeby wymiany dóbr.

Osiągnięcia kultury greckiej w dziedzinie ekonomii zostały przejęte przez cywilizację rzymską, która również wniosła szereg własnych przemyśleń ekonomicznych. Znalazło to wyraz w dociekaniach Katona (ok. 234-149 r. p.n.e.), który jako jeden z pierwszych zajął się ekonomiką rolnictwa w dziele *O gospodarstwie wiejskim*. Sformułował on porady dotyczące traktowania niewolników i zwierząt roboczych, ale również przestrzennego rozmieszczenia gospodarstwa, w tym także względem dróg i miast.

Innym traktatem o gospodarce rolnej jest dzieło *Zasady nauki o rolnictwie* Warrona (116-27 r. p.n.e.). Jego zdaniem, eksploatacja niewolników w gospodarstwie rolnym powinna się opierać nie tylko na bezpośrednim przymusie, lecz także na bodźcach moralnych i socjalnych. Sformułował on również przemyślenia, które stanowią załączki myślenia kategoriami bilansu nakładów i wyników.

Problematykę gospodarowania na wsi podejmował również Columella (żyjący w I wieku), w dziele *De re rustica*. Zwracał on uwagę na: wyposażenie gospodarstwa w dobre narzędzia, właściwą uprawę i nawożenie gleb, lokalizację gospodarstwa oraz umiejętne nim gospodarowanie.

Nowa era przyniosła daleko idące przewartościowania w poglądach ekonomicznych, zwłaszcza na pracę fizyczną, rangę różnych zawodów oraz rolę i miejsce niewolników w społeczeństwie. Znalazło to wyraz w poglądach Seneki (ok. 3 r. p.n.e. - 65 r. n.e.), Klemensa (150-215) i Augustyna (354-430). Podkreślali oni, że wszyscy ludzie są sobie równi; pouczali, że ubóstwo nie jest cnotą, że bogaty powinien pomagać, a nie popierać nędzę; chwalili pracę, ganili zaś lenistwo. Ich poglądy były zbieżne z poglądami rodzącego się wówczas chrześcijaństwa.

Odmienna była natomiast myśl ekonomiczna wczesnego średniowiecza. Stanowiła ona część tak zwanych prawd plemiennych, będących zbiorami praw zwyczajowych - jak: Prawda Salicka (VI wiek), Kapitularz o majątkach (schyłek VIII wieku) - oraz nauk kanonicznych.

Szczytowym osiągnięciem średniowiecznej kanonistyki stały się poglądy Alberta Wielkiego (1193?-1280) oraz Tomasza z Akwinu (1225-1274), nawiązujące do arystotelizmu i myśli chrześcijańskiej. Tomasz z Akwinu, w ramach tzw. etyki gospodarczej, zbudował zręby systemu teorii własności i stosunków społecznych, z których wywiódł teorię „ceny sprawiedliwej” i jej pochodne teorie: płacy robotniczej, zysku kupieckiego i procentu.

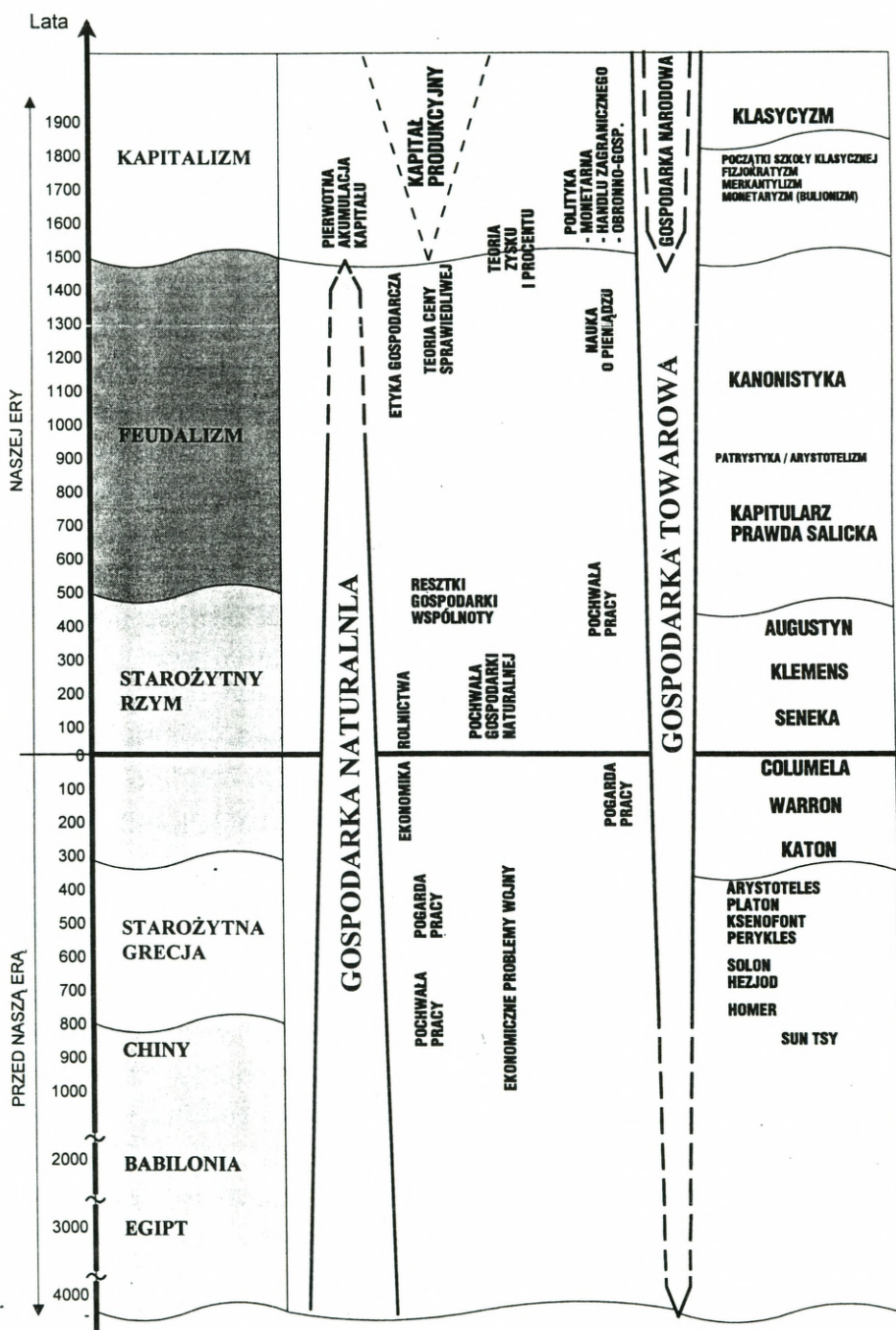
Schyłkowi średniowiecza towarzyszyły znaczące przemiany gospodarcze, wiążące się z odkryciami geograficznymi, wynalazkami technicznymi oraz procesami pierwotnej akumulacji kapitału. Sprzyjające tym procesom okazały się prądy odrodzenia. Zaowocowały one pojawieniem się luźnego systemu ekonomicznego - merkantylizmu (od włos. „mercante” - handlowiec), którego wczesnym stadium był tzw. monetaryzm (nazywany także bulionizmem). Monetaryzm rozwijał się zwłaszcza w tych krajach, w których stosunki towarowo-pieniężne szeroko się upowszechniły, to jest w Anglii, Francji, Hiszpanii i we Włoszech. Z rozwojem

merkantylizmu w pełnym wydaniu, mamy do czynienia dopiero w XVII wieku. Spośród wielu dzieł merkantylistów na uwagę zasługuje *Traktat ekonomii politycznej* (Traité de l'économie politique) z 1615 r., napisany przez Antoine'a de Montchrétiena (1575-1621). Jego zdaniem, ekonomia polityczna - w rozumieniu ekonomii społecznej - powinna się zajmować głównie gospodarką w makroskali. Uważał, że bogactwo narodu wymaga skrzętności jego obywateli i opiera się na rolnictwie i produkcji manufakturowej. Wiązał on je z osiągnięciem wysokiej samowystarczalności gospodarczej kraju, czemu powinien sprzyjać zwłaszcza handel.

Poczesne miejsce w historii myśli ekonomicznej okresu przejściowego od feudalizmu do kapitalizmu zajmuje fizjokratyzm. Ukształtował się on jako spójny kompleks poglądów ekonomicznych, którego kośćcem stała się analiza procesu produkcyjnego. Zrodził się na bazie krytyki merkantylizmu. Jego najbardziej znaczącym przedstawicielem był Francois Quesney (1694-1774), który zastosował metody nauk przyrodniczych w badaniach organizmu społecznego i gospodarczego. Skonstruował on fizjokratyczny gmach porządku społecznego, opierającego się na trzech kolumnach praw natury i wolności człowieka, mianowicie: wolności osobistej, własności prywatnej oraz wolności gospodarczej. Zwieńczeniem ich jest porządek naturalny, na którym się opiera porządek pozytywny (tj. system prawa stanowionego).

Metodologia porządku naturalnego stała się także podstawą „zbudowania” tablicy ekonomicznej, będącej zbiorem 30 zasad niezbędnych w racjonalnej polityce gospodarczej. Sztandarowym hasłem fizjokratów było powiedzenie: „dajcie nam swobodę działania i ruchu” (Laissez faire, laissez passer).

Pierwociny odpowiadające narodzinom kapitalizmu znalazły odzew, w najpełniejszym wymiarze, w poglądach prekursorów ekonomii klasycznej, zwłaszcza zaś Williama Petego (1623-1687). Jego uwaga została skoncentrowana na teorii czynników produkcji i teorii bogactwa narodowego, w ścisłym powiązaniu z teoriami: ceny, renty i pieniądza. Ważnym wsparciem jego dociekań była statystyka (arytmetyka polityczna). Dociekania te stały się znaczącym przyczynkiem do krystalizacji poglądów Adama Smitha (1723-1790) oraz Dawida Ricarda (1772-1823).

Schemat 1.2. Rozwój myśli ekonomicznej do czasu narodzin ekonomii jako nauki

1.1. EKONOMIA JAKO DYSCYPLINA WIEDZY

Rozwój ekonomii - zapoczątkowany pierwotnymi doświadczeniami prostej działalności gospodarczej i przez zrodzoną na jej uogólnieniach wiedzę ekonomiczną, a więc w dalszej kolejności naukę - trwa po dzień dzisiejszy. Ekonomia, od pojęcia użytego przez Ksenofonta, by się stać pod tą nazwą nauką, potrzebowała przeszło dwóch tysiącleci. Narodziny ekonomii jako nauki, wiążą się z opublikowaną przez Adama Smitha pracą *Badanie nad naturą i przyczynami bogactwa narodów* (1776), kiedy to gospodarka despotycznych monarchii zaczęła się przestawiać w gospodarkę rynkową. Dalszy, przeszło 200-letni rozwój ekonomii, to rozwój teorii ekonomicznych, będących odbiciem ważkich problemów gospodarczych świata. Miał on miejsce nawet wtedy, gdy niektóre spośród nich zaczęły żyć własnym życiem, powodując postęp w sferze abstrakcji.

Ekonomię jako naukę trzeba postrzegać obecnie w dwóch aspektach: pierwszym, traktując ją jako owoc przeszłości (bowiem jej dzisiejsze poglądy mają głębokie korzenie w przeszłości) i drugim - jako współtworzenie przyszłości (bowiem zachowa ona nieuchronnie pewne aspekty tego, co istnieje obecnie).

1.1.1. Istota ekonomii

Chcąc oddać istotę ekonomii jako nauki, najprostszym sposobem może się wydać jej zdefiniowanie. Jednak wobec wielości istniejących definicji, z których każda jest w pewnym sensie słuszna, gdyż podkreśla sprawy, będące rzeczywiście przedmiotem badań ekonomii, dojść można do wniosku, iż rzecz sama w sobie jest bardziej skomplikowana, niż by się mogła wydawać.

P. Samuelson, w najpopularniejszym światowym podręczniku *Economics* (1948), który doczekał się kilkunastu wydań i tłumaczeń, w tym polskiego (1995), odwołuje się do następujących, typowych definicji:

Ekonomia jest to badanie działań człowieka dotyczących produkcji oraz wymiany między ludźmi.

Ekonomia jest nauką o dokonywaniu wyborów. Bada sposoby wykorzystania przez ludzi ograniczonych zasobów (ziemia, praca, kapitał, technologia, przedsiębiorczość) do wytworzenia różnych produktów i usług oraz sposoby rozdziału uzyskanych efektów między poszczególnych członków społeczeństwa.

Ekonomia to nauka o tym, w jaki sposób istoty ludzkie organizują działania w sferze konsumpcji i produkcji.

Ekonomia jest nauką o pieniądzu, stopie procentowej, kapitale i bogactwie.

Ekonomia analizuje zmiany w całości gospodarki - tendencje cen, produkcji i bezrobocia. Z chwilą gdy te zjawiska zostaną zrozumiane pomaga w kształtowaniu polityki, za pomocą której rządy mogą wywierać wpływ na całokształt gospodarki.

Definicje te nie są jedynymi. Na przykład A. Marshall, w *Zasadach ekonomiki* (1890), stwierdził że **Ekonomia polityczna** lub **ekonomika** jest badaniem rodzaju ludzkiego w jego codziennym życiu gospodarczym. L. Robbins z kolei, w *Szkicu o naturze i znaczeniu nauki ekonomicznej* (1932), sformułował następującą definicję: **Ekonomia** jest nauką, która bada zachowania ludzi dążących do realizacji różnych celów przy wykorzystaniu różnych środków mających alternatywne zastosowania.

M. Reykowski (*Wprowadzenie do makroekonomii. Gospodarka rynkowa* - 1991), sformułował natomiast pogląd, że: **Ekonomia** jest nauką badającą sposób, w jaki ludzie (pojedynczo lub w zorganizowanych zespołach) wykorzystują zasoby będące w ich dyspozycji w celu zaspokojenia różnorodnych potrzeb materialnych i niematerialnych, czyli innymi słowy [...] zajmuje się problemem, w jaki sposób społeczeństwo rozdziela (dokonuje alokacji) stosunkowo rzadkie zasoby, posiadające różnorodne zastosowania w celu produkowania dóbr oraz w jaki sposób dzieli wytworzone dobra między członków tego społeczeństwa. Podobnie ekonomię określają autorzy amerykańskiego podręcznika *Applied Economics* (w rosyjskim przekładzie: *Прикладная экономика* - 1992), bowiem jako naukę społeczną, która opisuje i analizuje wybory społeczeństwa przy ograniczonych zasobach, dla zapewnienia pożądanego spożycia. W sposób zbliżony ekonomię definiowali D. Laider i S. Estrin, autorzy podręcznika *Wstęp do mikroekonomii* (polskie wydanie - 1991). Według nich **Ekonomia** bada zjawiska ograniczoności zasobów, czyli [...] że analizuje ona kwestie wyboru. Też podobnie istotę ekonomii przedstawia G.F. Stanlake, w podręczniku *Podstawy ekonomii* (polskie wydanie - 1991). Według niego **Ekonomia** zajmuje się gospodarowaniem, czyli uzyskiwaniem najwięcej z tego, co mamy. Dla każdego z nas oznacza to wykorzystywanie swoich możliwości i rozdysponowania dochodu w taki sposób, aby uzyskać maksymalną satysfakcję lub korzyści. Dla społeczeństwa jako całości, oznacza to spożytkowanie ludzkich umiejętności i energii, ziemi, budynków, maszyn i innych zasobów czynników wytwórczych w celu osiągnięcia najwyższego możliwego standardu życia.

Do przedstawionych definicji nawiązuje również M. Nasiłowski w pracy *System rynkowy. Podstawy mikro- i makroekonomii* (1992), określając ekonomię jako naukę zajmującą się badaniem zachowania i ekonomicznych konsekwencji zachowań podmiotów gospodarczych w dziedzinie wykorzystania ograniczonych środków, które mogą być w rozmaity sposób zastosowane w sferze produkcji, podziału, wymiany i konsumpcji. Jako taka, ekonomia pokazuje więc stany idealne lub rozwiązania najlepsze i w tym sensie wskazuje drogę lub metodę postępowania podmiotom gospodarczym, co umożliwia maksymalizowanie przez nie funkcji celu lub zminimalizowanie ponoszonych nakładów.

Podobny punkt widzenia mają autorzy podręcznika *Elementarne zagadnienia ekonomii* (1993), wskazując, że **Ekonomia** czy też **ekonomia polityczna jest nauką o procesach gospodarczych, tzn. procesach produkcji, podziału, wymiany i konsumpcji środków zaspokojenia potrzeb ludzkich. Stara się ona wykrywać i opisywać pewne ogólne prawidłowości rządzące tymi procesami.** Zaś D. Kamerschen, R. McKenzie i C. Nardinelli - autorzy amerykańskiego podręcznika *Ekonomia* (1991), określają, że **Ekonomia jest nauką badającą, jak ludzie radzą sobie z rzadkością - brakiem nieograniczonej dostępności do dóbr, jak rozwiązują dotkliwy problem alokacji ograniczonych zasobów w celu zaspokojenia konkurencyjnych chęci, aby zaspokoić ich tyle, ile jest w danej sytuacji możliwe.**

Jeszcze bardziej jednoznacznie istotę ekonomii rozumieją D. Begg, S. Fischer i R. Dornbusch, autorzy znanego w Anglii podręcznika *Ekonomia* (polskie wydanie t. 1. - 1993). Określają oni, że **Ekonomia jest nauką badającą, w jaki sposób społeczeństwo gospodarujące decyduje o tym, co, jak i dla kogo wytwarzać.**

Przytoczone definicje są zgodne co do tego, że ekonomia to badanie decyzji podejmowanych przez jednostki i społeczeństwa, które dotyczą zastosowania ograniczonych zasobów produkcyjnych, o różnych możliwych zastosowaniach, do wytwarzania różnych produktów oraz przeznaczania wyprodukowanych dóbr na zaspokojenie potrzeb (bieżących lub przyszłych) poszczególnych osób i grup w społeczeństwie. **Ekonomia analizuje nakłady i efekty związane z doskonaleniem metod wykorzystywania zasobów.** Jest to współcześnie bardzo często formułowana ogólna definicja ekonomii.

W przytoczonych definicjach zauważa się używanie zarówno pojęcia „ekonomia polityczna”, jak i „ekonomia”. Związane jest to z terminem „ekonomia polityczna”, upowszechnionym w XVII wieku, który odwołał się do przymiotnika

„polityczna”, oznaczającego to samo, co „społeczna”. Obecnie, w ślad za literaturą angielsko-amerykańską, przymiotnik „polityczna” jest zazwyczaj pomijany.

Istotę ekonomii, obok jej definicji, oddają także istniejące jej podziały i klasyfikacje. Ze względu na skalę i zakres podejmowanych problemów, ekonomię jako dyscyplinę wiedzy dzieli się na dwie zasadnicze części - mikroekonomię i makroekonomię. Ze względu zaś na obszar badawczy, ekonomię się dzieli na pozytywną i normatywną.

Spśród wielu podziałów ekonomii, na uwagę zasługuje jej podział na mikroekonomię i makroekonomię. Podział ten, mimo cech ogólności, przebiega przez środek istniejących klasyfikacji przedmiotowych. Koncentrując uwagę na określeniu istoty mikroekonomii i makroekonomii trzeba zauważyć, że zadanie to, będąc z pozoru łatwe, w rzeczywistości takowe nie jest. Wynika to z istnienia we współczesnej myśli ekonomicznej wielości podejść do rozwiązywania konkretnych problemów gospodarczych. Podejścia te są przy tym dalece niestałe i podporządkowane zarówno zmianom zachodzącym w nauce, jak i w rzeczywistości gospodarczej.

Najogólniej mówiąc, przez **mikroekonomię** należy rozumieć *tę część ekonomii jako nauki, która koncentruje swoją uwagę na szczegółowych analizach indywidualnych decyzji, dotyczących pojedynczych towarów*. Natomiast przez **makroekonomię** - *tę część ekonomii jako nauki, która kładzie nacisk i bada wzajemne związki zachodzące w gospodarce jako całości*. Jako takie, oba te rodzaje ekonomii obok posługiwania się wspólnymi pojęciami i metodami, odwołują się również do pojęć i metod im charakterystycznych.

O roli i randze tych dwóch rodzajów ekonomii w żaden sposób nie decydują przesłanki „mikro”, czy „makro”. Nie można więc powiedzieć, że mikroekonomia zajmuje się nieistotnymi detalami rzeczywistości gospodarczej, a makroekonomia - bazująca na kategoriach globalnych - problemami znaczącymi i decydującymi o rozwoju gospodarki narodowej. Prawdziwa jest natomiast teza - ze względu na to, że w ostatecznym rachunku globalna rzeczywistość gospodarcza składa się z licznych, ale małych w skali procesów gospodarczych - iż pomiędzy oboma rodzajami ekonomii, to jest między mikroekonomią a makroekonomią nie ma zasadniczych sprzeczności. Tezę tę potwierdza także zależność, pokazująca wielobiegunowo rzeczywistość gospodarczą, w której na jednym biegunie znajduje się czysta mikroekonomia, a na drugim makroekonomia. Ponieważ wszystkie problemy tej rzeczywistości dadzą się umieścić gdzieś pomiędzy obydwojema skrajnościami, muszą więc one zawierać zarówno elementy mikro-, jak i makroekonomiczne.

Doświadczenia płynące z praktyki życia gospodarczego wskazują, że konieczna jest wiedza zarówno z mikroekonomii, jak i makroekonomii. Nie można więc kształcić człowieka tylko w jednej problematyce, zupełnie pomijając drugą. Trzeba natomiast wyraźnie powiedzieć, który z tych dwóch problemów wyniknął jako pierwszy i w danej, konkretnej sytuacji, jawi się jako ważniejszy. W konsekwencji decyduje to także o kolejności rozpatrywania problemów, będących przedmiotem obserwacji i dociekań. Wśród ekonomistów zdania o ważności mikroekonomii bądź makroekonomii są podzielone. Jak jednak dowodzi analiza struktury podręczników ekonomii, w 40 procentach rozważania rozpoczynają się od analiz makroekonomicznych, przy czym w pierwszej kolejności rozpatruje się kształtowanie cen rynkowych, a zaraz potem przechodzi się do problematyki dochodu narodowego.

Podział ekonomii, ze względu na zakres, na mikroekonomię i makroekonomię, jak dowodzą współczesne poglądy ekonomistów, nie jest zamknięty. Zdaniem wielu ekonomistów - tak polskich, jak i zachodnich - daje się coraz bardziej zauważyć nieadekwatność konstrukcji - to jest kategorii, praw oraz teorii mikro i makroekonomicznych - do opisu rzeczywistości gospodarczej. Wynika to w dużej mierze z tego, że języki mikro- i makroekonomii pokrywają się tylko częściowo, a niejednokrotnie, te same terminy ujawniają odmienne treści i konotacje. Na przykład niektóre pojęcia mikroekonomii, jak: cena, popyt, podaż, konsumpcja, równowaga rynkowa występują również w makroekonomii, chociaż często konkretyzuje się je dodając takie przymiotniki, jak: łączny, globalny, zagregowany, przeciętny itp., co powoduje, że te terminy przybierają nieco inne znaczenie.

Konsekwencją pewnego rozdźwięku pomiędzy rzeczywistością gospodarczą a teorią ekonomii jest brak czegoś, co można nazwać ekonomią środka, ekonomią średniego szczebla - czyli zgodnie z przyjętą konwencją semantyczną - mezoekonomią. Wyodrębnienie pośredniego stopnia ekonomii, ma przede wszystkim uzasadnienie w rozwoju struktur gospodarczych średniego szczebla. Oznacza to w praktyce istotną modyfikację systematyki nauk ekonomicznych (schemat 1.3). Ekonomia z dwudziałowej (mikro-, makro-), stałaby się trójdziałową (mikro-, mezo-, makro-).

DZIAŁ (SEKTOR) EKONOMII	PRZEDMIOT BADAŃ PODMIOT GOSPODAROWANIA	PROBLEMY BADAWCZE (przykłady)
<u>MIKROEKONOMIA</u>	• GOSPODARSTWO DOMOWE (KONSUMENT) • PRZEDSIĘBIORSTWO (PRODUCENT)	<u>TEORIA:</u> – gospodarstwa domowego – przedsiębiorstwa – równowagi rynkowej (popytu, podaży, cen) – potrzeb i konsumpcji (zachowań konsumenckich)
<u>MEZOEKONOMIA</u>	• SEKTORY • DZIAŁY • BRANŻE • KOMPLEKSY GOSPODARCZE • REGIONY • GRUPY SPOŁECZNE	<u>TEORIA:</u> – zmian strukturalnych – rozwoju regionów – zachowań grupowych – „ekonomik branżowych”
<u>MAKROEKONOMIA</u>	• GOSPODARKA NARODOWA (PAŃSTWO) • GOSPODARKA GRUP KRAJÓW (np. UE; CEFTA) • GOSPODARKA ŚWIATOWA (GLOBALNA)	<u>TEORIA:</u> – wzrostu i rozwoju gospodarczego – koniunktury – zatrudnienia – pieniądza i finansów – międzynarodowych stosunków ekonomicznych

Schemat 1.3. Zarys nowej systematyki ekonomii

Przy takim podejściu **mezoekonomię** określić trzeba *jako tę część ekonomii, która zajmuje się naukowym badaniem, wyjaśnianiem i definiowaniem ekonomiczno-strukturalnych stanów rzeczy i zjawisk, na płaszczyźnie działów gospodarki narodowej, grup ludzkich i regionów - a więc średnich agregatów w sensie ekonomicznym - oraz problemami sektorowej i regionalnej polityki strukturalnej, z uwzględnieniem wpływów grupowych.*

Opowiadając się za takim podziałem, zauważyć należy, że wyodrębnienie i autonomizacja mezoekonomii w żadnym wypadku nie może zastąpić ani odsunąć w cień mikro- i makroekonomii. Wręcz przeciwnie, taka systematyzacja spowoduje typologiczne oraz metodyczne oczyszczenie i uporządkowanie „środka ekonomii”, a w konsekwencji uczyni systematykę gospodarki oraz ekonomii bardziej przejrzystymi. W ostateczności winna się przyczynić do zwiększania adekwatności badań ekonomicznych - przy wykorzystaniu większości metod, procedur i narzędzi badawczych mikro- i makroekonomii - oraz dowartościowania całej ekonomii jako nauki.

Dorobek współczesnej myśli ekonomicznej pozwala wyróżnić dwa główne sposoby podejścia do badań ekonomicznych - pozytywne i normatywne.

Pozytywne myślenie ekonomiczne odnajduje istotę w tzw. **ekonomii pozytywnej**, *która stanowi gałąź badań ekonomicznych zajmującą się światem takim, jakim on jest, a nie takim, jakim być powinien.* Ekonomia pozytywna zajmuje się *konsekwencjami zmian warunków ekonomicznych, jak również kierunkami polityki ekonomicznej, a więc przedstawieniem tego, jak gospodarka rzeczywiście działa.*

Z kolei myślenie normatywne odnajduje swą istotę w tzw. **ekonomii normatywnej**, *będącej tą gałęzią badań ekonomicznych, która zajmuje się sądami wartościującymi: jakie powinny być ceny, poziom produkcji, dochody i kierunki polityki gospodarczej rządu, a więc tym, jak gospodarka powinna funkcjonować.*

Innym podziałem ekonomii jest jej podział na **ekonomię podażową** (ang. supply-side economics) i **ekonomię popytową**.

Ekonomia podażowa *to teoria makroekonomiczna, która podkreśla większe znaczenie zarządzania podażą bodźców do pracy, oszczędzania oraz inwestowania od znaczenia zarządzania popytem przy kształtowaniu polityki makroekonomicznej w celu osiągnięcia maksymalnego zatrudnienia, produkcji i wzrostu gospodarczego oraz stabilności cen.*

Ekonomia popytowa *to teoria makroekonomiczna uzasadniająca politykę gospodarczą, której celem jest pobudzanie i zarządzanie globalnym popytem.*

1.1.2. Podstawowe problemy ekonomiczne

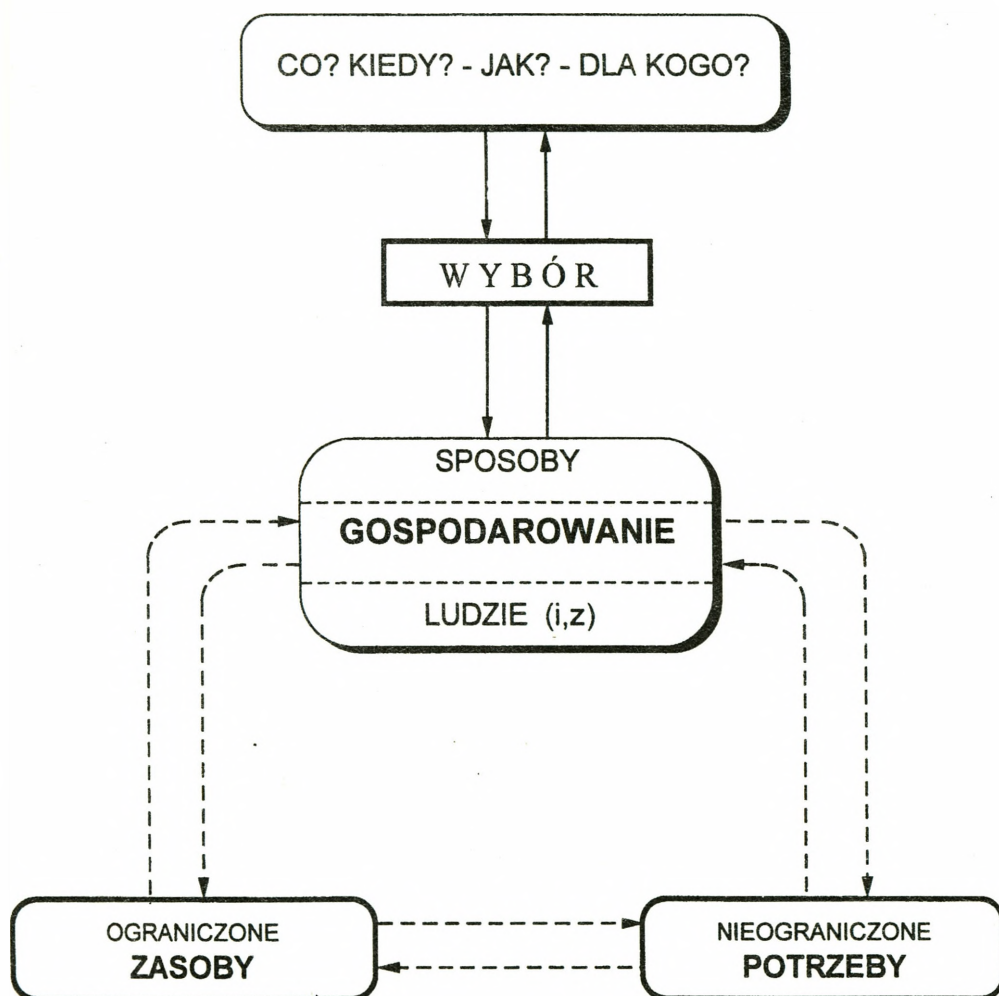
Przedstawione definicje ekonomii oraz jej rodzaje, wyraźnie wskazują na szeroki zakres problemów mieszczących się w jej obrębie. Problemy te - nazywane ekonomicznymi - są w istocie zawsze konkretnymi, poważnymi zagadnieniami lub zadaniami do rozwiązania bądź też kwestiami do rozstrzygnięcia ze sfery działalności gospodarczej. Wspólne dla wszystkich typów gospodarki są trzy podstawowe problemy ekonomiczne, tworzące pewną określoną triadę fundamentalnych problemów organizacji gospodarki. Sprowadzają się one do znalezienia odpowiedzi na trzy następujące grupy pytań:

- 1) co, kiedy i ile należy produkować?
- 2) kto i jak powinien produkować dobra?
- 3) dla kogo mają być wytwarzane dobra i w jaki sposób dzielone?

Pierwsza grupa pytań dotyczy rozwiązania kwestii ilości i asortymentu alternatywnych dóbr i usług, które należy wytworzyć, ich proporcji oraz czasu, w którym ma nastąpić ich wytworzenie. Druga - rozwiązania kwestii: przez kogo te dobra i usługi mają zostać wytworzone, z jakich zasobów oraz za pomocą jakiej metody. Z kolei trzecia grupa pytań dotyczy rozwiązania kwestii: kto ma użytkować dobra i usługi wytworzone w danym kraju i czerpać z nich korzyści, a w ostateczności, w jaki sposób mają być one podzielone między poszczególne jednostki.

Wszystkie te grupy pytań, obrazujące triadę podstawowych problemów ekonomicznych, wskazują jednocześnie na konieczność dokonywania nieustannych wyborów w procesie gospodarowania, napędzanego z jednej strony nieograniczonymi potrzebami, z drugiej zaś - hamowanego ograniczonymi zasobami. Związek ten w istocie rzeczy wyznacza obszary rozwiązań podstawowych problemów ekonomicznych (schemat 1.4). U jego podstaw leży zawsze rozwiązanie dylematu wyboru (w każdej społecznej, a także indywidualnej sytuacji) sposobu zaspokojenia potrzeb (ze swej natury nieograniczonych), przy ograniczoności i rzadkości zasobów.

Związki pomiędzy podstawowymi problemami ekonomicznymi wskazują także, że ich pierwotnym wyznacznikiem jest ograniczoność zasobów.

Schemat 1.4. Wyznaczniki podstawowych problemów ekonomicznych

1.1.3. Podstawowe kategorie, prawa i teorie ekonomiczne

Każdy system teoretyczny, a takim jest ekonomia, musi bazować na szerokiej aparaturze metodologicznej. W przypadku ekonomii stanowią ją kategorie, prawa i teorie ekonomiczne. Wobec ich wielości, możliwe jest zaprezentowanie tylko istoty tych pojęć oraz wskazanie, które z nich są powszechnie uznawane jako podstawowe.

1.1.3.1. Podstawowe kategorie ekonomiczne

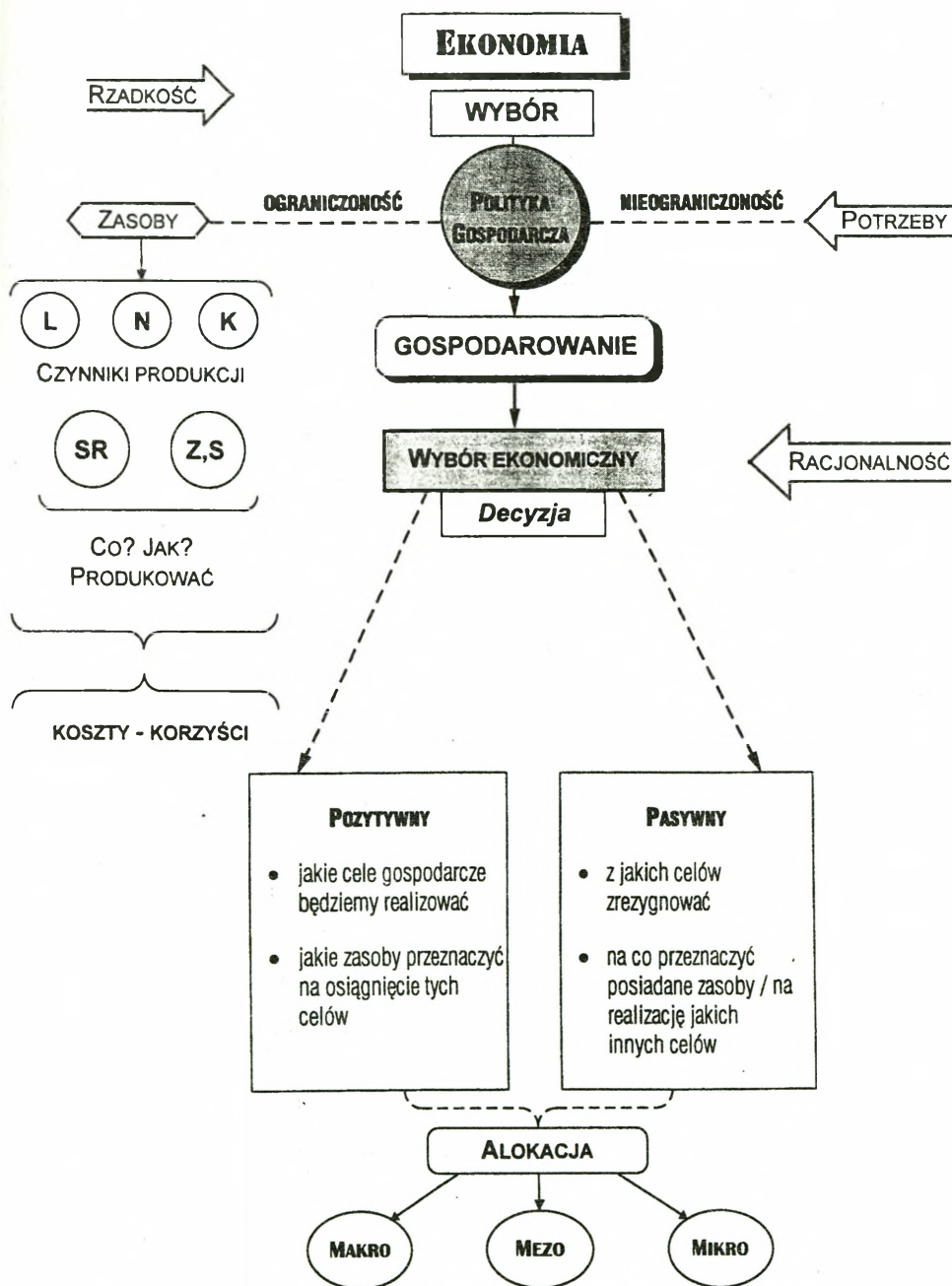
Rozumiejąc przez pojęcie „kategoria ekonomiczna” myślowy wyraz faktów, zjawisk i procesów oraz ich związków i zależności ekonomicznych, a w konsekwencji uogólnienie ich istotnych właściwości, możliwe się staje sformułowanie podstawowej listy kategorii. Najtrafniejszym punktem wyjścia do tego przedsięwzięcia wydaje się być istota ekonomii. Mając na uwadze jej współczesne rozumienie, zaznaczyć trzeba, że lista podstawowych kategorii ekonomicznych jest stosunkowo obszerna (schemat 1.5). Zaliczyć do nich należy takie kategorie, jak: makroekonomia, mikroekonomia, rynek, popyt, podaż, zasoby, ograniczoność zasobów, rzadkość zasobów, potrzeby, nieograniczoność potrzeb, gospodarowanie, alokacja, czynniki produkcji i inne.

1.1.3.2. Prawa ekonomiczne

Prawa ekonomiczne - to adekwatne teoretyczne ujęcie najsilniej działających tendencji w rzeczywistości gospodarczej. Mogą mieć one charakter ogólny lub szczegółowy; mogą dotyczyć zjawisk zachodzących w całej gospodarce narodowej, a więc zarówno w skali makro-, jak i w skali mikro-.

Do znaczących w skali makroekonomicznej trzeba zaliczyć takie prawa, jak:

- prawo własności;
- prawo Keynesa (makroekonomicznego przekonania, że popyt tworzy własną podaż);
- prawo Seya (makroekonomicznego przekonania, że podaż tworzy swój własny popyt);
- prawo konkurencji;
- prawo wartości.

Schemat 1.5. Lista podstawowych kategorii ekonomicznych

Natomiast w skali mikroekonomicznej bardzo często się spotykamy - przy analizowaniu rzeczywistości gospodarczej - z funkcjonowaniem takich praw, jak:

- prawo malejących krańcowych przychodów;
- prawo popytu i podaży.

1.1.3.3. Teorie ekonomiczne

Wobec złożonej rzeczywistości gospodarczej, ekonomia - w rozwiązywaniu problemów przed nią stojących - posługuje się teoriami ekonomicznymi. Są nimi zestawy abstrakcji dotyczące rzeczywistości, czyli uproszczone modele wyprowadzone przy pomocy procesu abstrahowania ze złożoności rzeczywistego świata. *Teoria ekonomiczna jest więc uproszczonym wyjaśnieniem tego, jak gospodarka lub jej fragment funkcjonuje, lub funkcjonowałby w określonych warunkach. Służy ona do porządkowania i wyjaśniania rzeczywistości, wykrywania występujących zależności oraz formułowania przewidywań.*

Teoria ekonomiczna, aby zyskać miano dobrej, musi obejmować wystarczającą liczbę danych, by móc symulować rzeczywistość. Winna więc wyjaśniać przebieg dotychczasowych zjawisk gospodarczych i pozwolić w miarę dokładnie przewidywać przyszłość. O jej wartości decyduje stopień wyjaśnienia tego, co zostało zaobserwowane i efektywność przewidywań przyszłości. Jej wykorzystanie ma duże znaczenie dla zrozumienia złożonej rzeczywistości gospodarczej.

Funkcjonujące na gruncie ekonomii teorie ekonomiczne można pogrupować, stosując kryterium obszaru odniesienia, na następujące ich rodzaje:

- teorie rozwoju gospodarczego (klasyczna, marksistowska, startu Rostowa, wielkiego pchnięcia, uzależnienia i inne);
- teorie regulacji (np. oparta na koncepcji interesu publicznego);
- teorie wartości (np. opartej na pracy);
- teorię cyklu koniunkturalnego.

Teorię ekonomiczną, na co wskazują jej istota i przytoczone rodzaje, powinien cechować związek z rzeczywistością, odrzucanie werbalizmu i bezwzględne stosowanie zasad logiki. Można ją budować odwołując się do modeli ekonomicznych w formie słownej, jak i sformalizowanej, ponieważ występują związki, które nie mogą być wyrażone ilościowo - i takie, które możemy przedstawić za pomocą liczb.

1.2. POLITYKA GOSPODARCZA

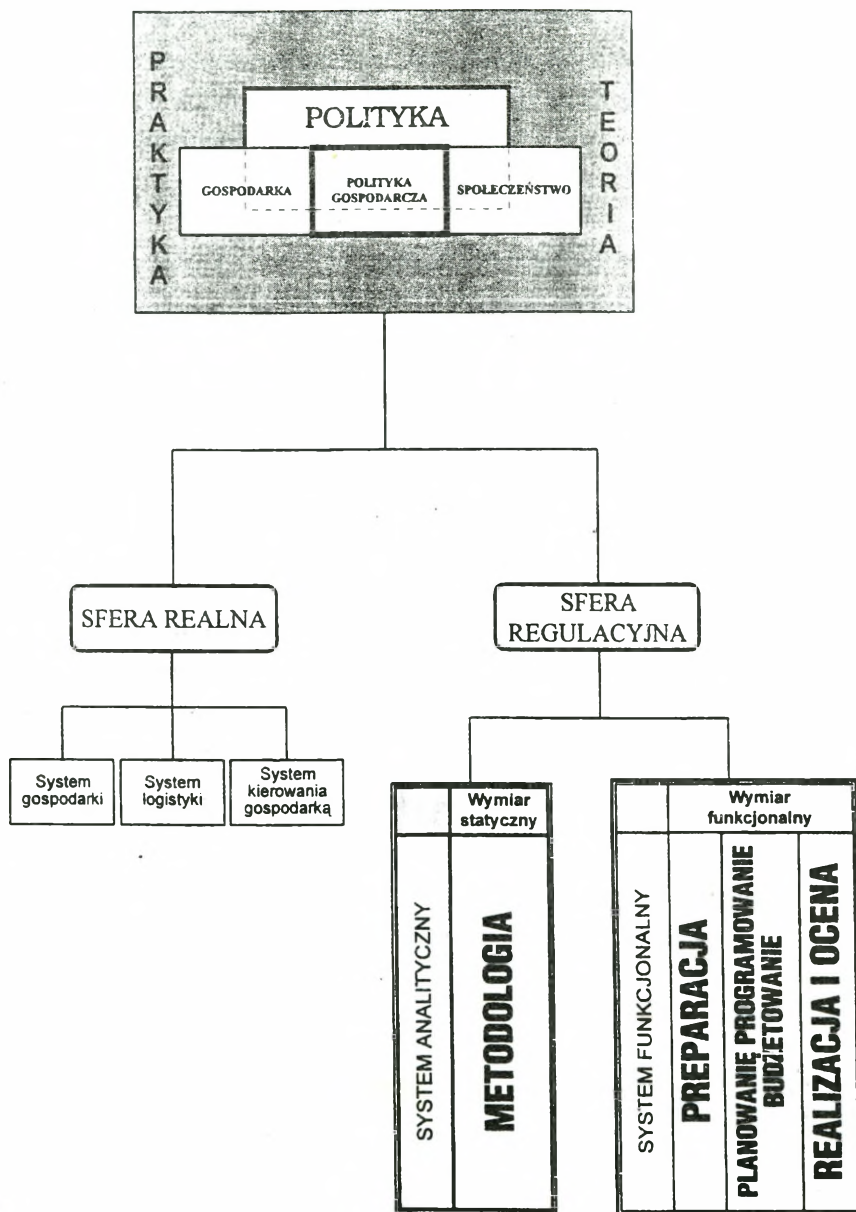
Ekonomia - w pewnej fazie swego rozwoju - wkraczając w sferę ważnych problemów społeczno-gospodarczych, objaśniając w wyrafinowany sposób rzeczywistość gospodarczą, stała się także użyteczna dla praktyki różnych podmiotów gospodarczych - od skali mikro-, po skalę makro-. Użyteczność ta ujawniła się przede wszystkim w istocie i formule polityki gospodarczej - nazywanej także polityką ekonomiczną.

Pojęcie to jest pochodne od terminu „polityka” (z grec. „politike”), oznaczającego sztukę rządzenia państwem. Współcześnie polityka bywa rozumiana różnie. W węższym znaczeniu oznacza całokształt działalności państwowej w kształtowaniu stosunków wewnętrznych w państwie oraz jego stosunków z zagranicą. W szerszym znaczeniu obejmuje wszelką działalność zmierzającą do wpływania na sprawy publiczne, bez względu na to, kto ją prowadzi. Jeśli w pierwszym znaczeniu podmiotem polityki jest tylko władza państwowa, to w drugim - obok niej - także każda organizacja, grupa społeczna czy osoba, kiedy podejmuje działania mające wywrzeć zamierzony wpływ na sprawy publiczne.

W rzeczywistości pojęcie „polityka” funkcjonuje zazwyczaj uzupełnione o odpowiednio dobrany przymiotnik określający przedmiot, czyli rodzaj spraw, których dotyczy interesująca nas działalność. W podejmowanych rozważaniach jest on także ściśle związany z realizowaną przez państwo funkcją gospodarczą.

Politykę gospodarczą (zamiennie określaną także ekonomiczną) traktować trzeba również jako część składową polityki bezpieczeństwa państwa, dostrzeganą zarówno jako naukę, jak i praktyczną działalność państwa w tym obszarze. Podejście to jest uzasadnione widzeniem każdej polityki (przemysłowej, rolnej, zagranicznej i innych) jako wiedzy (nauki) i jako sztuki (praktyki). Takie podejście upoważnia z kolei do spójnych - teoretycznych i praktycznych - analiz założeń polityki gospodarczej państwa, jej stanów obecnego i przyszłego (perspektywicznego), przy uwzględnieniu jej wszystkich wymiarów oraz uwarunkowań realizacyjnych.

Tak rozumiana polityka gospodarcza państwa wyraźnie ujawnia dwoistość. Jej rozbiór, z punktu widzenia szerokich kryteriów interdyscyplinarnych, pozwala na wyróżnienie sfery realnej i sfery regulacyjnej. Wynika to z tego, że obszary jej zainteresowania nie są systemami jednowymiarowymi. W sferze regulacyjnej dostrzec trzeba także jej wymiary - statyczny i funkcjonalny. W ślad za tym można również mówić o polityce gospodarczej w wymiarze statycznym i o polityce gospodarczej w wymiarze funkcjonalnym (schemat 1.6).

Schemat 1.6. Sfery i wymiary polityki gospodarczej

Politykę gospodarczą dostrzegać trzeba bowiem z jednej strony poprzez cele, zadania, zakres, funkcje, metody i narzędzia realizacji oraz strukturę przedmiotową i płaszczyzny występowania; przybiera ona wówczas charakter systemu statycznego, będącego jednocześnie systemem analitycznym polityki gospodarczej państwa. Z drugiej strony natomiast jako system funkcjonalny (procesowy), którego poszczególnymi elementami są fazy polityki gospodarczej, takie jak:

a) faza preparacyjna, na którą się składa diagnoza początkowej sytuacji całego układu gospodarczego oraz prognoza przyszłych, bliższych i dalszych, warunków zewnętrznych względem tego układu;

b) faza planowania i programowania, w której chodzi o warianty programów globalnych i dziedzinowych;

c) faza realizacji i oceny osiągniętych rezultatów ekonomicznych i ogólnospołecznych.

Wszystkie te elementy, a także związki zachodzące między nimi, tworzą strukturę funkcjonalną polityki gospodarczej państwa.

Konkretyzując istotę polityki gospodarczej podkreślić trzeba jej ścisłe związki z systemem gospodarczym państwa oraz koncepcjami gospodarczymi rządu (i partii politycznych go tworzących). One to bowiem w rzeczywistości narzucają rozumienie jej istoty. Towarzyszyć temu musi jednak wyprzedzające spojrzenie na nią z metodologicznego punktu widzenia. Dlatego celowy wydaje się następujący tok dociekań: po pierwsze - przedstawienie istoty polityki gospodarczej z wyraźnym akcentem na kwestie celów, zadań, metod i narzędzi realizacji, po drugie - przedstawienie podstawowych problemów polityki gospodarczej.

Przyjęcie takiego toku dociekań nie oznacza jednak, że ekonomia spełni wszystkie oczekiwania formułowane wobec niej ze strony rzeczywistości gospodarczej. Jej rola sprowadza się najczęściej do oszacowania ekonomicznych zasadności poszczególnych polityk. To zaś wymaga określenia:

- skutków danej polityki - przez rozpoznanie jej wpływu na odpowiednie wielkości ekonomiczne, na sytuację poszczególnych grup społecznych i danie odpowiedzi na pytanie: kto korzysta i kto traci?

- wielkości wyników - co i o ile się zmieni?

- osądu wyników - czy są one pożądane, czy nie, czy korzyści przewyższają ujemne konsekwencje, które ona wywołuje?

1.2.1. Płaszczyzny polityki gospodarczej

Działalność państwa w dziedzinie gospodarczej jest zarówno obiektem zainteresowania nauki, jak i praktyki jej urzeczywistniania. Stąd nauka i praktyka stanowią dwie zasadnicze płaszczyzny występowania polityki gospodarczej.

1.2.1.1. Polityka gospodarcza jako nauka

W ujęciu **polityki gospodarczej jako nauki** mamy do czynienia z wiedzą o sposobach, celach i narzędziach oddziaływania organów państwowych na gospodarkę państwa. Jako taka opisuje i wyjaśnia działalność gospodarczą oraz formułuje jej zasady, zgodnie z prawami ekonomicznymi. Oznacza to, że charakteryzuje ją trojakié podejście do przedmiotu dociekań:

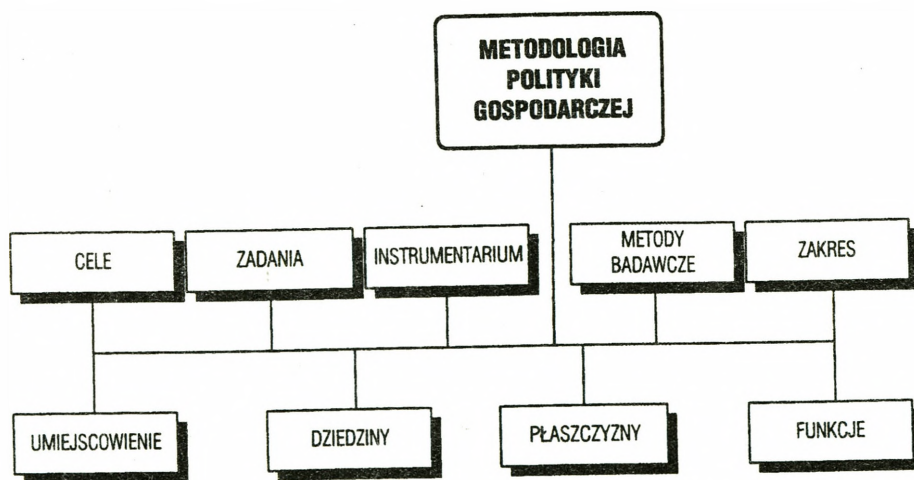
- po pierwsze, przez opis polityki gospodarczej należy rozumieć przede wszystkim odwoływanie się do zbioru działań państwa w danym obszarze i w danym miejscu. Preferowanie takiego podejścia grozi jednak przekształceniem się jej w wykład historii gospodarczej, ograniczonej do niedawnej przeszłości;
- po drugie, wyjaśnianie polityki gospodarczej to podanie jej przyczyn faktów i działań oraz wskazanie związków przyczynowych pomiędzy nimi. To zaś wymaga odwołania się do uogólnień, budowy pewnych generalizacji i typologii faktów;
- po trzecie, dopiero na podstawie zaobserwowanej powtarzalności procesów możliwe się staje sformułowanie pewnych prawidłowości i zasad polityki gospodarczej, które z kolei mogą być zastosowane do przewidywania nowych faktów i procesów.

Polityka gospodarcza jako nauka, chociaż sama nie formułuje praw, to w wyjaśnianiu działań gospodarczych posługuje się prawami wykrytymi przez ekonomię. Jednak nawet przy pełnym korzystaniu z teorii ekonomii, nie jest ona wystarczająca dla teoretycznego ujęcia polityki gospodarczej. Wymaga bowiem uwzględnienia nie tylko gospodarczych aspektów działań, ale także ich stron: politycznej, społecznej, technicznej, militarnej (wojskowej), kulturowej, moralnej, a także psychologicznej.

Polityka gospodarcza jako nauka, może dać pewną wiedzę o jednostkowych operacjach gospodarczych państwa oraz o celach, środkach, metodach i narzędziach stosowanych w tej dziedzinie. Może ona także sprzyjać zrozumieniu poszczególnych decyzji gospodarczych, mechanizmów nimi rządzących oraz ich ocenie.

Polityka gospodarcza może służyć i służy jako egzemplifikacja twierdzeń ogólnych o aplikacji praw ekonomicznych w działalności gospodarczej. Przy takim podejściu nie może poprzestawać na odpowiedzi na pytanie: jak jest?, lecz starać się odpowiedzieć na pytanie: jak być powinno?, to znaczy, jaka powinna być polityka jako działanie. W tym zakresie polityka gospodarcza jako nauka, winna łączyć w sobie cechy nauki normatywnej i stosowanej. Powinna zajmować się także metodologią przygotowania, podejmowania i realizacji decyzji organów państwowych w sferze ich oddziaływania na gospodarkę.

Dostrzeganie zróżnicowanej struktury polityki gospodarczej, pozwala głębiej poznać jej istotę. Koncentrując uwagę na strukturze statycznej zauważymy, że tworzą ją cele, zadania, zakres, funkcje i metody polityki gospodarczej państwa oraz instrumenty jej realizacji, a także struktura przedmiotowa i płaszczyzny jej występowania. W takim wymiarze przyjmuje ona postać systemu analitycznego polityki gospodarczej państwa (schemat 1.7).

Schemat 1.7. System analityczny polityki gospodarczej

1.2.1.1.1. Cele i zadania polityki gospodarczej

Państwo, w imię realizacji określonych celów, ingeruje w sprawy gospodarcze. Układ celów - z tego obszaru funkcjonowania państwa - wpływa w zasadniczy sposób na kształt i formy jego polityki gospodarczej. Odwołują się one w części do zbioru powszechnie uznawanych wartości, takich jak: suwerenność narodowa, sprawiedliwość, wolność i prawo, postęp i innych, będących w istocie celami polityki bezpieczeństwa państwa. Cele polityki gospodarczej dają się podzielić na cele: ustrojowo-systemowe i polityczne, stricte ekonomiczne, obronne, społeczne, ekologiczne i inne. W konkretnych sytuacjach i układach, cele te mogą się stawać niekiedy konkurencyjne względem siebie.

Prowadzona przez każde państwo polityka gospodarcza uwzględnia cele ustrojowo-systemowe i polityczne. Dotyczą one respektowania podstawowych wartości dla narodu, a więc utrzymania suwerenności narodowej i jej obrony przed zewnętrznymi zagrożeniami.

Spośród celów polityki gospodarczej o różnej skali ważności, na czoło wysuwają się cele stricte ekonomiczne. Wiążą się one zwykle z pomnażaniem bogactwa kraju i powiększaniem materialnych podstaw dobrobytu społeczeństwa oraz materialnych podstaw bezpieczeństwa państwa. Osiągnąć to można przez optymalne wykorzystanie zasobów narodowych, powiększenie produkcji, wzrost dochodu narodowego i racjonalizację jego podziału.

Podstawowym kierunkiem polityki gospodarczej na dłuższą metę jest realizacja wzrostu i rozwoju gospodarczego, który współtworzy materialne podstawy dobrobytu społeczeństwa i bezpieczeństwa państwa. Wiążą się one często z koniecznością podejmowania dramatycznych wyborów pomiędzy potrzebami przyspieszenia i umocnienia wzrostu i rozwoju gospodarczego a potrzebami konsumpcji i dobrobytu.

Rozwiązaniem optymalnym w procesie realizacji celów ekonomicznych jest współbieżne z celami rozwojowymi osiąganie celów poprawy bieżącego dobrobytu. Stąd istotne miejsce wśród celów polityki ekonomicznej zajmuje równowaga gospodarcza. Wymaga ona zapewnienia sprawnego funkcjonowania systemu gospodarczego, który z kolei zależy przede wszystkim od rozmiarów istniejących zasobów i działalności gospodarczej. W krajach o ustabilizowanej gospodarce rynkowej, wiązkę celów ekonomicznych winno stanowić: podtrzymywanie koniunktury oraz eliminowanie różnych dla niej zagrożeń, utrzymywanie wysokiego i stabil-

nego poziomu zatrudnienia, zwalczanie inflacji i dążenie do osiągnięcia względnie stałego poziomu cen, sprzyjanie kształtowaniu rosnącego poziomu życia oraz zmniejszaniu nierówności podziału dochodów i bogactwa w społeczeństwie.

W związku z rolą współczesnych stosunków ekonomicznych, wśród celów ekonomicznych znaleźć się musi dążenie do umacniania konkurencyjności gospodarki narodowej wobec otoczenia zewnętrznego i zwiększenie udziału w międzynarodowym podziale pracy. Pochodną tych przedsięwzięć jest osiąganie satysfakcjonującego stanu bilansu płatniczego oraz rozwiązywanie problemów zadłużenia zagranicznego.

(Osiągnięcie celów rozwojowych wymaga odpowiedniego ukształtowania celów niższego rzędu, pozwalających na stopniową konkretyzację działań polityki gospodarczej państwa. Do tego zbioru celów zaliczyć trzeba: wzrost przedsiębiorczości, inicjatywności i innowacyjności wszystkich podmiotów funkcjonujących w gospodarce narodowej, przekształcenia strukturalne gospodarki i inne.

Ważną grupą, obok celów polityki gospodarczej, są te, które się wiążą z celami obronnymi (inaczej celami militarno-obrońnymi). Do ich zbioru zaliczyć trzeba przede wszystkim rozbudowę potencjału gospodarczo-obronnego państwa, w którym należy upatrywać gospodarczych podstaw jego obronności. Ich cechą charakterystyczną jest konkurencyjność wobec innych celów. W sytuacji zagrożenia wojennego lub wojny, cele te zazwyczaj wysuwają się na plan pierwszy. Im większa jest ich dominacja, tym mniejszy jest stopień realizacji pozostałych celów. W warunkach pokojowego rozwoju, realizacja celów obronnych może się stać czynnikiem pobudzającym koniunkturę, tylko w przypadku dysponowania przez gospodarkę narodową dużymi rezerwami nie wykorzystanych mocy wytwórczych.

W grupie celów polityki gospodarczej znajdują się również cele społeczne. Wiążą się one z jednej strony z zapewnieniem bezpieczeństwa państwa, z drugiej zaś - z współtworzeniem dobrobytu społecznego (dodatkowe miejsca pracy, większe zatrudnienie, lepsze warunki życia). Ich rola i zakres są jednak dalece ograniczone.

Grupą celów zyskujących coraz bardziej na znaczeniu są cele ekologiczne. Wynikają one z tego, że zagrożenia środowiska i jego elementów są w istocie także zagrożeniami dla ludzi, bowiem godzą w ich zdrowie i warunki życia oraz podważają, na dalszą metę, także gospodarcze podstawy obronności państwa.

Realizacja tego typu celów wymaga wprowadzenia różnego rodzaju ograniczeń i uwarunkowań w prowadzeniu działań o charakterze gospodarczym.

Pochodnymi wskazanych celów polityki gospodarczej państwa są wynikające z nich zadania.

Z celów ustrojowo-systemowych i politycznych wynikają zadania, mające zapewnić respektowanie podstawowych wartości dla każdego narodu. Stanowi je zbiór działań na rzecz: zapewnienia interesu narodowo-państwowego, utrzymania suwerenności narodowej, zapewnienia bezpieczeństwa państwa i jego obrony przed zewnętrznymi zagrożeniami/

Z celów ekonomicznych wynikają zadania wyższego rzędu: pomnażania bogactwa kraju przez optymalne wykorzystanie zasobów narodowych, powiększania materialnych podstaw dobrobytu społeczeństwa i bezpieczeństwa państwa na drodze wzrostu dochodu narodowego i racjonalizacji jego podziału - które z kolei rodzą zadania niższego rzędu oraz podstawy podejmowania wyborów pomiędzy potrzebami przyspieszenia i umocnienia wzrostu i rozwoju gospodarczego a potrzebami konsumpcji i dobrobytu. Zadania te mają charakter zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny. Do zadań o charakterze wewnętrznym, zaliczyć trzeba takie, jak: podtrzymywanie koniunktury i eliminowanie różnych dla niej zagrożeń, restrukturyzację gospodarki narodowej, utrzymywanie wysokiego i stabilnego poziomu zatrudnienia, zwalczanie inflacji i dążenie do osiągnięcia względnie stałego poziomu cen, sprzyjanie kształtowaniu rosnącego poziomu życia oraz zmniejszaniu nierówności podziału dochodów i bogactwa w społeczeństwie, wzrost przedsiębiorczości, inicjatywności i innowacyjności wszystkich podmiotów funkcjonujących w gospodarce narodowej. Do zadań o charakterze zewnętrznym natomiast: umacnianie konkurencyjności gospodarki narodowej wobec otoczenia zewnętrznego i zwiększanie udziału w międzynarodowym podziale pracy przez osiągnięcie satysfakcjonującego stanu bilansu płatniczego oraz rozwiązywanie problemów zadłużenia zagranicznego.

Z celów obronnych wynikają zadania wiążące się z rozbudową potencjału gospodarczo-obronnego państwa. Sprowadzają się one do kształtowania odpowiedniej struktury gospodarki obronnej oraz jej elastyczności. Winno to umożliwić szybką zmianę profilu jej działalności (z cywilnej na zbrojeniową i odwrotnie), a także odpowiednie rozmieszczenie w celu zmniejszenia jej wrażliwości na ataki przeciwnika. Efektem realizacji tych zadań jest rozwój przemysłu obronnego, w tym przede wszystkim zbrojeniowego.

Z celów społecznych wynikają zadania współtworzenia dobrobytu społecznego jako jednego z elementów bezpieczeństwa społecznego, a w konsekwencji także bezpieczeństwa państwa.

Z celów ekologicznych wynikają zadania przeciwdziałania zagrożeniom środowiska godzącym w zdrowie i warunki życia ludzi oraz podważającym gospodarcze podstawy funkcjonowania państwa. Opierają się one na różnego rodzaju ograniczeniach i uwarunkowaniach w prowadzeniu działań o charakterze gospodarczym.

1.2.1.1.2. Instrumenty polityki gospodarczej

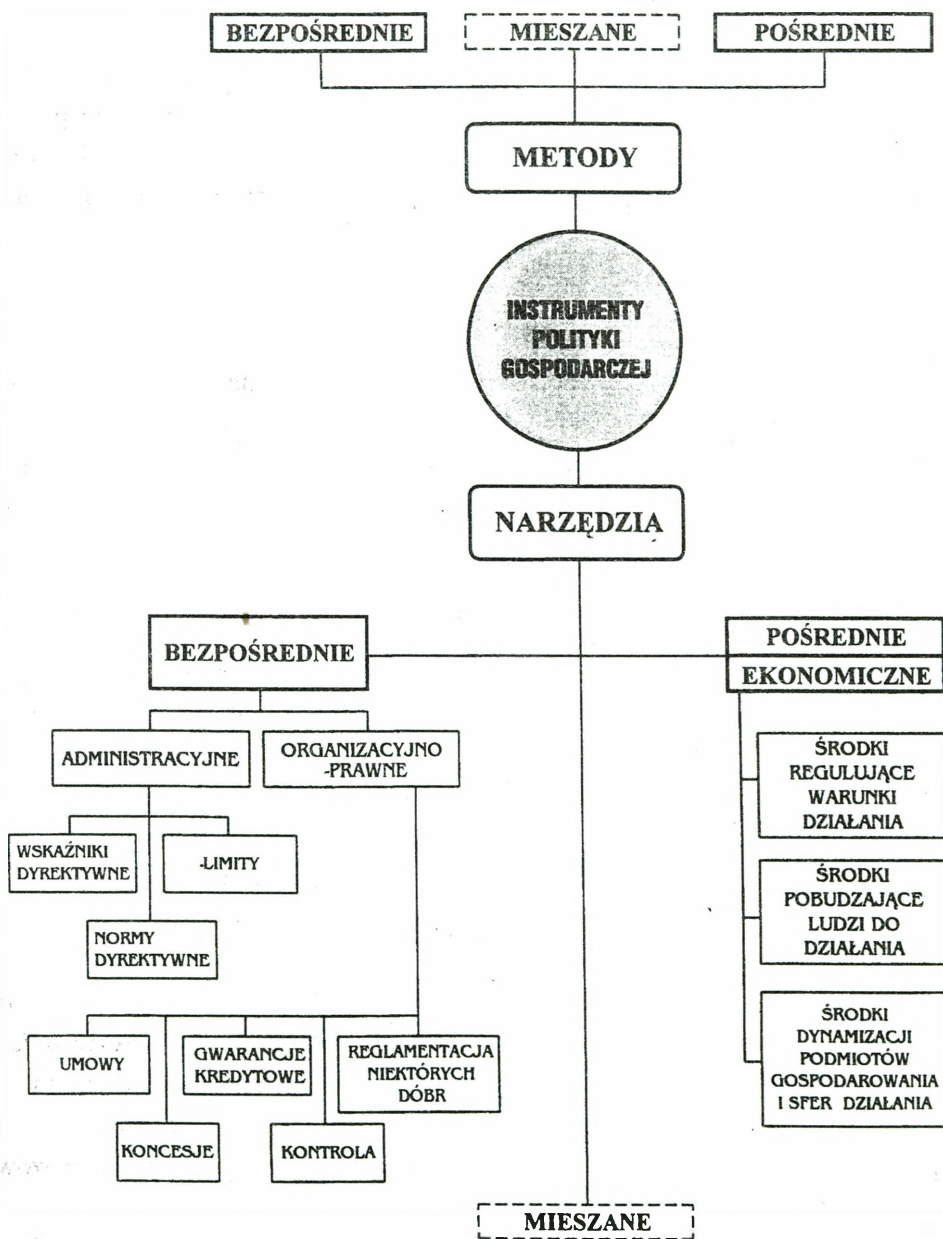
W skład struktury statycznej polityki gospodarczej, obok celów i zadań, wchodzi także instrumenty jej kształtowania i realizacji (schemat 1.8). *Są to metody i narzędzia, które rząd wykorzystuje do osiągnięcia celów ekonomicznych.*

Najogólniej określając, kształtowanie polityki gospodarczej w warunkach gospodarki rynkowej polega na zróżnicowanych metodach oddziaływania: bezpośrednich (inaczej nakazowych albo administracyjnych) i pośrednich (zwanых także parametrycznymi albo ekonomicznymi). Dominujące w gospodarce rynkowej są metody pośredniego oddziaływania. W okresie zmian ustrojowych, z jakimi mamy do czynienia w Polsce (a także w innych krajach postsocjalistycznych), sprowadzających się w zasadniczym nurcie do przechodzenia od gospodarki planowej do gospodarki rynkowej, polityka gospodarcza stale i w znacznym stopniu odwołuje się do metod mieszanych.)

Adekwatny do podziału metod polityki gospodarczej jest także podział jej narzędzi na: administracyjne i ekonomiczne oraz bezpośredniego i pośredniego oddziaływania. W gospodarce mamy również do czynienia z narzędziami mieszanymi, czyli z łącznym stosowaniem obu tych grup.

Narzędzia administracyjne to instrumenty bezpośredniego oddziaływania Centrum Gospodarczego na podmioty gospodarcze. *Są nimi: nakazy, zakazy, polecenia i zarządzenia. Przybierają postać wskaźników i normatywów dyrektywnych oraz limitów.* Mają charakter obligatoryjny, tzn. że wskaźniki i normatywy muszą być wykonane, a limitów z kolei nie wolno przekroczyć. Spełnienie tych nakazów jest zagwarantowane systemem kontroli i sankcji.

Narzędziami bezpośredniego oddziaływania są narzędzia prawno-organizacyjne, uruchamiające takie działania, jak: powołanie i likwidację przedsiębiorstw, wydawanie zakazów łączenia i zrzeszania podmiotów gospodarczych, tworzenie i likwidację zrzeszeń monopolistycznych.

Schemat 1.8. Instrumentarium polityki gospodarczej

Narzędziami pośredniego oddziaływania są narzędzia ekonomiczne (nazywane także parametrycznymi). Są one parametrami ustalającymi warunki, w których poszczególne jednostki gospodarcze realizują swoje cele gospodarcze. Dobierane są w taki sposób, aby skłonić jednostki gospodarujące do działań zgodnych z celami stawianymi przez państwo. Jako takie przybierają one postać środków regulacji warunków działania, pobudzania ludzi czy też zasilania.

1.2.1.1.3. Metody badawcze

Polityka gospodarcza w rozumieniu nauki posługuje się tymi samymi metodami badawczymi, co inne nauki ekonomiczne, zwłaszcza zaś **dedukcja**. Punktem wyjścia dla niej są zawsze badania empiryczne wykonywane na podstawie gromadzonych informacji. Ich pierwszym etapem jest obserwacja rzeczywistości gospodarczej pod kątem ustalenia i rozpoznania oddziaływań organów państwowych na gospodarkę oraz stwierdzenie występujących w niej zjawisk. Pozwala to w dalszej kolejności na wyodrębnienie zjawisk powtarzających się i określenie występujących w nich związków. To z kolei dopiero pozwala na przejść do stopniowej konkretyzacji, uwzględniającej wpływ różnego typu uwarunkowań na zróżnicowanie form, kierunków i metod polityki gospodarczej państwa. Najistotniejsze z punktu widzenia działań rozpoznawczych są te, które dotyczą zagrożeń dla istotnych narodowych interesów oraz możliwości przeciwstawienia się im określonym potencjałem. Bazą wyjściową do ich pozyskania jest z jednej strony otaczająca nas rzeczywistość, z drugiej zaś - doświadczenia historyczne.

Podstawą oceny współczesnej rzeczywistości - obok **informacji naukowych** - są także **informacje jawne i niejawne**. Na podstawie tak zebranego materiału możliwe staje się dopiero przystąpienie do wyodrębnienia powtarzających się zjawisk i określenie występujących między nimi związków. To z kolei pozwala dokonać stopniowej konkretyzacji przez uwzględnienie wpływu różnego typu uwarunkowań na zróżnicowanie form, kierunków i metod polityki gospodarczej. Wypracowane tą drogą ustalenia wymagają w dalszej kolejności weryfikacji przez porównywanie z rzeczywistym przebiegiem procesów gospodarczych w określonych warunkach.

Bogatego materiału do kreacji polityki gospodarczej państwa dostarcza także **historia**. Pozwala ona na uogólnienie wiedzy o oddziaływaniu państwa na procesy gospodarcze. Wiele bowiem problemów, wobec których staje polityka gospodar-

cza, wypływa z doświadczeń przeszłości. Bez ich poznania nie sposób określić wpływu wielu uwarunkowań na rozwiązania polityki gospodarczej państwa.

Znaczącej roli jako metody polityki gospodarczej należy się dopatrywać w eksperymencie, który pozwala określić, jak innowacja w jakimś obszarze polityki gospodarczej państwa, odbija się na kształtowaniu jego gospodarczych podstaw. Eksperyment pozwala również na przygotowanie pewnych modyfikacji systemowych w tych obszarach. Pewne rozwiązania wprowadza się najpierw w wybranych, ograniczonych obszarach, a następnie obserwuje, jak się one sprawdzają i jakie przynoszą efekty.

Ważną rolę w wypracowywaniu polityki gospodarczej państwa pełni symulacja (postępowanie symulacyjne), będąca formą quasi-eksperymentu. Sprowadza się ona do konstruowania odpowiednich modeli, przedstawiających w sposób uproszczony rzeczywistość gospodarczą państwa. Jest stosowana przede wszystkim w planowaniu gospodarczym i w programowaniu działań polityki gospodarczej. Pozwala na wariantowe formułowanie zmiennych zależnych od polityki, badanie i ich ocenę przed uruchomieniem środków właściwych. Istotą symulacji jest to, że przed uruchomieniem właściwych środków i oddziaływań na rzeczywistość gospodarczą, dopuszcza możliwość wprowadzania w skonstruowanym modelu wariantowo wyznaczonych zmiennych zależnych od polityki, badania ich wpływu na projektowane działania i ich ocenę. Największe efekty przynosi przy rozwiązywaniu problemów dających się skwantyfikować.

Bardzo często stosowaną metodą polityki gospodarczej jest metoda prób i błędów. Polega ona na podejmowaniu działań mających służyć osiągnięciu wytyczonego celu tak długo, aż natrafi się na działanie właściwe. Jej użycie jest uzasadnione zwykle w sytuacjach nowych, w okolicznościach nie w pełni rozpoznanych. Wykorzystując tę metodę weryfikują trafność podejmowanych działań w trakcie ich prowadzenia, jednocześnie ucząc się i wzbogacając doświadczenie. Metoda ta jest podstawą procedury kolejnych przybliżeń, która może być wykorzystana w praktyce, jak i w teorii polityki gospodarczej.

Metodą, z której również korzysta polityka gospodarcza jest analiza i ocena doświadczeń polityki gospodarczej w innych krajach. Korzystanie z nich jest jednak możliwe po uprzednim rozpoznaniu uwarunkowań jej kształtowania i odmienności kraju, do którego się odnosi.

Przedstawione metody polityki gospodarczej państwa rozpatrywać trzeba również z punktów widzenia administracyjno-politycznego i społecznego. W zinstytu-

cjonalizowanym sektorze polityki gospodarczej, głównymi metodami podejmowania decyzji będą **metody intuicyjne** (scenariusze, ekspertyzy, opinie, symulacje, gry itp.). Kreowanie i kształtowanie zaś polityki gospodarczej w warstwie społecznej wiązać należy z różnego typu **metodami nienaukowymi** (petycje, protesty, strajki, manifestacje i inne).

1.2.1.1.4. Zakres

Istotę polityki gospodarczej państwa oddaje także jej zakres. Jest on wielopłaszczyznowy i daje się opisać podmiotowo, przedmiotowo, przestrzennie oraz czasowo.

Podmiotem polityki gospodarczej państwa jest władza państwowa, która za pośrednictwem swoich organów prowadzi konkretne działania. Istotnym problemem w związku z tym jest sposób tworzenia (powoływania) tych organów, ich struktura oraz zakres kompetencji i odpowiedzialności, a także sama procedura przygotowania i podejmowania decyzji.

Przedmiotem polityki gospodarczej państwa są natomiast sprawy działalności władzy państwowej. Za takowe uznać trzeba procesy zachodzące w gospodarce narodowej ujęte w makroskali, ze szczególnym zwróceniem uwagi na:

a) określanie: kierunków rozwoju gospodarczego, stosunków własności w gospodarce, zasad funkcjonowania poszczególnych sektorów (wielkości, struktury, rozmieszczenia przestrzennego), zasad stosunków gospodarczych z zagranicą, wielkości, struktury i dyslokacji państwowych rezerw gospodarczych, sposobów finansowania poszczególnych elementów systemu gospodarczego państwa;

b) sterowanie poziomem gotowości reprodukcyjnej gospodarki;

c) inicjowanie i sterowanie koordynacją prac naukowo-badawczych oraz przygotowaniem kadr dla gospodarki narodowej.

Przestrzeń polityki gospodarczej stanowi potencjał gospodarczy państwa - ze szczególnym zwróceniem uwagi na jej odporność, żywotność i wrażliwość - oraz bariery i zagrożenia dla jego kształtowania i funkcjonowania.

Zakres czasowy polityki gospodarczej jest ograniczony z reguły do bieżącego i krótkoterminowego rozwiązywania problemów stanowiących o niej.

1.2.1.1.5. Funkcje

W kształtowaniu rzeczywistości gospodarczej państwa istotną rolę regulacyjną odgrywa samo państwo. Wyznaczają ją funkcje polityki gospodarczej, z których najważniejszymi są: **funkcja poznawcza, funkcja kreatywna i funkcja aplikacyjna**.

Funkcja poznawcza polityki gospodarczej sprowadza się do gromadzenia i selekcji informacji otrzymywanych z obserwacji.

Z kolei **funkcja kreatywna** polityki gospodarczej sprowadza się do formułowania ocen i hipotez.

Istotą **funkcji aplikacyjnej** polityki gospodarczej jest natomiast wykorzystywanie twierdzeń nauk ekonomicznych, dla potrzeb praktyki gospodarczej.

Wspólne dla zbioru tych funkcji jest to, że dotyczą one gospodarki narodowej, co do zapewnienia przestrzegania ustrojowych i systemowych zasad porządku społeczno-gospodarczego (zwłaszcza zasad: wolności gospodarczej, poszanowania praw własności prywatnej i swobody przedsiębiorczości) oraz wiąże się z zapewnieniem bezpieczeństwa zewnętrznego, przez utrzymanie sił i urządzeń służących obronie narodowej. Wykonując swe funkcje, państwo ponosi odpowiednie wydatki publiczne, których rozmiary i strukturę określa budżet państwa.

1.2.2. Praktyka polityki gospodarczej

Politykę gospodarczą jako działalność, traktować trzeba jako działanie państwa określające cele gospodarcze, a w ślad za tym środki ich realizacji oraz organizujące te środki podmioty w procesie gospodarowania, w sytuacji, gdy państwo jest ograniczane w tym działaniu przez inne podmioty gospodarcze, wobec których nie ma pełnej dyspozycji oraz gdy działanie to dokonuje się przez wybór alternatywnych celów i ograniczonych środków substytucyjnych.

W rozumieniu istoty polityki gospodarczej jako działalności gospodarczej, podkreślić trzeba cechę specyficzną, którą jest słowo „polityka” i jego rozumienie, sprowadzające się do łączenia działań przez jedne podmioty z działaniami innych podmiotów, często niezgodnymi lub sprzecznymi z jego działaniami. Polityką gospodarczą będzie również działanie wyboru określonej decyzji spośród wielu, a więc wszelkie działanie o charakterze gospodarowania, w którym ograniczone środki, zdadne do różnych użytków, są dzielone między różne cele. Polityką gospodarczą jest również każde działanie dotyczące spraw gospodarczych, które nie jest w pełni zdeterminowane, lecz zostawia pole wyboru.

1.2.3. Dziedziny polityki gospodarczej

Politykę gospodarczą państwa możemy podzielić na **makroekonomiczną** i **mikroekonomiczną**. Pierwsza z nich obejmuje te oddziaływania państwa, które dotyczą całokształtu procesów gospodarczych lub ich zasadniczych części i są prowadzone głównie za pośrednictwem takich mechanizmów regulacji, jak pieniądź i budżet państwa. Druga zaś zajmuje się regulacją szczegółowych zagadnień gospodarczych w poszczególnych gałęziach gospodarki kraju, rodzajach ich produkcji oraz rynkach poszczególnych towarów.

Ze względu na rodzaj problemów można wyodrębnić **politykę wzrostu** i **politykę strukturalną**. Funkcją pierwszej jest dynamizowanie procesów gospodarczych w skali długookresowej, przeciwdziałanie siłom i zjawiskom, które mogłyby hamować lub osłabiać wzrost. Funkcja druga zmierza do przekształcenia układu relacji i proporcji występujących pomiędzy poszczególnymi sektorami, działami i gałęziami gospodarki narodowej a jej całością, przez koncentrację uwagi na wybranych sektorach (specjalistycznych). Ma ona przy tym na uwadze nie tylko proporcje działowo-gałęziowe i rodzajowe, lecz także inne proporcje występujące w gospodarstwie narodowym typu społecznego, technologicznego i terytorialnego.

Ze względu na kryterium przedmiotowe - czyli ze względu na dziedziny gospodarki, na które jest skierowane oddziaływanie rządu - możemy wyróżnić **politykę sektorową**, która obejmuje: politykę przemysłową, rolną, handlową, komunikacyjną, infrastrukturalną i inne. Polityka sektorowa jest zwykle skorelowana z podmiotowym podziałem zadań pomiędzy poszczególne organa państwowe. Wiąże się ona ściśle z **polityką społeczną** (oświatową, ochrony zdrowia, mieszkaniową), **polityką demograficzną** i **polityką migracyjną**.

Przyjmując za podstawę kryterium instrumentalizacji - czyli rodzaje sposobów, mechanizmów i czynników, których się używa w oddziaływaniu na gospodarkę - można wyróżnić: **politykę pieniężną** (emisyjną i kredytową) zwaną też monetarną, **politykę cenowo-dochodową** i **politykę ubezpieczeń społecznych**.

1.2.4. Umiejscowienie polityki gospodarczej

Politykę gospodarczą państwa trzeba dostrzegać w wymiarze ogólnej polityki państwa, w tym, w wymiarze polityki bezpieczeństwa narodowego. Jako taka jest ona realizowana nie tylko w sferze gospodarczej, ale również w powiązanych z

nim obszarach: politycznym, społecznym, militarnym, ekologicznym i innymi. Stąd też jej obowiązkiem jest tworzenie materialnych podstaw bezpieczeństwa państwa. Podstawą kształtowania rozwiązań w tych obszarach i ich realizacji jest obowiązująca strategia bezpieczeństwa państwa, oparta na aktualnym stanie społeczno-politycznym, gospodarczym i militarnym kraju oraz wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowaniach jego kształtowania. Oznacza ona jednocześnie, że polem zainteresowania polityki gospodarczej państwa jest cała gospodarka narodowa, w tym te jej obszary, które pełnią różne funkcje na rzecz bezpieczeństwa narodowego, suwerenności i nienaruszalności terytorialnej.

Istniejące zależności i związki w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego, wyraźnie wskazują na rolę polityki gospodarczej państwa w procesach kształtowania tego stanu. Ma ona charakter proceduralny tak na etapie jej kształtowania, jak i realizacji. Politykę gospodarczą należy traktować więc zarówno jako wyraz dociekań uogólniających, prowadzących się do określania celów, środków i metod realizacji przedsięwzięć państwa, zmierzających do kształtowania, umacniania i utrzymania bezpieczeństwa państwa, jak i praktycznej realizacji tych celów w określonych warunkach.

Wiązanie polityki gospodarczej państwa z uwarunkowaniami rozwojowymi gospodarki narodowej ujawnia jednocześnie problem jej skuteczności. Obszarem zainteresowań (bezpośrednim i pośrednim) tak rozumianej polityki gospodarczej państwa jest całość gospodarki narodowej, z koncentracją uwagi na:

- potencjale ekonomicznym państwa (w tym także na tej jej części, która tworzy gospodarcze podstawy obronności kraju) oraz uwarunkowaniach (czynnikach, barierach) jego kształtowania;

- bezpieczeństwie ekonomicznym państwa z punktu widzenia zagrożeń (źródeł, skutków) dla niego oraz wymagań (odporności, żywotności, wrażliwości), do jakich winna zmierzać gospodarka narodowa z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa.

Polityka gospodarcza państwa - będąc częścią składową ogólnej polityki państwa - jest uzależniona od wszystkich jej podstaw. Jako taka spełnia rolę równowagi pomiędzy wymaganiami zgłaszanymi przez państwo a możliwościami ekonomicznymi państwa. Takiemu podejściu sprzyja fakt, iż na szczeblach centralnych poszczególne polityki są kształtowane i realizowane przez te same organa.

1.3. ZARYS ROZWOJU I STANU WSPÓŁCZESNEJ MYŚLI EKONOMICZNEJ

Współczesna myśl ekonomiczna, mimo wielowiekowego rozwoju, jest ciągle daleka od zadowalającego stanu jej uogólnień. Nie jest również jednolita. Charakteryzuje ją koncentracja dociekań związana z badaniem dwóch głównych, a zarazem przeciwstawnych systemów ekonomicznych, to jest systemu gospodarki rynkowej i systemu gospodarki planowej. Na gruncie badań tych systemów pojawiają się poglądy o charakterze symbiozy myśli (np. w Japonii) albo o charakterze transformacji (np. w krajach postkomunistycznych).

1.3.1. Główne nurty i szkoły współczesnej myśli ekonomicznej

Wgląd w dorobek współczesnej myśli ekonomicznej świata systemu gospodarki rynkowej, pozwala dostrzec mnogość i różnorodność poglądów, szkół i kierunków ekonomicznych. Myśl ta przy tym tyle odcieni, że ich uchwycenie jest z jednej strony praktycznie wprost niemożliwe, z drugiej zaś niekonieczne. Potrzebna jest natomiast orientacja, w jakich kierunkach ona zmierza pod wpływem nowych, społeczno-gospodarczych uwarunkowań rozwoju świata.

Dorobek współczesnej myśli ekonomicznej, zdaniem wielu znanych ekonomistów, faktycznie pozostaje wciąż w granicach dziewiętnastowiecznych, tyle tylko, że zmodyfikowany i w niewielkim stopniu uzupełniony. Dowodzi to nie tyle nowego traktowania starych problemów, ile poszukiwania ciągle nowszego, bardziej wysublimowanego „oprzyrządowania” do ich rozwiązywania. Stąd też w znacznej ilości „nowych koncepcji” można znaleźć zewnętrzne transformacje wcześniejszych poglądów. W tym zakresie są zauważalne ciągłe procesy dezintegracji i integracji, z przewagą to jednych, to drugich w zależności od przemian gospodarczych zachodzących we współczesnym świecie.

Jednak mimo wielości koncepcji, najczęściej o charakterze cząstkowym, a także istniejącej odmienności poglądów we współczesnej myśli ekonomicznej, coraz częściej dochodzi do krystalizowania się względnie komunikatywnych poglądów, co potwierdza literatura ekonomiczna. Mają one jednak najczęściej charakter cząstkowy, rzadziej całościowy. W tej sytuacji, jeśli wiedza i nauka ekonomiczna mają w przyszłości sprostać nowym problemom i wyzwaniom rozwojowym świata, to muszą ulec radykalnym zmianom. Pożądane wydają się przede wszystkim procesy integracji i syntezy wiedzy. Konieczne jest zwłaszcza wypracowanie syn-

tezy ogólnej teorii struktury oraz mechanizmów funkcjonowania i wzrostu gospodarczego.

Odwołując się do niedawnej przeszłości, to jest do lat siedemdziesiątych, wskazać trzeba, iż dopiero wówczas opracowano pierwszą większą syntezę ogólnej teorii współczesnego kapitalizmu, którą była praca J.K. Galbraitha, *Ekonomia a cele społeczne* (1973). Później doszły jeszcze inne prace, a wśród nich *Ekonomia w perspektywie* (1987).

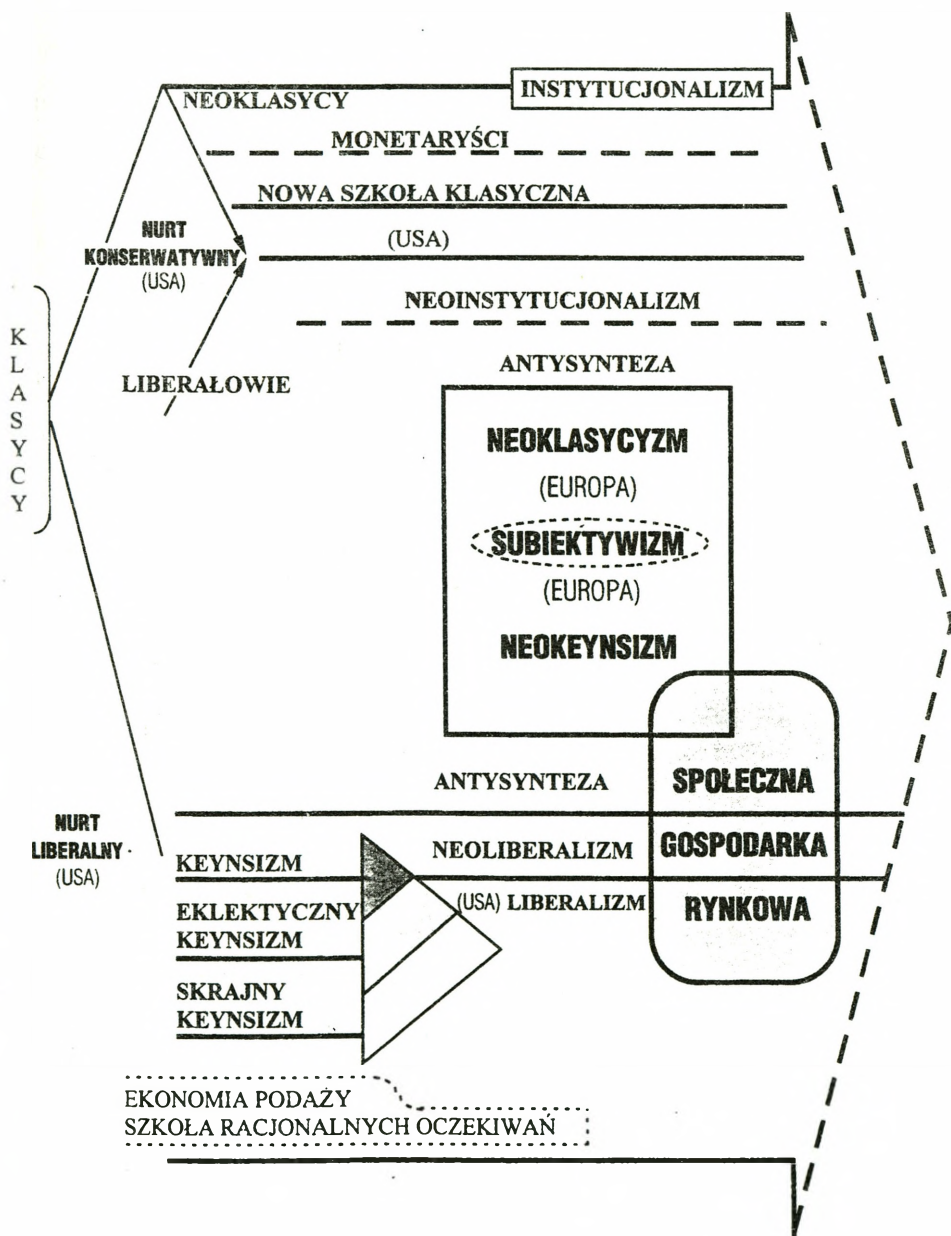
Najpełniejszą egzemplifikację współczesnej myśli ekonomicznej znajdujemy przede wszystkim w amerykańskiej literaturze przedmiotu. Nawet jeśli niektóre koncepcje są wysuwane wpięrow przez autorów europejskich, to jednak zawsze gruntowniej są opracowane przez ekonomistów amerykańskich, z podaniem rozleglejszych reguł.

W grupie bardziej wykrystalizowanych poglądów współczesnej zachodniej myśli ekonomicznej dają się zauważyć dwa jej wyraźne nurty, chociaż dzielące je linie „demarkacyjne” są jeszcze płynne. Różnie są one nazywane - inaczej w USA, a inaczej w Europie Zachodniej (schemat 1.9), dlatego też jest trudne ich adekwatne określenie.

W USA pierwszy nurt - nazywany konserwatywnym - wywodzi się od neoklasyków i tzw. liberałów, drugi zaś - określany liberalnym - wywodzi się od Keynesa.

W Europie Zachodniej współczesna myśl ekonomiczna jest sprowadzana do dwóch podstawowych nurtów, neoklasycyzmu i neokeynesizmu, przy jednoczesnym obarczaniu ich cechami kierunku subiektywnego. Dostrzega się również antysyntezy tych nurtów: neoinstytucjonalizm (będący krytyczną antysyntezą, zwłaszcza neoklasycyzmu); oraz neoliberalizm (będący krytyczną antysyntezą, przede wszystkim keynesizmu).

Wyszczególniając te nurty trzeba jednak zaznaczyć, że w wielu istotnych sprawach dla zachodniej myśli ekonomicznej następuje, bądź nastąpiło, zbliżenie. Brak jednak zarówno pełnej jasności co do zarysu linii podziału pomiędzy poszczególnymi szkołami, jak i występują trudności w przypisywaniu do określonych nurtów (kierunków, szkół) nazwisk ekonomistów je afirmujących.

Schemat 1.9. Współczesna myśl ekonomiczna Zachodu

1.3.2. Zasadnicze obszary zainteresowań współczesnej ekonomii

Rzeczywistość gospodarcza współczesnego świata to nowe, ale ciągle nie w pełni dojrzałe i jeszcze niedostatecznie wyraźne oblicze zmian i procesów o charakterze globalnym i regionalnym, w mniejszym zakresie narodowym. Stan ten jest wynikiem tego, że nie doczekały się one jeszcze syntetycznego ujęcia.

Nowe konfiguracje polityczno-ustrojowe wymagają ciągłego śledzenia życia gospodarczego i ciągłej weryfikacji listy problemów, które wymagają nowego ujęcia. Jest ona długa, a wyróżnić w niej należy takie kwestie do rozwiązania, jak: wzajemny stosunek polityki i ekonomii, nowe formy interwencjonizmu państwowego w życie gospodarcze, skutki postępującej militaryzacji gospodarki, ekonomiczne skutki postępu naukowo-technicznego oraz ekonomiczne skutki kosztów ochrony środowiska.

Oprócz nich w obszarze ciągłego zainteresowania współczesnej ekonomii, i to w jej głównym nurcie, pozostają kwestie: koniunktury gospodarczej, wzrostu gospodarczego, inflacji i deflacji, zatrudnienia i bezrobocia, międzynarodowych stosunków finansowych oraz zadłużenia.

1.3.3. Społeczna gospodarka rynkowa

Społeczna gospodarka rynkowa w Polsce, której idee legły u podstaw konstruowania koncepcji przechodzenia od gospodarki planowej do rynkowej, swoje korzenie odnajduje w zachodnioniemieckim liberalizmie drugiej połowy XX wieku. Pojęcie „społecznej gospodarki rynkowej” wprowadził Alfred Müller-Armach (należący do „szkoły freiburskiej” w ekonomii, która zapoczątkowała prąd zwany ortoliberalizmem), chcąc określić taki ustrój gospodarki, który z jednej strony akceptuje zasady liberalizmu gospodarczego i gospodarki rynkowej, z drugiej zaś dąży do nadania właściwej rangi celom społecznym, powiązanym z procesem gospodarczym. Za ojca społecznej gospodarki rynkowej uważa się Ludwiga Erharda, który i swoje koncepcje, i koncepcje A. Müllera-Armacha zastosował w praktyce.

Niemiecki termin „Soziale Marktwirtschaft” bywa tłumaczony na język polski jako „społeczna gospodarka rynkowa”, lub „socjalna gospodarka rynkowa”. Oba te terminy są poprawne, chociaż trafniejszy wydaje się pierwszy odpowiednik.

Koncepcja społecznej gospodarki rynkowej ma swoje podstawy w umiarkowanym liberalizmie gospodarczym, tzn. w powiązaniu zasady swobody działania na rynku z zasadą wyrównywania społecznego.

Weryfikowana w praktyce koncepcja społecznej gospodarki rynkowej swoje wyznaczniki, a jednocześnie granice, sprowadza do:

- po pierwsze - zasady państwa socjalnego jako implikatora ingerencji państwa (jako podmiotu) w procesy gospodarcze i społeczne, pozostawiając zakres i formę tej ingerencji jako sprawę interpretacji i rozstrzygnięć poszczególnym siłom społecznym;

- po drugie - polityka gospodarcza i społeczna nie jest tylko domeną państwa, ale w niektórych pionach winna również pozostawać w kompetencji instytucji regionalnych (samorządów) oraz podmiotów niepaństwowych, co tworzy źródło szerokich możliwości interpretacyjnych, zwiększających margines swobody w kształtowaniu gospodarki;

- po trzecie - zawężenia marginesu swobody i możliwości sterowania gospodarką na szczeblu narodowym, a w miarę wrastania kraju (państwa) w ponadnarodowe struktury polityczne i gospodarcze;

- po czwarte - traktowania zasady równowagi ekonomicznej jako podstawy realizacji różnorodnych celów gospodarczych i społecznych, co oznacza, że realizacja określonych pojedynczych celów, nawet jeśli są one priorytetowe wobec innych celów, jest możliwa jedynie w bardzo szczególnych układach uwarunkowań.

Taka formuła wyznaczników wskazuje, iż w społecznej gospodarce rynkowej rola państwa winna się sprowadzać do czynnika regulacyjnego. Państwo powinno tworzyć instytucje ułatwiające prywatną działalność w sferze gospodarczej; nie powinno podejmować żadnych inicjatyw gospodarczych, z wyjątkiem robót publicznych. Podstawowym zaś zadaniem ekonomicznym państwa powinna być koordynacja wolnej gry rynkowej oraz dbałość o stabilność waluty narodowej.

STRESZCZENIE

Ekonomia jest ściśle związana z rzeczywistym światem. Jest próbą jego wyjaśnienia w związku z określonym czasem i miejscem. Podlega ona procesowi nieustannych zmian tak samo, jak się zmienia świat. Ekonomia zmienia się nieustannie od wieków, dynamizując i rozszerzając obszar swoich dociekań. Jej rozwój - zapoczątkowany pierwotnymi doświadczeniami prostej działalności gospodarczej, przez zrodzoną na jej uogólnieniach wiedzę ekonomiczną, a więc w dalszej kolejności naukę - trwa po dzień dzisiejszy. Ekonomię jako naukę trzeba postrzegać obecnie w dwóch aspektach: pierwszym - traktując ją jako owoc przeszłości oraz drugim - jako współtworzenie przyszłości.

Ekonomię definiuje się w różnorodny sposób. Współcześnie najczęściej określa się ją jako badanie decyzji podejmowanych przez jednostki i społeczeństwa, które dotyczą zastosowania ograniczonych zasobów produkcyjnych o różnych możliwych zastosowaniach, do wytwarzania różnych produktów oraz przeznaczania wyprodukowanych dóbr na zaspokojenie (bieżących lub przyszłych) potrzeb poszczególnych osób i grup w społeczeństwie. W związku z tym używa się zarówno pojęcia „ekonomia polityczna” (w znaczeniu ekonomia społeczna), jak i „ekonomia”. Istotę ekonomii, obok jej definicji, oddają także jej podziały i klasyfikacje. Ze względu na skalę i zakres podejmowanych problemów, ekonomię jako dyscyplinę wiedzy dzieli się na dwie zasadnicze części - mikroekonomię i makroekonomię. Ostatnio coraz częściej modyfikuje się ten podział, tak by ekonomia z dwudziałowej (mikro-, makro-) stała się trójdziałową (mikro-, mezo-, makro-). Ze względu zaś na obszar badawczy, ekonomię dzieli się na ekonomię pozytywną i ekonomię normatywną. Pierwsza zajmuje się światem takim, jaki on jest, a nie takim, jaki być powinien. Druga zaś zajmuje się sądami wartościującymi, a więc tym, jak gospodarka powinna funkcjonować. Innym podziałem ekonomii jest jej podział na ekonomię podażową (ang. supply - side economics) i ekonomię popytową.

Przedstawione definicje ekonomii wskazują na szeroki zakres problemów badawczych w jej obrębie. W istocie rzeczy bowiem, wobec ograniczoności i rzadkości zasobów, każda społeczna, a także i indywidualna sytuacja, która wymaga jakiegokolwiek wyboru ma swój aspekt ekonomiczny. Ograniczoność i rzadkość zasobów jest jednocześnie pierwotnym wyznacznikiem podstawowych problemów badawczych ekonomii, którymi są kwestie: użycia dostępnych zasobów i ich należyte wykorzystanie (alokacja zasobów), asortymentu produkcji określonych dóbr, podziału wytworzonych dóbr (w tym na bieżące i przyszłe rezerwy), wzrostu gospodarczego, utrzymywania pełnego zatrudnienia.

Ekonomia jako pewien system bazuje na szerokiej aparaturze metodologicznej. Tworzą ją kategorie, prawa i teorie ekonomiczne. Przez pojęcie „kategoria ekonomiczna” rozumiemy myślowy wyraz realnych faktów, zjawisk i procesów oraz ich związków i zależności ekonomicznych. Z kolei prawa ekonomiczne - to adekwatne teoretyczne ujęcie najsilniej działających tendencji w rzeczywistości gospodarczej - mających charakter ogólny lub szczegółowy - i dotyczących zjawisk zachodzących w całej gospodarce narodowej, a więc zarówno w skali makro-, jak i w skali mikro-. Natomiast teoriami ekonomicznymi są zestawy abstrakcji dotyczące rzeczywistości, czyli uproszczone modele wyprowadzone przy pomocy procesu abstrahowania, ze złożoności rzeczywistego świata. Jako takie są one uproszczonym wyjaśnieniem tego, jak gospodarka lub jej fragment funkcjonuje lub funkcjonowałby w określonych warunkach.

Ekonomia w pewnej fazie swego rozwoju, wkraczając w sferę ważnych problemów społeczno-gospodarczych, objaśniając w wyrafinowany sposób rzeczywistość gospodarczą, stała się także użyteczna dla praktyki różnych podmiotów gospodarczych - od skali mikro-, po skalę makro-. Ta użyteczność ujawniła się przede wszystkim w istocie i formule polityki

gospodarczej - nazywanej także polityką ekonomiczną - przez pryzmat jej celów, zadań, metod i narzędzi realizacji.

Współczesna myśl ekonomiczna, mimo jej wielowiekowego rozwoju, jest ciągle daleka od zadowalającego stanu jej uogólnień. Nie jest również jednolita. Charakteryzuje ją koncentracja dociekań na wielu różnych płaszczyznach. Dokładniejszy wgląd w dorobek współczesnej myśli ekonomicznej świata, pozwala dostrzec mnogość i różnorodność poglądów, szkół i kierunków ekonomicznych. Ma ona przy tym tyle odcieni, że ich uchwycenie jest praktycznie wprost niemożliwe, a jednocześnie niekonieczne. Potrzebą natomiast wydaje się orientacja, w jakich kierunkach ona zmierza pod wpływem nowych, społeczno-gospodarczych uwarunkowań rozwoju świata.

PODSTAWOWE POJĘCIA DO ZAPAMIĘTANIA

Myśl ekonomiczna, ekonomia (makro-, mezo-, mikro-; pozytywna, normatywna; popytowa, podażowa), problemy badawcze ekonomii, kategorie ekonomiczne, prawa ekonomiczne, teorie ekonomiczne, metody badawcze ekonomii, rynek, towar, gospodarowanie, rzadkość, popyt, podaż, potrzeby, zasoby, zasoby ludzkie, zasoby naturalne, zasoby kapitałowe, czynniki produkcji, praca, ziemia, surowce naturalne, kapitał, technologia, polityka gospodarcza (istota, cele, zadania, instrumenty), społeczna gospodarka rynkowa.

ZAGADNIENIA KONTROLNE

1. Przedstaw rys historyczny narodzin i rozwoju ekonomii jako dyscypliny wiedzy.
2. Scharakteryzuj istotę ekonomii jako nauki.
3. Przedstaw najczęściej spotykaną systematykę ekonomii (makro-, mezo-, mikro-; pozytywna, normatywna; popytowa, podażowa).
4. Określ podstawowe problemy badawcze ekonomii.
5. Omów istotę pojęcia „kategoria ekonomiczna”.
6. Omów istotę pojęcia „prawo ekonomiczne”.
7. Omów istotę pojęcia „teoria ekonomiczna”.
8. Określ i scharakteryzuj podstawowe metody badawcze ekonomii.
9. Wskaż i określ istotę podstawowych kategorii ekonomicznych (rynek, towar, gospodarowanie, rzadkość, popyt, podaż, potrzeby, zasoby).
10. Określ i scharakteryzuj „potrzeby” jako kategorię ekonomiczną.
11. Określ i scharakteryzuj „zasoby” jako kategorię ekonomiczną.
12. Scharakteryzuj podstawowe rodzaje zasobów gospodarczych.
13. Wskaż i scharakteryzuj podstawowe czynniki wytwórcze.
14. Określ istotę polityki gospodarczej (cele, zadania, instrumenty).

15. Wskaż i opisz główne nurty i szkoły współczesnej myśli ekonomicznej.
16. Scharakteryzuj główne obszary zainteresowań współczesnej myśli ekonomicznej.
17. Przedstaw podstawowe założenia społecznej gospodarki rynkowej.

LITERATURA ZALECANA

1. Begg D., Fischer S., Dornbusch R., *Ekonomia. T. I.* Warszawa 1993, rozdz. 1 i 2.
2. Blaug M., *Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne.* Warszawa PWN 1994.
3. *Elementarne zagadnienia ekonomii.* Red. R. Milewski. Warszawa PWN 1993, rozdz. 1 i 2.
4. *Elementy makro i mikro ekonomii dla inżynierów.* Red. S. Marciniak. Warszawa PWN 1993, rozdz. 1 i 2.
5. Kamerschen D.R., McKenzie R.B., Nardinelli C., *Ekonomia.* Gdańsk FG NSZZ „Solidarność”, 1991, rozdz. 1 i 2.
6. Nasiłowski M., *System rynkowy. Podstawy mikro- i makroekonomii.* Warszawa IKE PTE Sp. z o.o., Wydawnictwo KeyTex 1992, rozdz. 1.
7. Nojszewska E., *Podstawy ekonomii.* Warszawa WSiP 1995, rozdz. 1.
8. Samuelson P.A., Nordhaus W.D., *Ekonomia I.* Warszawa PWN 1995, rozdz. 1 i 2.
9. Stankiewicz W., *Historia myśli ekonomicznej.* Warszawa PWE 1983.

2. GOSPODARKA RYNKOWA

Historia gospodarcza społeczeństw pozwala na wyróżnienie trzech zasadniczych form produkcji społecznej: **gospodarkę naturalną**, **gospodarkę rynkową** (nazywaną także gospodarką towarową lub gospodarką towarowo-pieniężną) oraz **gospodarkę planową** (centralnie sterowaną, nakazowo-rozdziałczą). Różnią się one między sobą celami działania podmiotów gospodarczych oraz charakterem więzi między nimi.

Do przeszłości należy **gospodarka naturalna** w skali makroekonomicznej, którą *charakteryzowała taka organizacja procesów gospodarczych, w której producenci wytwarzali przede wszystkim dobra w celu zaspokojenia własnych potrzeb*. Przekazywanie produktów innym osobom, które miało miejsce w jej obrębie, było konsekwencją obowiązku spełnienia przymusowych powinności (np. *danina chłopa feudalnego na rzecz właściciela*).

W niektórych regionach świata funkcjonuje nadal **gospodarka planowa**, od której odstąpiła większość byłych krajów socjalistycznych. *Charakteryzuje się ona tym, że w dominującej części jest sterowana przez państwo, za pośrednictwem nakazów prawno-administracyjnych, a tylko w marginalnym stopniu, w sterowaniu gospodarką narodową są wykorzystywane mechanizmy rynkowe*. Taki system gospodarowania - co dowiodła praktyka - ma zdecydowanie więcej wad niż zalet. Gospodarka planowa okazała się przede wszystkim nieefektywna ekonomicznie, na co miały wpływ zwłaszcza: *tłumienie inicjatywy i przedsiębiorczości, nieefektywne struktury produkcji i zarządzania, przerost biurokracji oraz nietrafne wybory ekonomiczne*. Okazała się ona systemem niereformowalnym.

We współczesnym świecie dominuje **gospodarka rynkowa**, której *cechą charakterystyczną jest to, że producenci przekazują produkty swojej pracy innym podmiotom drogą ekwiwalentnej wymiany - kupna i sprzedaży*. Jest ona jednak przy zachowaniu swych generalnych pryncypiów, bardzo zróżnicowaną w skali świata. Przybliżając jej istotę, celowe jest prześledzenie jej powstania i rozwoju, ogólne scharakterystyzowanie oraz wskazanie podstawowych mechanizmów jej funkcjonowania, a także jej podstaw.

2.1. POWSTANIE I ROZWÓJ GOSPODARKI RYNKOWEJ

Narodziny gospodarki rynkowej są wynikiem procesów zachodzących w gospodarce naturalnej. Wyłoniła się ona w wyniku powstania i rozwoju społecznego podziału pracy oraz ekonomicznego wyodrębnienia się producentów na tle prywatnej własności środków produkcji. Są to warunki konieczne do powstania gospodarki rynkowej.

Spółeczny podział pracy najpierw spowodował wyodrębnienie się rolnictwa od pasterstwa. W dalszej kolejności nastąpiło wyodrębnienie się rzemiosła, a następnie kupiectwa. Procesy te ulegały dalszemu pogłębianiu, w miarę rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych społeczeństw i trwają po dzień dzisiejszy.

Ekonomiczne wyodrębnienie się producentów było związane z tym, że stali się oni jednocześnie właścicielami środków produkcji. Połączenie pracy właściciela, z należącymi do niego środkami produkcji oznacza, że wytworzony produkt jest jego własnością. To z kolei oznacza, że producent jako dysponent może go oferować innym producentom, w zamian za ich produkty. Sytuacja taka rodzi gospodarkę wymienną (towarową, rynkową).

Zakres gospodarki rynkowej zależy od stopnia społecznego podziału pracy. Jego pogłębienie oznacza rozszerzenie zakresu gospodarki rynkowej. Z tego punktu widzenia, w rozwoju gospodarki rynkowej można wyodrębnić dwa etapy: prostą gospodarkę rynkową i rozwiniętą gospodarkę rynkową.

2.2. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA GOSPODARKI RYNKOWEJ

Funkcjonowanie tej formy działalności gospodarczej w praktyce jest uzależnione od wielu uwarunkowań, między innymi: przedmiotów wymiany, podziału pracy, ekonomicznego wyodrębnienia się producentów, środków określania wartości wytwarzanych produktów, miejsca jej przeprowadzania, wpływu na ich przebieg instytucji i organizacji pozaekonomicznych. Mając to na uwadze, zrozumienie funkcjonowania gospodarki rynkowej wymaga sprecyzowania jej podstawowych elementów. Są nimi: towar, cena, pieniądz, rynek.

2.2.1. Towar

Towar to produkt pracy ludzkiej w postaci dobra lub usługi przeznaczony na sprzedaż. Uosabia on stosunek sprzedawcy do nabywcy. Charakteryzuje się wartością użytkową i wartością wymienną. Dzięki wartości użytkowej - przez którą

rozumiemy całokształt fizycznych i chemicznych właściwości pozwalających zaspokoić określoną potrzebę - staje się on przedmiotem społecznego zapotrzebowania. Natomiast dzięki wartości wymiennej - którą jest ilościowy stosunek, w jakim jeden towar jest wymieniany na inny w procesie wymiany - producent (sprzedawca) za oferowany towar otrzymuje określoną wartość innego towaru. Towar, na który został wymieniony dany towar nazywamy jego ekwiwalentem. W gospodarce rynkowej funkcję ekwiwalentu najlepiej pełni pieniądź.

2.2.2. Cena

Cena to wartość towaru wyrażona w pieniądzu. Jest ona relacją wymienną pomiędzy towarami i wypadkową różnokierunkowych interesów sprzedawców i nabywców. Pierwsi chcą uzyskać cenę najwyższą, drudzy zaś chcą kupić po cenie najniższej. Ich siła przetargowa prowadzi do ustalenia ceny i do zawarcia transakcji kupna i sprzedaży. Jako taka, kształtuje się więc ona w wyniku gry popytu i podaży.

Cena pełni w gospodarce wielorakie **funkcje**, spośród których najważniejszymi są: agregacyjna, informacyjna, dochodowa, redystrybucyjna, bilansująca i stymulacyjna.

Istotą **funkcji agregacyjnej** ceny jest sprowadzanie nakładów i wyników do wspólnego mianownika w celu obiektywizacji alternatywy wyboru.

Istotą **funkcji informacyjnej** ceny jest pełnienie roli parametru docierającego do wszystkich podmiotów gospodarczych z informacją umożliwiającą im podejmowanie określonych działań. Informuje ona nabywcę, o ile zmniejszą się jego zasoby pieniężne, gdy zakupi określone dobra (usługi), a producenta o tym, o ile zwiększy się jego dochód, gdy sprzeda dane dobra (usługi). Cena jest więc informacją i sygnałem rynku kierowanym w stronę podmiotów gospodarczych w celu wsparcia optymalności wyboru. Umożliwia przeprowadzenie porównania nakładów na wytworzenie danych dóbr (usług) z ich efektami, w różnych sferach działalności gospodarczej, co jest korzystne zarówno dla producentów (jako sprzedawców i jako nabywców), jak i konsumentów. Znajomość cen przez producentów umożliwia im jako sprzedawcom swoich wyrobów kształtowanie - pod kątem sprzedaży - najkorzystniejszej dla siebie struktury wytwarzania, zaś jako nabywcom czynników produkcji, wyboru najlepszych rozwiązań spośród możliwych wariantów. Natomiast konsumenci, znając ceny, mają możliwość kształtowania

swojej struktury spożycia. Cena rosnąc informuje ich o konieczności ograniczenia zakupu danego dobra (usługi) i ewentualnie o możliwości zwiększenia zakupu dóbr substytucyjnych. Obniżając zaś swój poziom, cena informuje o możliwości zwiększenia zakupu danego dobra lub innych dóbr. Funkcja informacyjna ceny, oprócz wymiaru wewnętrznego, ma również wymiar zewnętrzny. Znajomość cen na poszczególne dobra i usługi na rynku wewnętrznym i zewnętrznym pozwala określić optymalny poziom, strukturę oraz kierunki eksportu i importu.

Cena - pełniąc **funkcje agregacyjną i informacyjną** - umożliwia przeprowadzenie rachunku ekonomicznego, czyli podjęcie ekonomicznie uzasadnionych decyzji, warunkujących racjonalne rozdysponowanie zasobów między poszczególne dziedziny wytwarzania i umożliwiającą dopasowanie struktury produkcji do społecznego zapotrzebowania.

Funkcja dochodowa ceny wiąże się z takim kształtowaniem cen na poszczególne dobra i usługi, które zapewnia odtworzenie kosztów poniesionych na wytworzenie tych dóbr i usług oraz osiągnięcie pewnej nadwyżki, niezbędnej do finansowania rozwoju gospodarczego. Rozpatrywać ją trzeba zarówno w wymiarze makroekonomicznym, jak i mikroekonomicznym. W pierwszym wiąże się z kształtowaniem ogólnego poziomu cen w taki sposób, aby suma cen wszystkich dóbr i usług wytworzonych w danym czasie, zapewniła odtworzenie kosztów poniesionych na ich wytworzenie i realizację oraz nadwyżkę (to jest globalny produkt dodatkowy służący finansowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego kraju). W drugim wymiarze - mikroekonomicznym - wiąże się ona z kształtowaniem poziomu cen konkretnych dóbr i usług lub ich grup w taki sposób, aby producenci mieli zapewnione odtworzenie kosztów poniesionych na ich wytwarzanie i realizację oraz osiągnęli odpowiednią nadwyżkę (indywidualny produkt dodatkowy), na finansowanie własnych oraz ogólnokrajowych potrzeb rozwoju.

Funkcja redystrybucyjna ceny ujawnia się w sytuacji, gdy cena różni się od wartości, tzn. gdy zawiera zróżnicowane zyski, podatki i opłaty. Ma to miejsce w sytuacji ustalania cen przez przedsiębiorstwa dominujące na rynku. Ustalają one zwykle ceny na wytwarzane przez siebie dobra (usługi) na poziomie zapewniającym osiągnięcie zysku wyższego od przeciętnego, przechwytyjąc w ten sposób dochody innych przedsiębiorstw oraz konsumentów.

Innym przykładem działania redystrybucyjnej funkcji ceny jest sytuacja redystrybucji dochodów przez państwo za pomocą cen przez obciążenie ich podatkami

lub przez ich subwencjonowanie. Cena więc może się stać w określonej sytuacji narzędziem redystrybucji, umożliwiającym przesunięcie dochodów pomiędzy podmiotami gospodarczymi i grupami społecznymi, w zależności od struktury nabywanych dóbr i usług oraz struktury i poziomu cen.

Istota **funkcji bilansującej (rozdzielczej, dystrybucyjnej)** ceny wynika z równoważenia popytu z podażą. Poprawnie mogą ją pełnić tylko ceny równowagi rynkowej, a więc takie ceny, przy których nie pojawiają się ani niedobory, ani nadmierne nadwyżki podaży w stosunku do popytu. Funkcja ta zapewnia nabycie dóbr każdemu, kto jest gotów zapłacić za nie określone ceny. W sytuacji, gdy ceny poszczególnych dóbr i usług nie równoważą popytu na nie z ich podażą, występują zakłócenia w podziale. Gdy są one zbyt niskie, to popyt jest nadmierny w stosunku do podaży, co powoduje, że podział odbywa się według innych kryteriów, niż kryterium najwyższej efektywności. Gdy zaś ceny są zbyt wysokie, to popyt jest niewystarczający w stosunku do podaży, co powoduje, że część produkcji nie podlega podziałowi i tworzy zapasy.

Funkcja stymulacyjna (bodźcowa) ceny wiąże się z kształtowaniem łącznych dochodów pieniężnych producentów pod wpływem zmiany ich przychodów i kosztów, spowodowanych zmianą poziomu oraz relacji cenowych. Ponieważ dochody są podstawą wyborów i podejmowania decyzji, stąd też ceny kształtowane na podstawie popytu i podaży skłaniają producentów do działań zgodnych z wymogami rynku. W sytuacji wzrostu ceny przy danych nakładach - a więc wzrostu zysku jednostkowego, a przez to poprawy opłacalności - cena staje się bodźcem do: zwiększania produkcji i podaży danego wyrobu (usługi), unowocześniania produkcji, poprawy jakości, estetyki i funkcjonalności wyrobów. W sytuacji zaś spadku ceny przy danych nakładach - a więc obniżeniu opłacalności - cena skłania producentów do ograniczania produkcji i podaży danych dóbr. Często w takiej sytuacji staje się ona także bodźcem do obniżenia kosztów wytwarzania oraz wdrażania postępu naukowo-technicznego.

2.2.3. Istota pieniądza jako kategorii ekonomicznej

Pieniądz jest to powszechnie i ogólnie uznawany ekwiwalent, który trwale wyraża wartość wszystkich towarów i jest bezpośrednio na nie wymienialny. Jako taki jest on najpotężniejszym i najbardziej użytecznym narzędziem (środkiem) makroekonomicznym, bowiem umożliwia wymianę dóbr i usług. Do tej roli doszedł w wyniku długotrwałej ewolucji. Jest więc on również zjawiskiem historycznym.

Pieniądz jest podstawą systemu pieniężnego. Jego strumienie pełnią rolę „krwiobiegu” całego systemu gospodarki rynkowej i są jego ważnym składnikiem. We współczesnym życiu gospodarczym pełni on szereg istotnych funkcji, spośród których najważniejszymi są funkcje: miernika wartości (dobra obrachunkowego), środka wymiany (środka cyrkulacji), środka płatniczego, środka przechowywania bogactwa (tezauryzacji) oraz pieniądza światowego. Zakres pełnionych funkcji stanowi jednocześnie o roli pełnionej przez pieniądz w gospodarce rynkowej.

2.2.3.1. Ewolucja pieniądza i jego rodzaje

Obecną rolę i funkcje pieniądza poprzedziła wielowiekowa ewolucja. Powstał on jako środek ułatwiający handel. Początkowo miał formę towaru, która z czasem została wyparta przez formę papierową i bankową.

W formie towarowej pieniądzem były różnorodne towary. We wczesnym okresie historii były nimi: bydło (od czego pochodzi nazwa pieniądza), surowce naturalne (np. diamenty), metale - zwłaszcza: miedź, żelazo, srebro, złoto, ale i inne produkty. Charakterystyczną ich cechą było to, że obok roli pieniądza miały one również samoistną wartość. Każdy z nich miał swoje zalety, ale jednocześnie szereg wad. Niektórych nie można było podzielić na mniejsze części, inne - z upływem czasu - ulegały zepsuciu, a jeszcze inne były kłopotliwe w przechowywaniu. Stąd też do XIX wieku pieniądz towarowy został ograniczony do metali - zwłaszcza złota i srebra - bowiem sprzyjały temu ich właściwości.

Kolejnym etapem ewolucji pieniądza była jego forma papierowa. Pojawił się on jako pewien substytut pieniądza towarowego. Przestał odzwierciedlać samoistną, bezpośrednią użyteczność, na rzecz użyteczności pośredniej. Zaczął funkcjonować jako sztuczna konwencja społeczna. Przestał reprezentować konkretny towar, na rzecz towaru, który za niego można było kupić. Stał się on użyteczny w momencie pozbywania się go.

Zyskał akceptację jako dogodny środek wymiany. Dzięki zabezpieczeniom oraz zasadom kreacji stał się reprezentantem rzadkości dóbr oraz reprezentantem wartości. Możliwe się stało kupowanie za niego różnych rzeczy, niezależnie od pokrycia w kruszcu czy gwarancji rządowych.

Formą zyskującą coraz większe znaczenie jest pieniądz bankowy w postaci czeków, wystawianych na depozyty w bankach lub innych instytucjach finansowych. Ta forma pieniądza podlega dalszym innowacjom i rozwojowi, przyjmując postać kart kredytowych i czeków podróżnych.

W praktyce mamy do czynienia z dwoma rodzajami pieniądza. Pierwszym jest pieniądz transakcyjny, a drugim - tzw. quasi-pieniądz. Rangę podstawową ma pieniądz transakcyjny. Jest on najważniejszym i najdokładniej obserwowanym miernikiem pieniądza. Tworzą go faktyczne składniki, używane w transakcjach do zakupu i sprzedaży rzeczy. Obejmują one **monety i banknoty**, których suma tworzy gotówkę poza kasami banków, wraz z rachunkami, na które można wystawiać чеки.

Pierwszym składnikiem pieniądza transakcyjnego są monety, które służą do niewielkich zakupów. Drugim składnikiem pieniądza transakcyjnego są banknoty, które są pieniądzem papierowym, będącym prawnym środkiem spłaty wszelkich długów publicznych i prywatnych. Są one pieniądzem dekretowanym, a więc ustanowionym przez rząd danego kraju i akceptowanym przez innych. Monety i banknoty stanowią około jednej czwartej pieniądza transakcyjnego. Trzecim składnikiem pieniądza transakcyjnego są rachunki bieżące lub pieniądz bankowy. Stanowią je fundusze zdeponowane w bankach i innych instytucjach finansowych, na które można wystawiać чеки. Określa się je jako depozyty na żądanie lub inne depozyty, na które można wystawiać чеки. Są one takie same jak inne środki wymiany. Są płatne na żądanie i służą jako pieniądz w taki sam sposób jak banknoty - mogą być użyte do zakupu dóbr lub zamienione na gotówkę, według stałej relacji.

2.2.3.2. Funkcje pieniądza

Pieniądz w gospodarce rynkowej pełni szereg istotnych **funkcji**. Do najważniejszych należą:

- **funkcja miernika wartości** (dobra obrachunkowego);
- **funkcja środka wymiany** (środka cyrkulacji);
- **funkcja środka płatniczego**;
- **funkcja tezauryzacji** (środka przechowywania bogactwa);
- **funkcja pieniądza światowego**.

Pieniądz jako **miernik wartości** (dobro obrachunkowe) pozwala sprowadzić wartość wszystkich towarów i usług do wspólnego mianownika. Funkcja ta jest pełniona w sposób idealny, to jest wyobrażeniowy.

Najczęściej pełnią funkcją pieniądza jest **funkcja środka wymiany** (środka cyrkulacji). Polega ona na pośredniczeniu w aktach sprzedaży i kupna. Do obsługi dużej ilości aktów kupna i sprzedaży, potrzebna jest bowiem odpowiednia ilość pieniądza.

Z funkcją środka cyrkulacji jest związana **funkcja pieniądza jako środka płatniczego**. Ma to miejsce w przypadku regulowania zobowiązania zapłaty za nabyty towar realnym pieniądzem.

Pieniądz może pełnić również **funkcję środka tezauryzacji** (środka przechowywania bogactwa). Wynika ona z tego, że pieniądz daje się łatwo przekształcać w inne formy bogactwa. Pieniądz wycofany z obiegu daje się jednak bardzo łatwo przywrócić do cyrkulacji.

Wszystkie te funkcje pieniądza pełni nie tylko w ramach poszczególnych gospodarstw narodowych, ale również na rynku światowym. Jako taki, obsługując międzynarodowe stosunki gospodarcze pomiędzy poszczególnymi krajami, pełni **funkcję pieniądza światowego**.

2.2.4. Rynek

Jednym z podstawowych, kluczowych pojęć ekonomicznych jest **rynek**. Jego definicje, ze względu na pojemność znaczeniową i obszerność tego zjawiska, różnią się poziomem ogólności oraz niejednakowym akcentowaniem właściwości rynku. Zależy to w dużej mierze od zainteresowań bądź potrzeb definiującego. Nie oznacza to jednak, że jakaś definicja rynku jest lepsza lub gorsza, lecz to, że w danej, konkretnej sytuacji akcentuje - w odpowiedzi na zgłaszane potrzeby - wybrane aspekty tej kategorii ekonomicznej.

Rynek - najogólniej określając - *to całokształt transakcji kupna i sprzedaży oraz warunków, w jakich one przebiegają*. Pod pojęciem rynku możemy więc rozumieć mechanizm wykorzystujący zespół współzależności występujących między popytem, podażą i ceną, ale także instytucje w rodzaju domu towarowego, targowiska, banku czy biura pośredniczącego między sprzedawcami i nabywcami.

W zależności od przyjętych kryteriów całokształtu transakcji kupna i sprzedaży, stanowiących o istocie rynku, daje się wyróżnić następujące rodzaje rynków (schemat 2.1):

- ze względu na przedmiot obrotu: rynek dóbr i usług konsumpcyjnych oraz rynek czynników produkcji;
- ze względu na zasięg przestrzenny (geograficzny): rynek lokalny, rynek regionalny, rynek krajowy, rynek międzynarodowy i rynek światowy (globalny);
- ze względu na sytuację rynkową: rynek sprzedawcy i rynek nabywcy;
- ze względu na strukturę (segmenty): rynek homogeniczny (jednorodny - np.

rynek ropy, rynek pszenicy), rynek heterogeniczny (np. rynek pracy, na którym występują różne zawody wymagające odmiennych zdolności i kwalifikacji);

- ze względu na stopień wyrównywania się ceny: rynek doskonały i rynek niedoskonały;

- ze względu na kontakty między uczestnikami rynku: charakter bezpośredni (personalny) lub pośredni (partnerzy mogą się nigdy nie widzieć i nie poznać).

KRYTERIUM	R O D Z A J E		
PRZEDMIOT OBROTU	RYNEK DÓBR	RYNEK USŁUG	RYNEK CZYNNIKÓW PRODUKCJI
ZASIĘG GEOGRAFICZNY	* WEWNĘTRZNY – LOKALNY – REGIONALNY – KRAJOWY	* ZEWNĘTRZNY (MIĘDZYNARODOWY) – REGIONALNY – ŚWIATOWY	
SYTUACJA RYNKOWA	RYNEK SPRZEDAWCY (PRODUCENTA)	RYNEK NABYWCY	
STRUKTURA (SEGMENTACJA) RYNKU	RYNEK HOMOGENICZNY	RYNEK HETEROGENICZNY	
STOPIEŃ WYRÓWNYWANIA SIĘ CENY	RYNEK DOSKONAŁY	RYNEK NIEDOSKONAŁY	

Schemat 2.1. Klasyfikacja rynków

2.3. PODSTAWOWE MECHANIZMY RYNKU. ISTOTA I FUNKCJONOWANIE

W wyniku skomplikowanych, wielostronnych i wielokierunkowych procesów rynkowych, między producentami i nabywcami określonych dóbr i usług dochodzi do uzgodnienia na nie takich cen, przy których zapotrzebowanie społeczeństwa na towary i usługi zostaje zrównane z ilością oferowaną na sprzedaż. Oznacza to, że rynek pełni funkcję regulatora procesów gospodarczych. Przez grę popytu i podaży obiektywnie wycenia poszczególne towary. Odbyna się ona za pośrednictwem ceny, która jest informacją o przebiegu procesów gospodarczych i ich efektywności.

Ważnym elementem rynku - wpływającym na zjawisko uzgodnienia cen - jest konkurencja, czyli *proces, podczas którego uczestnicy gry rynkowej, dążąc do realizacji własnych interesów, starają się zaoferować korzystniejsze od innych warunki sprzedaży (kupna).*

2.3.1. Popyt

Określenie **popytu** jako kategorii ekonomicznej - wbrew powszechnemu przekonaniu - jest zabiegiem nastęrczącym pewne trudności. Jego rozumienie jest uzależnione od ściśle określonych warunków i związane z zachowaniem się kupujących na rynku. Popyt przejawia się w sposobach określania dóbr i usług, jakie chcą oni kupić oraz ilościach, na które zgłaszają zapotrzebowanie. Stanowi więc chęć i możliwość, czyli gotowość nabycia towaru (produktu, usługi). Popyt na dowolny towar łączy się zawsze z ilością, jaką kupujący chcą nabyć, z ceną po jakiej produkt ten jest dostępny oraz z czasem, w którym ma on miejsce. Jako taki, ma on charakter popytu realnego.

Często pod pojęciem popytu rozumie się chęć lub pragnienie czy też potrzebę nabycia danego towaru, bez możliwości - zazwyczaj finansowych - realizacji tego pragnienia. Ma on wówczas charakter popytu potencjalnego.

Popyt jako mechanizm rynkowy jest odnoszony do wymiarów mikroekonomicznego i makroekonomicznego. Kryje on w sobie jednak pewną wieloznaczność.

W wymiarze mikroekonomicznym przez to pojęcie można rozumieć: z jednej strony - gotowość zakupu określonej ilości danego towaru po danej cenie (przy określonym dochodzie) - i wówczas mówimy o wielkości popytu, z drugiej strony - zestawienie (tablicę) ukazujące, jakie ilości towaru bylibyśmy gotowi zakupić po rozmaitych cenach (przy danym dochodzie) - i wówczas mówimy o tablicy popytu

lub o funkcji popytu, z trzeciej strony - wykres krzywej popytu przedstawiający daną tablicę popytu (czyli funkcję popytu).

Ta wieloznaczność rozumienia popytu oznacza konieczność precyzyjnego określenia czy mamy na myśli wzrost wielkości popytu, czy też wzrost całej funkcji popytu (tablicy).

Przez wielkość popytu należy rozumieć ilość towarów (dóbr lub usług), jaką konsumenci chcą i mogą kupić po danej cenie i w danym okresie. Zależy on od warunków, w jakich są przeprowadzane zakupy. Te zaś są zależne od wielu czynników, mianowicie: ceny danego dobra, ceny innych dóbr, dochodów, gustów, mody i postępu cywilizacyjnego, liczby kupujących i innych czynników.

Przez funkcję popytu należy rozumieć zależność pomiędzy ceną danego towaru (bez względu na jej poziom) a gotowością jego zakupu przy danych dochodach. Określają ją trzy zasadnicze grupy czynników: a) potrzeby (które stanowią: czynniki wrodzone, wiek, wychowanie i wykształcenie, środowisko geograficzne, środowisko społeczne); b) dochód; c) ceny.

$$Popyt = f(\text{potrzeb, dochodu, cen})$$

Popyt dostrzegany zarówno w ujęciu wielkości, jak i funkcji upoważnia do rozumienia go jako skłonności - to jest chęci i możliwości - nabywców do kupowania określonej ilości towarów (dóbr i usług), przy różnym poziomie ceny w danym okresie. Nie oznacza on przy tym jakiegś jednej określonej ilości danego towaru, która byłaby kupowana przez nabywcę, lecz serię alternatywnych, możliwych zakupów tego towaru po różnych cenach.

W wymiarze makroekonomicznym popyt na rynku ujawnia się w postaci popytu zagregowanego (z ang. **aggregate demand** - **AD**), nazywanego także popytem globalnym - to jest jako zależność między całkowitą ilością dóbr i usług, czyli wielkością realnego produktu narodowego brutto, jaką wszystkie podmioty gospodarcze (gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa i państwo) chcą nabyć a poziomem cen mierzonym deflatorem produktu narodowego brutto w określonym czasie. Graficznym przedstawieniem zagregowanego popytu jest krzywa zagregowanego popytu.

Kształtowanie się zagregowanego popytu jest zależne od szeregu czynników, wśród których wskazać trzeba na: wydatki konsumpcyjne (na które ma wpływ przede wszystkim poziom osiągniętego dochodu narodowego), wydatki inwestycyjne (których wielkość zależy od poziomu postępu naukowo-technicznego i wysokości stopy procentowej), wydatki rządowe oraz eksport netto.

2.3.2. Podaż

Drugą stroną rynku jest **podaż**. Pod tym pojęciem rozumie się zestawienie towarów, jakie producenci są gotowi sprzedać w określonych warunkach, przy danej cenie i w określonym czasie. Mamy przy tym na myśli nie pewną określoną ilość towarów, lecz zbiór (serie) alternatywnych ilości oferowanych towarów przy różnych, możliwych poziomach ceny. Podaż jako mechanizm rynkowy jest odnoszona zarówno do wymiarów mikroekonomicznego, jak i makroekonomicznego.

W wymiarze mikroekonomicznym podażowa strona rynku jest ściśle związana ze sposobem podejmowania przez producentów decyzji o tym, co chcą oni produkować i wymieniać oraz w jakich ilościach i po jakich cenach. Reprezentuje ona podaż od strony producenta lub sprzedawcy. Nie oznacza to jednocześnie akceptacji takich zamiarów ze strony konsumentów.

Podaż można scharakteryzować odwołując się do jej wielkości oraz do krzywej podaży. Wielkość podaży jest to ilość dobra (lub usługi), jaką producenci zamierzają sprzedać po danej cenie i w danym czasie. Jest ona zależna od wielu czynników, które można odpowiednio pogrupować. Do najważniejszych zaliczyć trzeba:

a) cenę danego dobra, to jest ilość pieniędzy jaką otrzymuje producent ze sprzedaży każdej jednostki tego dobra. Im wyższa jest cena, tym jest ona większą zachętą do zwiększania produkcji. Im zaś cena danego dobra jest niższa, tym stanowi ona mniejsze ograniczenie w ilościowym dostępie do tego dobra przez konsumenta;

b) ceny czynników wytwórczych, co wynika z tego, że wysokość kosztów poniesionych na czynniki wytwórcze wpływa na wielkość produkcji. Przy wzroście kosztów opłacalność produkcji się zmniejsza i jej rozmiary ulegają ograniczeniu. Przy spadku kosztów produkcji mamy zaś do czynienia ze wzrostem opłacalności produkcji i zwiększeniem jej rozmiarów;

c) dostępność do czynników wytwórczych - zwłaszcza tych właściwych - i w odpowiednim czasie;

d) technologię rozumianą jako sposób zorganizowania procesu produkcyjnego i wykorzystania czynników wytwórczych. Im jest ona na wyższym poziomie, tym w większym stopniu umożliwia zmniejszenie kosztów produkcji. W konsekwencji przyczynia się ona do dostarczenia na rynek każdej ilości produktu po niższej cenie, prowadząc tym samym do wzrostu konkurencyjności na tym rynku;

e) cenę innych dóbr, która wynika z zależności, że jeśli ceny innych towarów wzrastają, to mniej opłacalna staje się produkcja danego dobra, co w konsekwencji prowadzi do jej ograniczenia. Oznacza to, że cena danego dobra spadła relatywnie w stosunku do ceny dóbr substytucyjnych, które zdrożały;

f) liczbę producentów na danym rynku, co jest uwarunkowane tym, że wraz ze wzrostem liczby producentów zwiększa się produkcja, a w ślad za nią i podaż;

g) inne czynniki, które ujawniają się w konkretnych sytuacjach. Zaliczyć do nich należy na przykład warunki pogodowe.

Zestawienie wielkości podaży i różnych odpowiadających im cen dla danego okresu, pozwala wykreślić krzywą podaży. Pokazuje ona ilość dobra lub usługi, czyli produktów, jakie producenci chcą dostarczyć na rynek (wielkość podaży) przy każdym poziomie ceny w danym okresie.

Jeśli przyjmiemy założenie, że wszystkie czynniki wpływające na podaż danego dobra - poza jego ceną - nie zmieniają się, to wielkość podaży danego dobra zmienia się zawsze wtedy, gdy zmienia się wyłącznie cena tego dobra. Zmiana wielkości podaży - na wykresie krzywej podaży - jest ilustrowana ruchem punktu wzdłuż tej krzywej. Jeśli cena dobra rośnie, to również rośnie wielkość podaży, czemu towarzyszy ruch punktu „na prawo i w górę” wzdłuż krzywej podaży. Jeśli natomiast cena dobra spada, to również spada wielkość podaży, czemu towarzyszy „ześlizgiwanie” się punktu „na lewo i w dół” wzdłuż krzywej podaży.

Ze zmianą podaży mamy również do czynienia w sytuacji zmiany któregoś z pozostałych czynników determinujących podaż.

Wzrost podaży danego dobra rośnie przy każdej cenie, w sytuacji zmniejszenia kosztów produkcji, ulepszenia technologii lub zmiany jakiegokolwiek innego czynnika zachęcającego do wzrostu produkcji. Graficznie wzrost podaży jest przedstawiany jako przesunięcie krzywej podaży na wykresie „na prawo”. Ruch ten pokazuje, że w nowych warunkach, panujących obecnie na rynku, przy każdym poziomie cen, oferta producentów danego dobra się zwiększa.

Spadek podaży dobra przy każdej cenie ma miejsce w sytuacji wzrostu kosztów produkcji, pogarszania się warunków produkcji lub zmiany innych czynników,

mających negatywny wpływ na ofertę producentów. Spadek podaży danego towaru jest przedstawiany graficznie jako przesunięcie krzywej podaży na wykresie „na lewo”.

Podaż (i krzywa podaży) przedstawia zamiary producentów dotyczące wielkości produkcji, jaką chcieliby zaoferować na rynek. Jako taka, nie pokazuje ona liczby zrealizowanych transakcji. O tym ile transakcji zostanie przeprowadzonych, decydują obie strony rynku łącznie.

Funkcjonowanie mechanizmu podaży odzwierciedla tzw. prawo podaży. Głosi ono, że wyższej cenie dobra, odpowiada większa ilość dostarczanego dobra. Zależność ta jest wynikiem tego, że przy wyższych cenach zwiększają się przychody producenta, co przy nie zmienionych warunkach produkcji, podnosi jego zyski.

Natomiast w wymiarze makroekonomicznym zagregowana podaż (z ang. aggregate supply - AS) - nazywana także globalną podażą - pokazuje całkowitą zależność między ilością produktów (czyli wielkością realnego produktu narodowego brutto), jaką wszyscy producenci w gospodarce chcą zaoferować na sprzedaż a poziomem cen, mierzonym deflatorem produktu narodowego w danym okresie. Zobrazowaniem zagregowanej podaży jest krzywa zagregowanej podaży.

Kształtowanie się zagregowanej podaży jest uzależnione od wielu czynników. Do najważniejszych zaliczyć trzeba: poziom cen produktów i usług w całej gospodarce, możliwości produkcyjne gospodarki, postęp naukowo-techniczny, siłę roboczą, dostępność do czynników produkcji i koszty ich zaangażowania oraz regulacje rządowe.

2.3.3. Konkurencja

Konkurencja to rywalizacja pomiędzy podmiotami gospodarczymi - to jest pomiędzy gospodarstwami domowymi (występującymi najczęściej jako konsumenci), przedsiębiorstwami oraz państwem - o uzyskanie korzyści ekonomicznych przy sprzedaży i nabywaniu towarów (dóbr i usług) oraz czynników produkcji. Ma ona miejsce zarówno między kupującymi, jak i sprzedającymi, którymi w praktyce gospodarczej są wszystkie podmioty gospodarcze. Między kupującymi - jest wyrazem rywalizacji o ograniczoną ilość dóbr występujących na rynku, natomiast między sprzedającymi - jest wyrazem rywalizacji o pieniądze klientów.

Konkurencja w największym stopniu dotyczy jednak przedsiębiorstw, między którymi mogą występować bardzo różne formy konkurencji (schemat 2.2). Te zaś z kolei powodują, że mamy do czynienia z różnymi typami rynków (schemat 2.3).

K O N K U R E N C J A							
POMIĘDZY							
PODMIOT	GOSPODARSTWAMI DOMOWYMI	PRZEDSIĘBIORSTWAMI	GOSPODARSTWAMI DOMOWYMI A PRZEDSIĘBIORSTWAMI	GOSPODARSTWAMI DOMOWYMI I PRZEDSIĘBIORSTWAMI A PAŃSTWEM			
PRZEDMIOT	CENOWA	JAKOŚCI	STYLU	WARUNKÓW SPRZEDAŻY	WARUNKÓW SERWISU	WARUNKÓW GWARANCJI	
		NIEDOSKONAŁA					
CHARAKTER	DOSKONAŁA	MONOPOLISTYCZNA		OLIGOPOLISTYCZNA		MONOPOLU PEŁNEGO	
OBSZAR	WEWNĘTRZNA		ZEWNĘTRZNA				

Schemat 2.2. Formy i rodzaje konkurencji

KRYTERIA CECH CHARAKTERYSTY- CZNYCH	R Y N E K			
	KONKURENCYJNIE DOSKONAŁY	KONKURENCYJNIE NIEDOSKONAŁY		
		MONOPOLISTYCZNY	OLIGOPOLISTYCZNY	MONOPOLU PEŁNEGO
<i>Liczba przedsiębiorstw na rynku</i>	wiele	wiele	kilka	jeden
<i>Rodzaj produktu</i>	identyczny	zróżnicowany	identyczny lub zróżnicowany	brak bliskich substytutów
<i>Zróżnicowanie produktu</i>	brak	silne	występują	brak
<i>Bariery wejścia</i>	brak (żadne)	pewne	poważne	niemożność wejścia
<i>Kontrola cen</i>	żadna	pewna	znaczna	znaczna
<i>Współczynnik koncentracji (od 0 do 100%)</i>	0%	niski	wysoki	100%

Schemat 2.3. Typy rynków ze względu na konkurencję

W przypadku towarów, które nie bardzo dają się różnicować pod względem jakości, formy estetycznej itp., dominuje **konkurencja cenowa**. Natomiast gdy chodzi o towary (usługi) dające się wyraźnie różnicować, dochodzi do różnych form **konkurencji pozacenowej**. Konkurencja ta obejmuje problematykę jakości, formy zewnętrznej (stylu), warunków sprzedaży, warunków serwisu, gwarancji itp.

Zrozumienie istoty procesu rynkowego wymaga odwołania się do różnych rodzajów konkurencji. Najogólniejszym podziałem jest podział na **konkurencję doskonałą** i **konkurencję niedoskonałą**. Konkurencja doskonała ma miejsce w przypadku zaistnienia ściśle określonych warunków, w których żaden z pojedynczych producentów nie jest w stanie wpłynąć na cenę przez zmianę wielkości pro-

dukcji, zaś żaden z nabywców, nie ma wpływu na cenę przez zmianę rozmiarów zakupu. Zakłada ona: występowanie dużej liczby sprzedawców, idealną podzielność czynników produkcji, produkcję dóbr o charakterze standardowym bez możliwości ich znacznego różnicowania oraz racjonalne zachowania się producentów i konsumentów. W tej sytuacji ceny są określane przez rynek, czyli przez popyt i podaż, a jego uczestnicy muszą się do nich dostosować. Sytuacja doskonałej konkurencji w praktyce jest trudna do osiągnięcia, jeśli w ogóle możliwa. Powodem jest głównie to, iż trudno jest spełnić jednocześnie podstawowe wymogi doskonałego konkurencyjnego rynku.

W rzeczywistości więc mamy najczęściej do czynienia ze zjawiskiem konkurencji niedoskonałej, uwzględniającej występowanie drobnych, średnich i dużych producentów o różnych typach własności i różnych możliwościach wpływania na zmianę ceny rynkowej.

Jeszcze bardziej odbiegająca od konkurencji doskonałej jest konkurencja monopolistyczna, w której występuje jeden lub kilku wielkich producentów, mających znaczny wpływ na warunki produkcji i zbytu określonych dóbr i usług. Monopolista może występować po stronie nabywców (monopson), dyktując producentowi korzystne dla siebie warunki sprzedaży.

2.4. PODSTAWY FUNKCJONOWANIA GOSPODARKI RYNKOWEJ

Funkcjonowanie gospodarki rynkowej jest zależne, obok mechanizmów rynkowych, także od podstaw jej funkcjonowania. Są nimi podstawy pieniężno-finansowe, tworzące w istocie system pieniężno-finansowy gospodarki narodowej, za którego pośrednictwem państwo może prowadzić odpowiednią politykę pieniężną, politykę dochodową i politykę fiskalną.

2.4.1. System pieniężno-finansowy gospodarki rynkowej

System pieniężno-finansowy gospodarki rynkowej obejmuje cały system bankowy, rynek kapitałowy, rynek dewizowy oraz budżet państwa i budżety władz lokalnych. Podstawy jego funkcjonowania wynikają z istoty pieniądza jako kategorii ekonomicznej i pełnionej przez niego funkcji.

2.4.1.1. System bankowy

Jednym z elementów systemu pieniężno-finansowego gospodarki rynkowej jest system bankowy. Jego najważniejszymi ogniwami są: bank centralny, banki handlowe (zwane też depozytowo-kredytowymi), banki inwestycyjne i hipoteczne, kasy oszczędnościowe, towarzystwa kredytowe, banki specjalne oraz towarzystwa ubezpieczeniowe. Oprócz nich do systemu bankowego wchodzi wąsko wyspecjalizowane instytucje bankowe i parabankowe (jak: domy maklerskie, domy dyskontowe i domy bankierskie).

Podstawowym ogniwem i instytucją systemu bankowego jest bank centralny. Pełni on trzy zasadnicze funkcje:

- instytucji emitującej pieniądz gotówkowy, co oznacza, że jest on bankiem emisyjnym;
- instytucji zapewniającej sprawne funkcjonowanie całego systemu bankowego, czyli pełni rolę „banku banków” sprowadzającą się do bycia bankierem w stosunku do banków komercyjnych;
- banku państwa, który sprawuje kontrolę nad podażą pieniądza, a w razie potrzeby także finansuje deficyt budżetowy - czyli realizatora polityki pieniężnej i kredytowej państwa.

Banki centralne były początkowo instytucjami prywatnymi. W miarę wzrostu ich znaczenia jako instytucji finansujących działalność państwa, w coraz większym zakresie zaczęły podlegać kontroli państwowej. Obecnie będąc instytucjami, realizują politykę pieniężną państw i wpływają na realizację celów ekonomicznych w sposób pośredni, to jest poprzez: regulację podaży pieniądza, stopy procentowej lub kursu walutowego. Regulacje te stanowią jednocześnie cel pośredni polityki pieniężnej.

Najliczniejszą grupą banków w gospodarce rynkowej są banki handlowe, które tworzą i kreują pieniądz bankowy (zwany wkładowym lub depozytowym), służący do rozliczeń bezgotówkowych. Banki handlowe umożliwiają zamianę gotówki na depozyty, depozyty na gotówkę, przelewanie środków z jednych rachunków na inne, dyskontowanie weksli handlowych oraz kreowanie nowego pieniądza w ramach udzielonych kredytów. Ponadto świadczą one inne usługi, m.in. takie, jak: powiernicze, przechowywanie kosztowności oraz maklerskie.

2.4.1.2. Rynek kapitałowy

Rynek kapitałowy (nazywany także rynkiem papierów wartościowych) jest rynkiem specjalnym, na którym sprzedaje się i kupuje papiery wartościowe. Są nimi dokumenty potwierdzające prawa majątkowe. Dzieli się one - jeśli odwołać się do najczęściej stosowanego kryterium charakteru dochodów - na przynoszące stały dochód i przynoszące zmienny dochód. Najważniejszym papierem przynoszącym stały dochód jest obligacja, która jest dokumentem zawierającym zobowiązanie dłużne emitanta, w stosunku do każdego kolejnego właściciela tego dokumentu. Obligacja może być wystawiona na okaziciela lub imiennie. Może być państwową - jeśli pożyczkobiorcami są instytucje państwowe lub municypalne oraz prywatną - gdy pożyczkobiorcami są spółki akcyjne. Może być zabezpieczona (gwarancja całości lub części przez inny podmiot lub gwarancja państwa) lub nie zabezpieczona (gdy emitantem jest firma lub instytucja znana). Jest ona przedmiotem obrotu giełdowego.

Natomiast papierem wartościowym przynoszącym zmienny dochód są dokumenty potwierdzające udział w kapitale spółek prawa handlowego (spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i spółek komandytowych) oraz dokumenty udziałowe spółek akcyjnych - zwane akcjami. Akcje są też najważniejszym papierem wartościowym przynoszącym zmienny dochód. Dzieli się one - ze względu na uprawnienia - na zwyczajne i uprzywilejowane. Mogą być wystawiane na okaziciela (najczęściej) lub imiennie. Uczestniczą w obrocie giełdowym - przez co są zbywalne. Są dokumentem o określonej wartości nominalnej, stwierdzającym udział akcjonariusza w majątku spółki akcyjnej, z którego to tytułu ma on prawo do uczestnictwa w podziale zysków spółki oraz ewentualnie (co zależy od rodzaju akcji) prawo do uczestnictwa w kierowaniu spółką lub w podziale jej majątku w przypadku likwidacji. Dochodem z akcji jest dywidenda, wypłacana z zysku przedsiębiorstwa, który zależy od jego rentowności.

2.4.1.3. Rynek dewizowy

Rynek dewizowy (nazywany także rynkiem walutowym) to zespół wszystkich instytucji i osób kupujących i sprzedających dewizy (wymieniających waluty obce) - wraz z pośredniczącymi w tej transakcji - oraz zbiór reguł rządzących zawieraniem transakcji (kupna i sprzedaży) walutowych. Przy czym przez dewizy rozumie

się różnego rodzaju należności zagraniczne pieniężne (bez względu na to czy występują w formie pieniędzy zagranicznych, czy dokumentów stwierdzających istnienie takich należności w postaci weksłów, czeków, przekazów, papierów wartościowych, książeczek oszczędnościowych) i inne wierzytelności nie ujęte w dokumentach (np. pozostałości na rachunkach bankowych) oraz należności zagraniczne krótkoterminowe, które ze względu na swoją formę i płynność mogą służyć jako środki płatnicze w obrotach z zagranicą. Natomiast pod pojęciem **waluty** rozumiemy jednostkę pieniężną danego kraju - zarówno rodzimego, jak i innych - oraz typ systemu pieniężnego.

Rynek dewizowy ze względu na zakres geograficzny ma wymiar krajowy (narodowy) i międzynarodowy. Pierwszy obejmuje kupujących i sprzedających dewizy w jednym kraju. Ma on miejsce, gdy jego uczestnikami są głównie krajowe banki komercyjne, zawierające transakcje dewizowe w związku z obrotem kapitałowym lub handlowym. Drugi zaś obejmuje zespół narodowych rynków dewizowych. Ma on miejsce, gdy transakcje są zawierane przez uczestników z różnych krajów. W ślad za tym przez międzynarodowy rynek walutowy rozumie się często transakcje walutowe, zawierane między uczestnikami różnych rynków narodowych lub ogół tego rodzaju transakcji, zawieranych w skali międzynarodowej.

Ze względu na termin dostawy dewiz, rynek dewizowy dzieli się na: rynek bieżący - to jest taki, na którym dostawa dewiz następuje w ciągu 2 dni roboczych od zawarcia transakcji oraz rynek terminowy - na którym dostawa dewiz następuje w ciągu 3 i więcej dni od chwili zawarcia transakcji.

Ze względu na prawne regulacje obrotem dewizami mamy do czynienia z rynkiem legalnym - gdy nie ma ograniczeń dewizowych i z rynkiem czarnym - gdy pomimo prawnego zakazu obrotu walutami obcymi, dokonuje się ich obrotu.

2.4.1.4. Budżet państwa i budżety władz lokalnych

Budżet państwa to plan finansowy zawierający dochody i wydatki rządowe związane z realizacją przyjętej polityki społeczno-gospodarczej. Jest on sporządzany na okres jednego roku oraz zatwierdzany przez władzę ustawodawczą.

W gospodarce pełni on kilka funkcji, spośród których najważniejszymi są: funkcja fiskalna, funkcja redystrybucyjna oraz funkcja stymulacyjna.

Funkcja fiskalna polega na gromadzeniu dochodów (których źródłem są głównie podatki) pozwalających na utrzymanie aparatu państwowego oraz realizację jego zadań.

Funkcja redystrybucyjna umożliwia dokonywanie pożądaných zmian w podziale dochodu narodowego.

Funkcja stymulacyjna polega na oddziaływaniu dochodów i wydatków budżetu państwa na życie gospodarcze i społeczne za pomocą odpowiednio skonstruowanych systemów podatkowych oraz wydatków budżetowych.

Budżet państwa składa się z dochodów i wydatków centralnych władz państwowych (budżet centralny), władz lokalnych (budżety lokalne lub terenowe) i ubezpieczeń społecznych.

Budżety lokalne zależą od politycznej organizacji państwa. W Polsce są nimi budżety wojewódzkie i budżety gminne. W gestii budżetów lokalnych znajduje się zazwyczaj: gospodarka komunalna i mieszkaniowa, oświata i ochrona zdrowia, kultura, utrzymanie porządku publicznego oraz infrastruktura. Wydatki budżetów lokalnych są finansowane głównie z własnych źródeł, którymi są dochody pochodzące z podatków i opłat obciążających ludność danego terenu oraz dochodów uzyskanych z działalności prowadzonej przez władze lokalne. W ograniczonym stopniu źródłem finansowania wydatków są: subwencje, pożyczki oraz inne transfery z budżetu centralnego.

2.4.2. Polityka pieniężna państwa

Ponieważ pieniądź jest podstawą funkcjonowania gospodarki rynkowej, jego funkcje i rola są stałym obszarem zainteresowania państwa. Wyraża się ono kształtowaniem i realizacją odpowiedniej polityki pieniężnej państwa jako jednej z najważniejszych dziedzin polityki makroekonomicznej.

W rzeczywistości gospodarczej dostrzegać ją trzeba przez pryzmat funkcji, instrumentów oraz skuteczności.

Polityka pieniężna (określana także monetarną) polega na regulowaniu stopy wzrostu podaży pieniądza krajowego w celu wspierania rozwoju gospodarczego kraju, zapewnieniu racjonalnego i trwałego zatrudnienia, rozsądnej stabilizacji cen oraz równowagi bilansu płatniczego. Jako taka, pełni ona rolę instrumentalną w stosunku do ogólnych celów polityki ekonomicznej, które są z kolei również celami generalnymi polityki pieniężnej państwa.

Polityka pieniężna działa stosunkowo szybko, z niewielkim opóźnieniem w czasie. Ma ona charakter przede wszystkim bezosobowy i powszechny, oddziałuje bowiem na prawie wszystkich uczestników procesu gospodarczego, a nie na

selektywnie wybrane podmioty. Koncentruje się przede wszystkim na: regulowaniu podaży pieniądza, operowaniu zmianami stopy procentowej oraz oddziaływaniu na kurs walutowy.

Instrumentarium polityki pieniężnej sprowadza się przede wszystkim do: oddziaływania na płynność bankową (poprzez stopę dyskontową, operacje otwartego rynku i rezerwy obowiązkowe), kontroli kredytów oraz selektywnej polityki kredytowej i jej instrumentów.

Polityka pieniężna, jak każda polityka, ma ograniczoną skuteczność oddziaływania na gospodarkę. Znajduje to odzwierciedlenie w konflikcie celów polityki ekonomicznej, w samej realizacji polityki pieniężnej oraz w niedostatecznej elastyczności struktur ekonomicznych i społecznych. Polityka pieniężna w trakcie realizacji napotyka na takie ich układy, które nie zawsze są ze sobą zgodne. Przejawia się to konfliktami celów tak pomiędzy celami wewnętrznymi a celami zewnętrznymi, jak i w obszarze samych celów wewnętrznych. Ma to miejsce zwłaszcza w krótkich okresach.

Przykładem pierwszego układu sprzeczności są trudności pogodzenia działań na rzecz zrównowżenia bilansu płatniczego z rozwojem gospodarczym. Jeżeli bowiem na przykład stopa procentowa na rynkach międzynarodowych wzrasta, to aby przeciwdziałać odpływowi kapitałów za granicę, trzeba w kraju utrzymywać relatywnie wysoką stopę procentową nawet wówczas, gdy sytuacja na rynku pracy i rynku kapitałowym wymaga jej obniżenia. Sytuacja ta wymaga wyboru jednego spośród różnych, niespójnych ze sobą celów.

Przykładem drugiego układu sprzeczności jest kwestia zwalczania inflacji i bezrobocia. Oba słuszne cele wymagają jednak odmiennej polityki pieniężnej. Ograniczanie inflacji wymaga polityki restrykcyjnej, której ubocznym skutkiem jest zwykle zwiększenie stopy bezrobocia w następstwie recesji wywołanej spadkiem popytu globalnego. Z kolei zmniejszenie bezrobocia wymaga ekspansywnej polityki pieniężnej, która służy ożywieniu produkcji, inwestycji i zatrudnienia, ale pociąga za sobą niekiedy wzrost cen i nasilenie zjawisk inflacyjnych.

Często w procesie realizacji polityki pieniężnej dochodzi do trudności w osiągnięciu celów, dla których została ona podjęta. Ma to miejsce mimo uruchomienia odpowiednich instrumentów. Przykładem takiej sytuacji jest regulowanie podaży pieniądza oraz stopy podatkowej.

W praktyce skuteczność polityki pieniężnej zależy w znacznym stopniu od elastyczności struktur ekonomicznych i społecznych, w obrębie których jest realizowana. Dotyczy to zarówno struktur w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym.

W wymiarze wewnętrznym nieelastyczność (inaczej sztywność) struktur może zostać spowodowana: współzależnościami między układem cen i dochodów, zadłużeniem przedsiębiorstw i gospodarstw domowych, rozmiarami sektora publicznego oraz sztywnością jego potrzeb finansowych, wysokim poziomem świadczeń socjalnych. Zmniejszenie negatywnych skutków działania tych czynników, winno się sprowadzać przede wszystkim do walki z ograniczeniami konkurencji i mobilności czynników produkcji. Niekiedy wskazuje się także na działania, mające ograniczać wydatki publiczne i socjalne.

W wymiarze zewnętrznym nieelastyczność struktur jest spowodowana przede wszystkim ograniczeniami swobody kształtowania polityki pieniężnej, ze względu na reguły funkcjonowania (będące niekiedy dyktatem) międzynarodowych organizacji gospodarczych.

STRESZCZENIE

Zasadniczą formą produkcji społecznej, obok gospodarki naturalnej, jest gospodarka rynkowa (nazywana także gospodarką towarową lub gospodarką towarowo-pięniężną). Charakteryzuje się ona tym, że producenci przekazują produkty swojej pracy innym podmiotom w drodze ekwiwalentnej wymiany - kupna i sprzedaży. Wyłoniła się ona w wyniku powstania i rozwoju społecznego podziału pracy oraz ekonomicznego wyodrębnienia się producentów na tle prywatnej własności środków produkcji. W praktyce jej rozwój i kształtowanie jest uzależnione od wielu uwarunkowań, między innymi takich, jak: przedmioty wymiany, podział pracy, ekonomiczne wyodrębnienie się producentów, środki określania wartości wytwarzanych produktów, miejsce jej przeprowadzania, wpływu na ich przebieg instytucji i organizacji pozaekonomicznych. Jej funkcjonowanie opiera się na takich elementach, jak: towar, cena, pieniądz, rynek.

Towar to produkt pracy ludzkiej przeznaczony na sprzedaż. Uosabia on stosunek sprzedawcy i nabywcy.

Cena - będąc wartością towaru wyrażoną w pieniądzu - umożliwia przeprowadzenie rachunku ekonomicznego, czyli podjęcie ekonomicznie uzasadnionych decyzji, warunkujących racjonalne rozdysponowanie zasobów między poszczególne dziedziny wytwarzania i dopasowanie struktury produkcji do struktury społecznego zapotrzebowania. Pełni ona w gospodarce wielorakie funkcje, spośród których najważniejszymi są: funkcja agregacyjna, funkcja informacyjna, funkcja dochodowa, funkcja redystrybucyjna, funkcja bilansująca i funkcja stymulacyjna.

Pieniądz jest narzędziem makroekonomicznym pełniącym rolę „krwiobiegu” całego systemu gospodarki rynkowej i szereg istotnych funkcji, spośród których najważniejszymi są funkcje: miernika wartości, środka wymiany, środka płatniczego, środka tezauryzacji oraz pieniądza światowego. Pieniądz występuje w formach towarowej, papierowej i bankowej. W praktyce rozróżnia się dwa jego rodzaje - pieniądz transakcyjny i tzw. quasi-pieniądz.

Do podstawowych pojęć ekonomicznych zalicza się rynek, najogólniej określany jako całokształt transakcji kupna i sprzedaży oraz warunków, w jakich one przebiegają. Najczęściej wyróżnia się następujące jego rodzaje: ze względu na przedmiot obrotu - rynek dóbr i usług konsumpcyjnych oraz rynek czynników produkcji; ze względu na zasięg geograficzny - rynek lokalny, rynek regionalny, rynek krajowy, rynek międzynarodowy i rynek światowy; ze względu na sytuację rynkową: rynek sprzedawcy i rynek nabywcy; ze względu na strukturę (segmenty): rynek homogeniczny (jednorodny - np. rynek ropy, rynek pszenicy), rynek heterogeniczny (np. rynek pracy, na którym występują różne zawody wymagające odmiennych zdolności i kwalifikacji); ze względu na stopień wyrównywania się ceny: rynek doskonały i rynek niedoskonały.

Pod pojęciem rynku trzeba rozumieć zarówno mechanizm wykorzystujący zespół współzależności występujących między popytem, podażą i ceną, jak i instytucje w rodzaju domu towarowego, targowiska, banku czy biura pośredniczącego między sprzedawcami i nabywcami. Jego funkcjonowanie opiera się na grze popytu i podaży, która się odbywa za pośrednictwem ceny. Ważnym elementem rynku jest konkurencja, czyli proces, podczas którego uczestnicy gry rynkowej, dążąc do realizacji własnych interesów, starają się zaoferować korzystniejsze od innych warunki sprzedaży (kupna).

Jedną z dwóch podstawowych stron mechanizmu rynkowego jest popyt. Jako kategoria ekonomiczna popyt wyraża chęć i możliwość, czyli gotowość nabycia towaru (produktu, usługi). Łączy się on zawsze z ilością produktów, jaką kupujący chcą nabyć, ceną po jakiej produkt ten jest dostępny oraz czasem, w którym ma on miejsce. Najczęściej przez popyt rozumie się: gotowość zakupu określonej ilości danego towaru po danej cenie (przy określonym dochodzie) - i wówczas mówimy o wielkości popytu; zestawienie (tablicę) ukazujące, jakie ilości towaru bylibyśmy gotowi zakupić po rozmaitych cenach (przy danym dochodzie) - i wówczas mówimy o tablicy popytu lub o funkcji popytu; wykres krzywej popytu, przedstawiający daną tablicę popytu (czyli funkcję popytu).

Drugą stroną rynku jest podaż. Pod tą kategorią ekonomiczną rozumie się zestawienie towarów, jakie producenci są gotowi sprzedać w określonych warunkach przy danej cenie i w określonym czasie. Mamy przy tym na myśli nie pewną określoną ilość towarów, lecz zbiór (serie) alternatywnych ilości oferowanych towarów przy różnych możliwych poziomach ceny. Popyt jako mechanizm rynkowy jest odnoszony do wymiarów mikroekonomicznego i makroekonomicznego. W wymiarze mikroekonomicznym podaż można scharakteryzować odwołując się do jej wielkości oraz do krzywej podaży. Wielkość podaży przez którą rozumie się ilość dobra (lub usługi), jaką producenci zamierzają sprzedać po

danej cenie i w danym okresie jest zależna od wielu czynników, spośród których najważniejszymi są: cena danego dobra, ceny czynników wytwórczych, dostępność do czynników wytwórczych, technologia, ceny innych dóbr, liczba producentów na danym rynku oraz inne czynniki. Zestawienie wielkości podaży i różnych odpowiadających im cen dla danego okresu, pozwala wykreślić krzywą podaży, która pokazuje ilość dobra lub usługi, czyli produktów, jakie producenci chcą dostarczyć na rynek (wielkość podaży), przy każdym poziomie ceny w danym okresie.

Konkurencja odbywa się zarówno między kupującymi (o ograniczoną ilość dóbr występujących na rynku), jak i sprzedającymi, rywalizującymi o pieniądze klientów.

Ważną cechą rynku jest konkurencja, czyli rywalizacja między sprzedającymi na rynku. Występuje ona w bardzo różnych formach, najczęściej jako konkurencja cenowa i konkurencja pozacenowa - spośród których dominująca jest pierwsza. Może być ona doskonała lub niedoskonała i monopolistyczna.

PODSTAWOWE POJĘCIA DO ZAPAMIĘTANIA

Gospodarka naturalna, gospodarka rynkowa, towar, cena, pieniądz, funkcje pieniądza (miernika wartości - inaczej środka obrachunkowego, środka wymiany - środka cyrkulacji, środka płatniczego, środka przechowywania bogactwa, pieniądza światowego), formy pieniądza (towarowa, papierowa i bankowa), rodzaje pieniądza (transakcyjny - monety i banknoty, rachunki bieżące lub pieniądz bankowy; quasi-pieniądz), rynek, rodzaje rynku, mechanizmy rynkowe, popyt, wielkość popytu, krzywa popytu, funkcje popytu, prawo popytu, podaż, wielkość podaży, krzywa podaży, prawo podaży, konkurencja, rodzaje konkurencji.

ZAGADNIENIA KONTROLNE

1. Określ istotę gospodarki rynkowej (podstawowe elementy i mechanizmy).
2. Omów istotę ceny jako kategorii ekonomicznej.
3. Omów istotę pieniądza jako kategorii ekonomicznej.
4. Wskaż i omów funkcje pieniądza.
5. Wskaż i omów rodzaje pieniądza.
6. Określ istotę rynku oraz wskaż jego rodzaje i mechanizmy jego funkcjonowania.
7. Określ istotę popytu i jego wyznaczniki.
8. Określ istotę podaży i jej wyznaczniki.
9. Określ istotę i rodzaje konkurencji rynkowej.

LITERATURA ZALECANA

1. Begg D., Fischer S., Dornbusch R., *Ekonomia*. T.1. Warszawa 1993, rozdz. 1.
2. *Elementarne zagadnienia ekonomii*. Red. R. Milewski. Warszawa PWN 1993, rozdz. 1-4.
3. *Elementy makro i mikro ekonomii dla inżynierów*. Red. S. Marciniak. Warszawa PWN 1993, rozdz. 3.
4. Kamerschen D.R., McKenzie R.B., Nardinelli C., *Ekonomia*. Gdańsk FG NSZZ „Solidarność” 1991, rozdz. 3 i 4.
5. Nasiłowski M., *System rynkowy. Podstawy mikro- i makroekonomii*. Warszawa Wydawnictwo KeyTex IKE PTE sp. z o.o 1992, rozdz. 2.
6. *Polityka ekonomiczna*. Red. B. Winiarski. Wrocław WAE im. O. Langego 1992, rozdz. 1.
7. Samuelson P.A., Nordhaus W.D., *Ekonomia 1*. Warszawa PWN 1995, rozdz. 3-5.

3. RYNEK I PAŃSTWO W GOSPODARCE

System gospodarki rynkowej nie jest systemem jednorodnym, bowiem gospodarka rynkowa może występować w różnorodnych postaciach. Ich wyróżnikiem jest stosunek do roli rynku i państwa w gospodarce, prowadzący w istocie z jednej strony do określenia skali swobody decyzyjnej, z drugiej zaś do określenia zakresu interwencji państwa. Role te dają się ukazać przez odwołanie się do dwóch przeciwstawnych modeli:

- modelu „samoregulacyjnej gospodarki rynkowej”, nazywanego także modelem gospodarki wolnorynkowej. Z założenia eliminuje on jakikolwiek interwencjonizm państwa. Zwolennicy tego modelu uważają, że wszelkie włączanie państwa w procesy gospodarcze tylko zakłóca warunki konkurencji i w ostatecznym rozrachunku raczej jej szkodzi, bowiem utrudnia żywiołowe działanie mechanizmów rynkowych;

- modelu gospodarki rynkowej z interwencjonizmem państwowym, zwanego także modelem regulowanej gospodarki rynkowej czy też systemem parametrycznym. Zarządzanie w nim jest realizowane głównie za pomocą parametrów finansowych.

Mając na uwadze taki podział, wyjaśnienie roli rynku i roli państwa w gospodarce wymaga odrębnego potraktowania.

Przedstawiony podział w praktyce jednak nie występuje. Rzeczywistość gospodarcza współczesnego świata jest bardziej skomplikowana. Ujawnia ona najczęściej formy mieszane pod względem skali i poziomu oddziaływania rynku i państwa na funkcjonowanie gospodarki. Ważne w tym względzie wydaje się dostrzeganie najważniejszych metod, sposobów i instrumentów realizacji procesów gospodarczych. Oznacza to potrzebę odwołania się do polityki gospodarczej państwa, a zwłaszcza do polityki finansowej.

3.1. ROLA RYNKU W GOSPODARCE

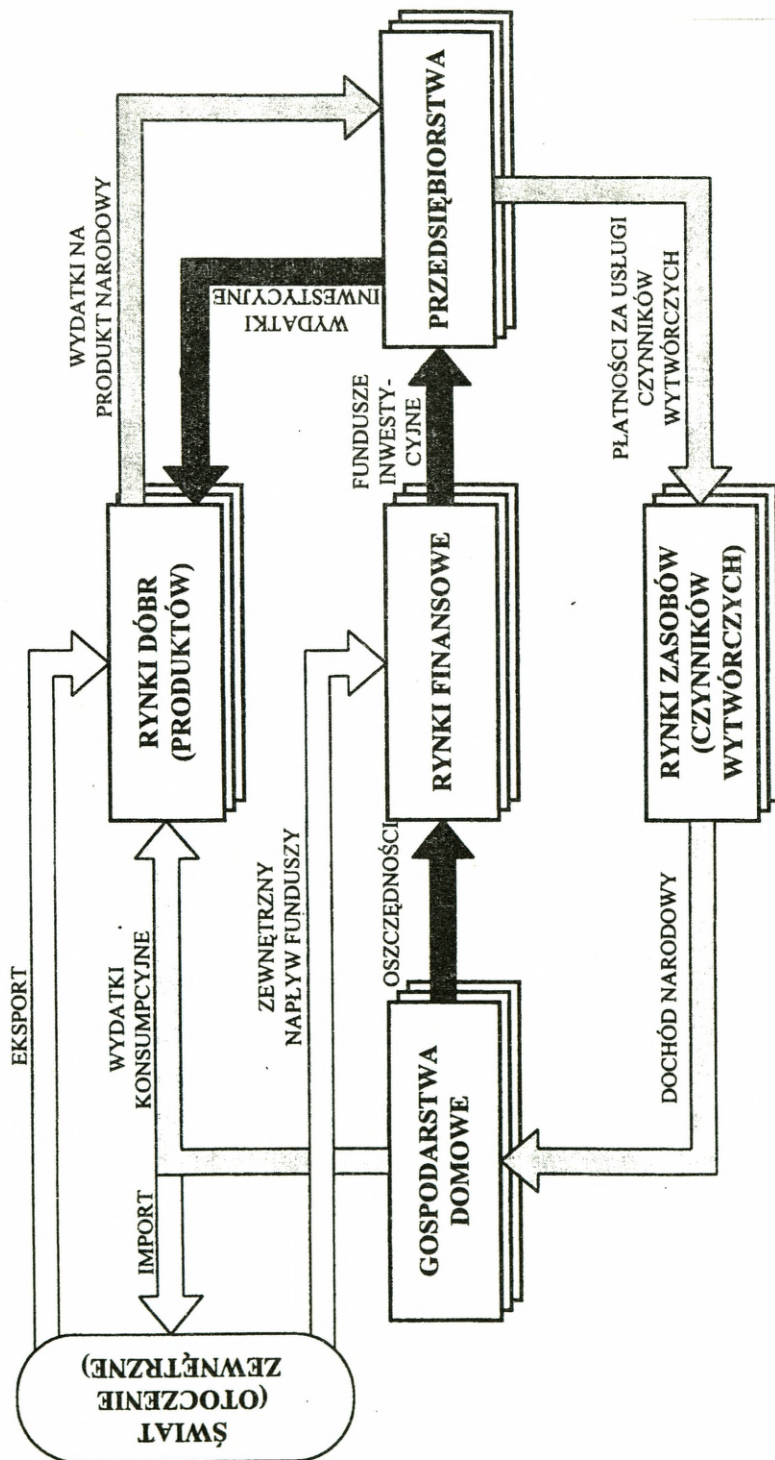
Rynek będąc różnie definiowany - na co zwrócono już uwagę, bo jako ogół sprzedających i kupujących oraz całokształt więzi ekonomicznych między nimi czy też miejsce, w którym kupuje się dobra i usługi - z punktu widzenia roli, jaką pełni w gospodarce może być doskonały lub niedoskonały (zob. schematy 2.1; 2.2; 2.3).

Doskonały jest on wtedy, gdy istnieje wielu sprzedawców i nabywców, gdy każdy kupujący może nabyć towar od każdego sprzedającego i odwrotnie, gdy panuje wolna konkurencja oraz zasada kierowania się maksymalizacją zysku. Rynek jest zaś niedoskonały, gdy istnieje ograniczona liczba kupujących bądź sprzedających oraz gdy między nimi istnieje zmo-
wa. Oznacza to, iż zakres gospodarki rynkowej może być różny pod względem skuteczności działania mechanizmu rynkowego.

Model samoregulacyjny lub wolnorynkowy (schemat 3.1) wychodzi natomiast z założenia, że rynek i jego mechanizmy same prowadzą do rozwiązywania wszystkich problemów rozwojowych, a więc należy dążyć do stworzenia pełnej swobody jego działania. Dopuszcza on występowanie bardzo różnych form konkurencji między sprzedającymi. W przypadku dóbr i usług, które nie bardzo dają się różnicować pod względem jakości, formy estetycznej itp., dominuje konkurencja cenowa. Natomiast w przypadku dóbr i usług dających się wyraźnie różnicować, dochodzi do różnych form konkurencji pozacenowej. Konkurencja ta obejmuje problematykę jakości, formy zewnętrznej (stylu), warunków sprzedaży, warunków serwisu, gwarancji itp. Istotą rynku jest dążenie do eliminacji państwa z gospodarki i ograniczenia jego roli wyłącznie do tworzenia infrastruktury, ułatwiającej działalność prywatnych podmiotów gospodarczych i rozwój wolnej konkurencji.

Konstrukcja modelu samoregulacyjnego opiera się na następujących zasadach:

- prowadzenia polityki twardego finansowania budżetowego i niedopuszczenia do deficytu budżetowego;
- przestrzegania kontroli ilości podaży pieniądza w obiegu i niedopuszczenia do utraty kontroli nad procesami inflacyjnymi;
- pełnego otwarcia na świat i usunięcia wszelkich barier handlowych;
- unikania nadmiernego opodatkowania;
- unikania nadmiernego subsydiowania i stosowania zachęt podatkowych dla sektora prywatnego;
- niedopuszczenia do silnej pozycji związków zawodowych i powstawania przywilejów grupowych;
- wyeliminowania wszelkiej kontroli cen;
- unikania jakichkolwiek interwencji rynkowych naruszających wolną konkurencję;
- eliminacji przedsiębiorstw państwowych;
- unikania niejasnych granic między działalnością publiczną i prywatną.

Schemat 3.1. Model samoregulacyjnej gospodarki rynkowej

Zasady te odpowiadają założeniom tzw. modelu rynku doskonale konkurencyjnego, na którym w wyniku istnienia ściśle określonych warunków, żaden z pojedynczych producentów nie jest w stanie wpłynąć na cenę przez zmianę wielkości produkcji, zaś żaden z nabywców nie ma wpływu na cenę przez zmianę rozmiarów zakupu. Zakłada on bowiem występowanie dużej liczby sprzedawców, idealną podzielność czynników produkcji, produkcję dóbr o charakterze standardowym bez możliwości ich znacznego różnicowania oraz racjonalne zachowania się producentów i konsumentów. W takich warunkach ceny są określane przez rynek, czyli przez popyt i podaż, a jego uczestnicy muszą się do nich dostosować. W praktyce jednak sytuacja doskonałej konkurencji jest trudna do osiągnięcia.

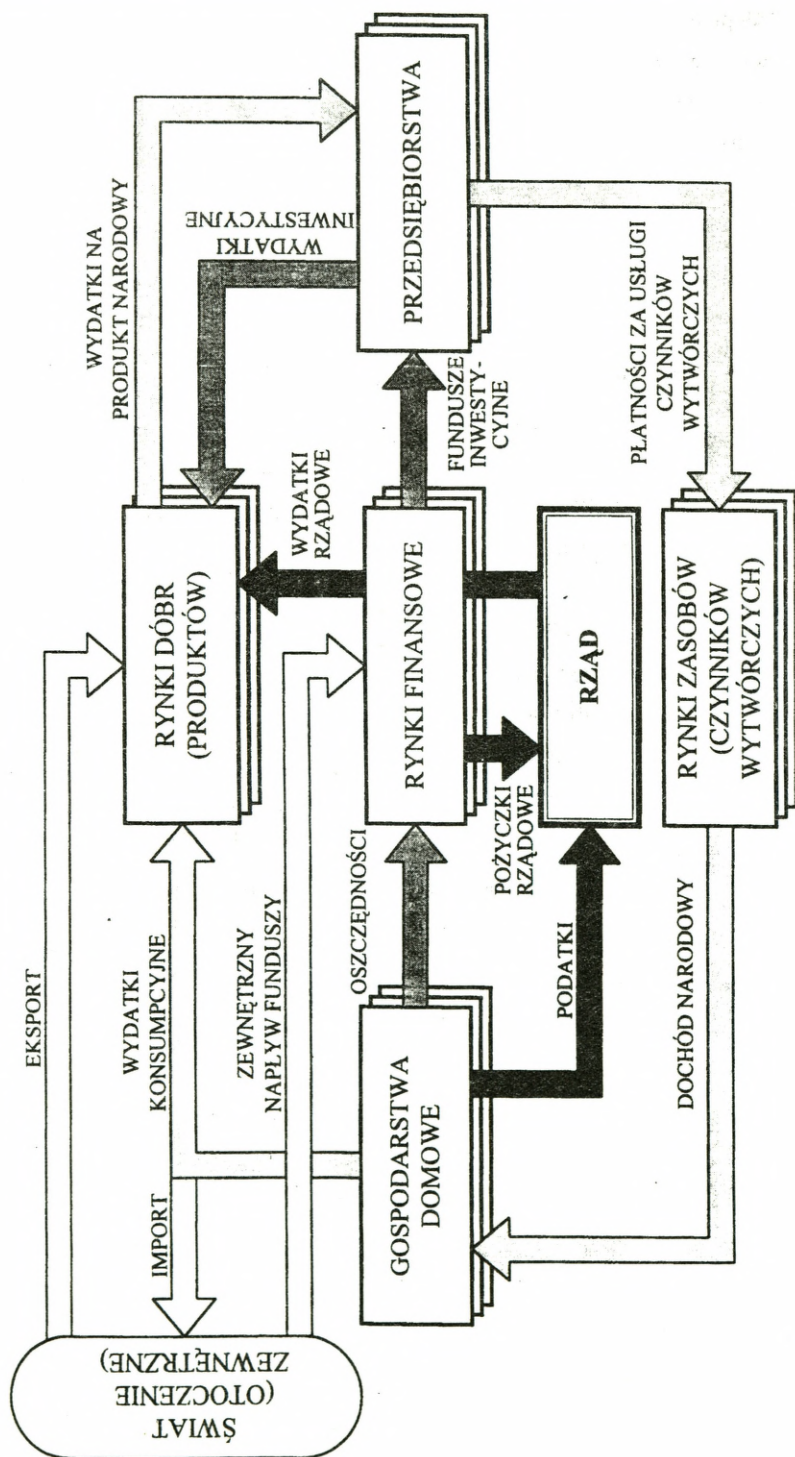
W rzeczywistości mamy więc najczęściej do czynienia ze zjawiskiem konkurencji niedoskonałej, uwzględniającej występowanie drobnych, średnich i dużych producentów o różnych typach własności i różnych możliwościach wpływania na zmianę ceny rynkowej. Jeszcze bardziej odbiegająca od konkurencji doskonałej jest konkurencja monopolistyczna, w której występuje jeden lub kilku wielkich producentów, mających znaczny wpływ na warunki produkcji i zbytu określonych dóbr i usług. Monopolista może występować także po stronie nabywców (monopson), dyktując producentowi korzystne dla siebie warunki sprzedaży.

3.2. ROLA PAŃSTWA W GOSPODARCE

Model regulowanej gospodarki rynkowej (schemat 3.2) lub interwencjonizmu państwowego wywodzi się z tradycji keynesowskiej. Opiera się on na założeniu zawodności mechanizmów rynkowych i wolnej konkurencji w niektórych dziedzinach o istotnym znaczeniu dla społeczeństwa. Nie podważa jednak roli rynku w ogóle, a w szczególności nie kwestionuje jego wyższości pod względem zdolności do zapewnienia najwyższej efektywności gospodarowania w skali mikro-, ale usiłuje eliminować jego najbardziej ewidentne słabości.

Zdaniem przedstawicieli tego kierunku gospodarka rynkowa, obok swych wielkich zalet, nie daje pełnej racjonalności w skali makro-, ponieważ:

- rynek zawodzi na wielu ważnych obszarach życia społecznego, przede wszystkim w zakresie sprawiedliwości społecznej, rozumianej nie jako egalitaryzm podziału, ale jako równość szans;
- rynek masowo i nieustannie wytwarza bezrobocie, co jest jego zasadniczą wadą, a więc źle wykorzystuje zasoby gospodarki;

Schemat 3.2. Model regulowanej gospodarki rynkowej

- rynek prowadzi do wahań koniunkturalnych, często o bardzo poważnych następstwach, zawodzi zwłaszcza w dziedzinie stabilności gospodarki;
- rynek w zakresie tzw. dóbr publicznych nie osiąga tego, co jest potrzebne społeczeństwu, a więc zawodzi także w strukturze produkcji;
- rynek nie potrafi rozwiązać problemów ekologicznych.

3.2.1. Ekonomiczne funkcje państwa w gospodarce rynkowej

Te niepowodzenia mechanizmu rynkowego skłoniły do poszukiwania metod i sposobów je korygujących. Zostały one dostrzeżone w działaniach państwa (jako superpodmiotu gospodarczego), które wobec innych podmiotów może zachowywać się interwencyjne, pełniąc takie funkcje, jak: **alokacyjna, redystrybucyjna i stabilizacyjna**. Do dziedzin wymagających interwencji państwa zalicza się między innymi: ochronę środowiska, pobudzanie i sterowanie badaniami naukowymi i pracami wdrożeniowymi, zapewnianie bieżącej równowagi makroekonomicznej kraju, przeciwdziałanie żywiołowym wahaniom cyklicznym i dekoniunkturze, regulacje stosunków na rynku pracy i przeciwdziałanie bezrobociu, ochronę grup najsłabszych ekonomicznie, dostosowanie gospodarki do przyszłości w perspektywie średnio- i długookresowej, tworzenie szeroko rozumianej infrastruktury społecznej i technicznej (gdyż jest ona z natury „nierynkowa”), działania na rzecz bezpieczeństwa i higieny pracy, stymulowanie rozwoju i ochrona rolnictwa (gdyż stanowi ono nie tylko dział produkcji materialnej, ale również określoną formację kulturową i społeczną), pobudzanie twórczości kulturalnej, upowszechnianie wiedzy przez system szkolnictwa podstawowego i wyższego, kształtowanie ładu przestrzennego, oddziaływanie na strukturę gospodarki pod kątem wymogów konkurencyjności i postępu naukowo-technicznego, kształtowanie bilansu płatniczego i stosunków z zagranicą oraz bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa.

3.2.1.1. Funkcja alokacyjna

Współczesna gospodarka jest gospodarką o niedoskonałej konkurencji. W tych warunkach alokacja rzadkich zasobów między alternatywne sposoby ich wykorzystania, nie zapewnia ukształtowania się takiej struktury produkcji, która odpowiadałaby optimum społecznemu. Osiągnięciu tych zamierzeń sprzyja natomiast interwencja państwa, będąca wyrazem **funkcji alokacyjnej**. Najczęściej dotyczy ona

— problemu dóbr publicznych, konsekwencji decyzji ekonomicznych (czyli tzw. efektu zewnętrznego), konkurencji oraz wad strukturalnych.

(Dobra i usługi są na ogół konsumowane indywidualnie. Niekiedy jednak mamy do czynienia z tzw. dobrami publicznymi, których konsumowanie przez jedną jednostkę nie oznacza, że inni nie mogą korzystać z nich w tym samym czasie, przy jednoczesnym wystąpieniu sytuacji braku praktycznej możliwości wykluczenia z konsumpcji tych jednostek, które nie zechcą respektować zasady odpłatności. Cechy te są wyrazem tendencji oferowania konsumpcji tych dóbr za pośrednictwem instytucji państwowej. Za takie dobra i usługi uznaje się: budowę dróg publicznych, utrzymanie parków, oświetlenia publiczne, utrzymanie bezpieczeństwa publicznego, obronę narodową i inne. Specyfiką w odniesieniu do większości ich rodzajów jest to, iż nie muszą się one wiązać z bezpośrednim zaangażowaniem produkcyjnym ze strony państwa. Obecnie w coraz większym zakresie konsumpcja dóbr publicznych dostarczanych przez państwo ulega wyraźnemu ograniczeniu, w odniesieniu do większości jej rodzajów. Są one świadczone często przez przedsiębiorstwa prywatne i konsumowane odpłatnie (np. korzystanie z autostrad).

Przejawem funkcji alokacyjnej państwa jest jego oddziaływanie na konsekwencje (negatywne lub pozytywne) decyzji ekonomicznych jednych jednostek lub przedsiębiorstw na sytuację innych, bez rekompensowania tego wpływu poziomem cen. Uruchamiana jest ona wtedy, gdy efekty zewnętrzne działania poszczególnych podmiotów gospodarczych (np. zanieczyszczających środowisko naturalne) mają wpływ na interesy osób trzecich (co zwykle wyraża się negatywnym wpływem na realizowane przez nich procesy gospodarowania), bez uwzględniania tego faktu w rachunku ekonomicznym.

Zjawisko efektów zewnętrznych stanowi uzasadnienie do rozszerzenia tych funkcji państwa, które mają na celu zanik lub ograniczenie występowania jego negatywnych skutków. Nie oznacza to jednak absolutnej konieczności ograniczania działania mechanizmu rynkowego, który prowadzi do powstawania licznych form efektów zewnętrznych. Reakcja państwa na niedoskonałość rynku jest koniecznością, nie może być mechanicznym odruchem, a jej forma nie może być pozbawiona znaczenia ekonomicznego i przekonywującego uzasadnienia gospodarczego. W ślad za tym, coraz więcej doświadczeń potwierdza argumentację na rzecz rozwiązań zmierzających do rozszerzenia zasięgu rachunku rynkowego o obszar decyzji dotyczących efektów zewnętrznych.

Kolejny przejaw działania funkcji alokacyjnej państwa jest związany z konkurencją na rynku, a głównie z jej brakiem. Rzeczywistość gospodarcza współczesnego świata dowodzi ciągłego podejmowania prób tworzenia podstaw monopolu, wraz z jej negatywnymi skutkami. Zalicza się do nich przede wszystkim: niepełne wykorzystanie zdolności wytwórczych, hamowanie produkcji, zwolnienie tempa rozwoju gospodarczego, przyspieszanie procesów inflacyjnych (za przyczyną kształtowania cen monopolowych), hamowanie postępu technicznego, deformowanie danych do rachunku ekonomicznego, narzucanie niekiedy warunków transakcji będących zaprzeczeniem „uczciwej konkurencji”. W tradycyjnym ujęciu - które obecnie spotyka się z krytyką - przezwyciężenie tych zagrożeń widziano w nacjonalizacji lub poddaniu danej dziedziny przemysłu, handlu i usług kontroli prawnej (ustawy antymonopolowe, regulacja instytucjonalna itp.). W praktyce jednak przypadki absolutnej monopolizacji są rzadkie, gdyż same struktury monopolizacyjne - jeśli nie istnieją bariery tworzone przez regulacje prawno-administracyjne - nie zawsze pozwalają na ustanowienie cen monopolowych ze względu na reakcję konsumentów oraz groźbę pojawienia się nowych konkurentów.

Współcześnie najczęstszym sposobem reakcji na niedostatki konkurencji staje się rozluźnienie systemu protekcjonizmu wobec producentów krajowych oraz rezygnacja z wielu form regulacji prawnej.

Z realizacją funkcji alokacyjnej wiążą się istniejące wady strukturalne gospodarki narodowej. Ujawnia się ona jako interwencyjne oddziaływanie państwa na proces przekształceń strukturalnych gospodarki przez mniej lub bardziej arbitralną ingerencję w zakresie celów rozwoju gospodarczego oraz narzędzi ich realizacji.

3.2.1.2. Funkcja redystrybucyjna

Ważną funkcją pełnioną przez państwo jest **funkcja redystrybucyjna**, która polega na do wpływie państwa na zmiany proporcji podziału dochodów, jakie wynikałyby z zasad mechanizmu rynkowego. Zmierza ona do złagodzenia nierówności w poziomie życia społeczeństwa. Interweniuje w fazie pierwotnego podziału dochodu narodowego (np. przez ustalenie płacy minimalnej) lub wtórnego podziału (jako transfery dochodowe w formie opodatkowania i składek na ubezpieczenie społeczne). Redystrybucja opiera się na systemie podatkowym, wydatkach budżetowych oraz oddziaływaniach na system cen (np. kontrola czynszów, kontrola cen gwarantowanych dla rolników).

Przy społecznej akceptacji redystrybucyjnej funkcji państwa, sprzeciw budzi jednak jej tradycyjny sposób realizacji, nie uwzględniający w wystarczającym stopniu wymogi efektywności ekonomicznej. Neguje się zwłaszcza: stosunkowo szybki wzrost udziału wydatków publicznych w dochodzie narodowym, rosnące obciążenia fiskalne i wydatki na ubezpieczenia społeczne dla gospodarstw domowych i dla przedsiębiorstw. Realizację dystrybucyjnej funkcji państwa wiąże się ze wzrostem opiekuńczości z jego strony, która z kolei przyczynia się z jednej strony do udzielania wsparcia i pomocy ludziom jej potrzebującym, z drugiej - jednocześnie do upowszechniania egoizmu i obojętności wobec nich. Słabością tej funkcji jest jej mała skuteczność. Przy masowych transferach środków często się okazuje, że ich beneficjentami nie są najbiedniejsi i najbardziej potrzebujący. Przykładem tego są systemy: szkolnictwa wyższego, opieki zdrowotnej, opieki społecznej i inne, które zamiast niwelować różnice w dochodach, z reguły je odtwarzają i podtrzymują.

3.2.1.3. Funkcja stabilizacyjna

Istotą funkcji stabilizacyjnej jest możliwość ingerencji państwa w przebieg cyklu koniunkturalnego. Stała się ona jedynym sposobem przewycięzania wahań cyklicznych, gdyż tylko państwo dysponuje zestawem odpowiednich narzędzi, które mogłyby oddziaływać na wielkość globalnego popytu i podaży. Jej przejawem jest polityka gospodarcza państwa zarówno w sferze koncepcyjnej, jak i w sferze realizacyjnej, zwłaszcza zaś polityka podażowa i polityka popytowa.

Polityka podażowa, mając na uwadze cele średnio- i długookresowe jest zorientowana przede wszystkim na: kształtowanie rynku pracy (przez wydatki na podniesienie kwalifikacji, przygotowanie zawodowe, szkolnictwo wyższe), promowanie przemian technologicznych (za pośrednictwem postępu, prac naukowo-badawczych i innowacyjnych), tworzenie stabilnych warunków na rynku pieniężnym, hamowanie tendencji inflacyjnych, tworzenie korzystnych warunków do produkcji i podejmowania ryzyka.

Z kolei polityka popytowa - mając na celu przede wszystkim regulację koniunktury w wymiarze krótkookresowym - jest zorientowana na ustalanie poziomu dochodów i wydatków budżetu. Znajduje ona oparcie w polityce pieniężnej (monetarnej) państwa, zmierzającej do kontroli wpływu pieniądza na takim poziomie, aby było możliwe utrzymanie równowagi między popytem a podażą za-

równy na rynku produktów, jak i na rynku finansowym. Państwo realizując funkcję stabilizacyjną posługuje się także narzędziami podatkowymi, cenowo-dochodowymi oraz środkami polityki socjalnej.

Regulacja koniunktury gospodarczej, opierająca się na interwencjonizmie państwowym, ma zarówno zwolenników, jak i przeciwników. Zwolennicy uważają, że wobec faktu zawodności samoczynnego mechanizmu rynkowego, jedynym sposobem osiągnięcia równowagi gospodarczej, przy pełnym wykorzystaniu czynników wytwórczych, jest regulacja koniunktury przez państwo. Przeciwnicy natomiast, że tradycyjne metody regulacji koniunkturalnych zawiodły, a manipulowanie systemem finansowym państwa zmierza tylko do zaprzeczenia możliwości uzyskania trwałych efektów. Sugerują oni rezygnację z polityki regulacji koniunktury, bowiem ingerencja ta nie tylko nie łagodzi perturbacji ekonomicznych, lecz prowadzi do ich pogłębiania się.

Wskazane ekonomiczne funkcje państwa są odzwierciedleniem na niedoskonałość i dysfunkcyjność rynku jako mechanizmu optymalizującego wykorzystywanie zasobów. Przejęcie przez państwo obowiązku korygowania skutków niedoskonałości rynku, natrafia jednak na przeszkody w postaci złożoności współczesnego życia gospodarczego. Pewną barierą jest również ograniczona możliwość prawidłowego odczytania przez państwo interesu społecznego oraz chęci jego realizacji. Problemy te znalazły się w obrębie zainteresowań tzw. teorii wyboru społecznego.

3.2.2. Państwo jako podmiot wyboru społecznego

Państwo, jak każdy podmiot gospodarczy, dokonuje wyboru przed podjęciem decyzji. Decyzja ta jest z jednej strony wyrazem preferencji indywidualnych jednostek składających się na dane społeczeństwo, z drugiej zaś wyrazem sposobu, w jaki się te jednostki preferuje. Logicznym jej dopełnieniem jest sytuacja zarezerwowania sobie przez państwo pewnego obszaru decyzyjnego, nie objętego koniecznością liczenia się z opinią publiczną - przynajmniej w pewnym przedziale czasu. Oznacza to jednocześnie, że preferencje indywidualne, które są sprzeczne z wolą państwa automatycznie tracą rację bytu.

Problematyka ta w teorii ekonomii jest lokowana w decyzjach społecznych. Jedną z dróg jej rozwiązania są próby wykorzystania do tego celu mechanizmu przejścia od preferencji indywidualnych do preferencji zbiorowych. Ta koncepcja natrafiła jednak na dwa poważne ograniczenia. Pierwszym jest konieczność dys-

ponowania przez jednostki odpowiednią metodą sprowadzania użyteczności i korzyści towarzyszących różnym sytuacjom, do porównywalności. Drugim ograniczeniem jest to, aby funkcje użyteczności różnych jednostek były jednakowe lub różnica między preferowanymi celami pozwalała je kwantyfikować. W praktyce jednoczesne spełnienie tych warunków okazuje się niemożliwe, co także oznacza, że agregacja preferencji indywidualnych w celu ustalenia użyteczności społecznej jest niemożliwa.

Zagadnienie to starali się rozwiązać V. Pareto i K. Arrow, każdy jednak z innego punktu widzenia. V. Pareto, dążąc do uniknięcia wskazanych sprzeczności sugerował, aby państwo odstąpiło od prób zmiany strat jednych na zyski innych i oparło decyzję społecznie optymalną na zasadzie poprawy sytuacji choć jednej jednostki, przy nie pogarszaniu pozostałych. Tezę tę zakwestionował K. Arrow, wykazując, że w społeczeństwie nie występuje jednomyślność. Sformułował on zbiór wątpliwości, co do możliwości racjonalnego wyboru społecznego. Jego istotą jest nierozwiązywalność sytuacji, w której trzy jednostki mają do wyboru rozwiązania A, B i C. Jeśli bowiem większość obywateli woli rozwiązanie A niż B, ale B bardziej niż C, to wcale nie musi to oznaczać, że jednostki te, mając do wyboru pomiędzy A i C, wybiorą A. K. Arrow uważa, że żaden system głosowania nie pozwala przejść w sposób zadowalający od preferencji indywidualnych do społecznych.

Mimo to, zainteresowanie przejściem od preferencji indywidualnych do społecznych, budzi ciągle zainteresowanie ekonomistów. Współcześnie odzwierciedlają to dociekania wielu nurtów teorii wyboru społecznego (public choice), zwłaszcza w teoriach: rynku politycznego, biurokracji i asymetrii.

3.3. ODPAAŃSTWOWIENIE GOSPODARKI I ŻYCIA SPOŁECZNEGO

Procesy powrotu gospodarki planowej do gospodarki rynkowej odbywają się nie w formie jednorazowego aktu, lecz jako skomplikowane procesy transformacyjne odtwarzające instytucje, więzi społeczne i metody regulacyjne niezbędne do sprawnego funkcjonowania gospodarki. Stanowią je procesy: przekształceń własnościowych, dereglamentacji oraz deetatyzacji.

3.3.1. Przekształcenia własnościowe

Istotą przekształceń własnościowych jest przebudowa struktury własnościowej, polegająca na przekazaniu praw własności podmiotom gwarantującym efektywne wykorzystanie zasobów. Proces tych przekształceń, w którym zrzekającym się praw własnościowych jest państwo, a nabywającymi je są inne podmioty gospodarcze nazywa się prywatyzacją. Jest ona, ze społecznego punktu widzenia, niezbędnym warunkiem i drogą wiodącą do restrukturyzacji gospodarki oraz poprawy efektywności jej funkcjonowania. Jej realizacja oznacza zwiększenie prywatnych form własności, kosztem sektora państwowego gospodarki narodowej.

Przekazanie (rozdział) praw własności może nastąpić wówczas, gdy się opieramy na różnorodnych metodach. Doświadczenia w tym zakresie - zarówno krajów o rozwiniętej gospodarce rynkowej, jak i krajów dokonujących transformacji ustrojowej - wskazują, że proces prywatyzacji można przeprowadzić następującymi metodami:

1) publicznej sprzedaży akcji (public offering, nazywanej także akcjonariatem publicznym lub obywatelskim) - polegającej na sprzedaży akcji należących do Skarbu Państwa szerokiej rzeszy inwestorów;

2) sprzedaży całości przedsiębiorstwa jednemu lub grupie inwestorów na zasadzie negocjacji nabywcy ze sprzedającym (Skarbem Państwa);

3) umowy menedżerskiej (menager contract, menagement buy-in) - zawartej pomiędzy menedżerem lub grupą menedżerów zaangażowanych do zarządzania przedsiębiorstwem (zazwyczaj znajdującym się w trudnej sytuacji) a właścicielem przedsiębiorstwa - na określonych warunkach płacowych i udziałowych;

4) prawnej likwidacji przedsiębiorstwa i sprzedaży jego majątku (tzn. składników jego mienia);

5) zmiany charakteru przedsiębiorstwa z państwowego na państwowo-prywatne lub prywatno-państwowe z udziałem kapitału krajowego (spółki prawa handlowego i cywilnego, spółki z o.o.) oraz kapitału zagranicznego (np. spółki joint venture), przez dopuszczenie obok Skarbu Państwa także udziałowców prywatnych lub podwyższenie kapitału akcyjnego opartego na emisji nowych akcji;

6) podziału przedsiębiorstwa (według kryterium organizacyjno-produkcyjnego), a następnie sprzedaży jego poszczególnych części (np. jedna część zostaje przekształcona w spółkę i sprzedana w postaci udziałów, druga zaś w całości jednemu nabywcy, kolejna natomiast wydierzawiona, a pozostałe sprzedane jako składniki majątkowe);

7) wykupu przedsiębiorstwa przez zarząd (management buy-out), którego istotą jest zgromadzenie środków na sfinansowanie transakcji opartej na kredycie bankowym udzielanym pod zastaw firmy oraz zmiana struktury własnościowej - bank się staje udziałowcem (z zastrzeżoną opcją sprzedaży swoich akcji zarządowi, po spełnieniu pewnych warunków);

8) akcjonariatu pracowniczego - polegającego na wykupie istotnej części akcji lub udziałów przedsiębiorstwa przez pracowników, przy jednoczesnym uruchomieniu cenowych i kredytowych preferencji przy nabywaniu tych akcji;

9) emisji bezpłatnych bonów prywatyzacyjnych w celu zwiększenia popytu na prywatyzację przedsiębiorstwa oraz stworzenia szans aktywności gospodarczej możliwie szerokim grupom obywateli. Rozwiązanie to można traktować jako przejaw uwłaszczenia obywateli;

10) komercjalizację przedsiębiorstw państwowych, polegającą na dobrowolnej transformacji w jednoosobowe spółki Skarbu Państwa w celu przygotowania do dalszej prywatyzacji w późniejszym okresie.

Wybór którejkolwiek z tych metod prywatyzacji zależy od wielu czynników. Determinują go zwłaszcza:

- wielkość przedsiębiorstwa (czy jest małe, średnie, czy duże);
- dział i gałąź gospodarki (czy są one energo- i materiałoszczędne, czy też energo- i materiałochłonne);
- poziom rozwoju technicznego (czy jego produkcja opiera się na technologiach nowoczesnych i zaawansowanych, czy też na tradycyjnych);
- wpływ centrum gospodarczego (czy jest duży, czy mały);
- swoboda decyzyjna przedsiębiorstw (czy są one samodzielne, czy też wymuszone);
- szybkość przekształceń (czy będzie ona mała, średnia, czy też duża);
- cechy charakterystyczne poszczególnych metod prywatyzacji (to jest ich wady i zalety oraz ich spójność z zamierzeniami prywatyzacyjnymi);
- zasoby kapitałowe (czy są one duże, czy małe, czy wystarczą krajowe, czy też trzeba sięgać po zagraniczne);
- kondycja ekonomiczna przedsiębiorstw (czy jest dobra, czy zła, czy przedsiębiorstwo jest bardzo zadłużone, czy przynosi zyski, czy gospodaruje efektywnie, czy też nie).

Determinanty te, mając przede wszystkim charakter uwarunkowań wewnętrznych, koncentrują się nie tylko na płaszczyźnie ekonomicznej, ale również i społeczno-politycznej, która w pewnym zakresie tworzy również sferę uwarunkowań zewnętrznych tego procesu.

Wybór konkretnej metody prywatyzacyjnej przedsiębiorstw państwowych musi uwzględniać każdorazowo uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne tego procesu. Wiodące w wyborze winny być jednak kryteria wielkości przedsiębiorstwa oraz stopień efektywności jego funkcjonowania.

3.3.2. Dereglamentacja produkcji dóbr i usług oraz ich obrotu

Ważnym obszarem powrotu gospodarki planowej do gospodarki rynkowej jest dereglamentacja produkcji i obrotu niektórych dóbr i usług, przez którą się rozumie na ogół uwolnienie gospodarki od ograniczeń blokujących upowszechnienie konkurencyjnego otoczenia rynkowego. Jej podjęcie i realizowanie wiąże się z koniecznością odejścia od sztucznie stworzonej wyłączności państwa i od barier uniemożliwiających swobodny dostęp do rynku nowym podmiotom ekonomicznym. Sytuacja ta jest wynikiem negatywnych skutków reglamentacji, która po przekroczeniu pewnego progu jej stosowania stała się nieskuteczna, gdyż zagubiła cele, jakim miała służyć.

3.3.3. Deetatyzacja form oddziaływania na rzeczywistość gospodarczą

Istotą deetatyzacji form oddziaływania na rzeczywistość gospodarczą jest zmiana form zarządzania na najbardziej zbliżone do logiki mechanizmu rynkowego, wymuszającego wzrost efektywności ekonomicznej. Są nimi: komercjalizacja majątku publicznego, koncesjonowanie, przetarg, oddziaływanie państwa na otoczenie instytucjonalne podmiotów gospodarczych (w celu stworzenia solidnych podstaw społeczeństwa rynkowego), regulacje typu kolektywnego, restrukturyzacja gospodarki, edukacja gospodarcza społeczeństwa, rozwój badań naukowych oraz kształtowanie opinii publicznej.

Istotą komercjalizacji majątku publicznego jest ograniczenie uprawnień własnościowych państwa. Koncesjonowanie z kolei - to rozwiązanie pozwalające na wybór najtańszego dostawcy dóbr i usług, z jednoczesnym zabezpieczeniem odbiorcy przed stosowaniem praktyk monopolistycznych. Prowadzi ono do wzrostu

racjonalności działania i nie jest sprzeczne z procesem urynkowania gospodarki. Ma ono zastosowanie w przypadku przedsiębiorstw o charakterze monopolu naturalnego (telekomunikacja, wodociągi).

Natomiast przetarg publiczny to forma kontraktowego ubiegania się o wykonanie (produkcji, usługi) lub nabycie dóbr lub usług. Jest on skutecznym sposobem podnoszenia sprawności ekonomicznej w usługach społecznych oraz szeroko rozumianej oświacie.

Ważną drogą deetatyzacji życia gospodarczego jest oddziaływanie państwa na otoczenie instytucjonalne podmiotów gospodarczych w celu stworzenia solidnych podstaw społeczeństwa rynkowego. Chodzi tutaj o oddziaływanie na takie formy organizacji społecznych, jak: stowarzyszenia, fundacje pomocy wzajemnej i do-
rażnej współpracy, które przez upodmiotowienie ludzi rzeczywiście wpływają na inwencje i dynamizm w różnych obszarach życia gospodarczego. Z tą drogą mają wiele wspólnego regulacje typu kolektywistycznego (społecznego). Ich istotą są rozwiązania zmierzające do przeformułowania ekonomicznych funkcji państwa tak, aby nie były one sprzeczne z prawami gospodarki rynkowej. Ich formuły nie bazują jednak na gotowych wzorcach i trudno jest je również zadekretować. Oczekiwać od nich trzeba zaś przede wszystkim przezwyciężania blokad komunikacji społecznej i usztywnień adaptacyjnych, przy jednoczesnym zachowaniu autonomii jednostek i ich aspiracji. Przykładów takich sytuacji dostarczają procesy urynkowania byłych gospodarek planowych.

Wielkie znaczenie dla sprawnego funkcjonowania gospodarki ma realizowana przez państwo jej restrukturyzacja. Widzieć w niej trzeba możliwości niezbędnych przekształceń opierających się na dyfuzji informacji i wiedzy o poszczególnych sektorach gospodarki oraz powiązaniach wewnętrznych, a także na powiązaniach z rynkami innych krajów. Pomocne w tym względzie jest finansowanie badań empirycznych, ekspertyz, doradztwa i marketingu. Dużą rolę do spełnienia ma wsparcie ze strony systemu regulacji prawnej, organizacyjnej i systemowej, które zachęcałoby poszczególne podmioty gospodarcze do efektywnego gospodarowania swoimi zasobami.

Konieczność przebudowy roli państwa jest również widoczna w systemie edukacyjnym. Wynika to z poziomu wykształcenia społeczeństwa, który warunkuje możliwości sprostania wyzwaniom rozwojowym.

Podobnie zmian wymaga zakres odpowiedzialności państwa za postęp w dziedzinie badań naukowych. Sprowadzają się one do tego, że państwo zamiast wytyczać kierunki badań, podejmować decyzje innowacyjne oraz wybierać konkretne programy naukowo-badawcze, winno poprzestać na tworzeniu odpowiednich ram do ich realizacji. Oznacza to, że choć nie musi być ono koniecznie obciążone finansowaniem badań naukowych, to jednak na państwie musi spoczywać obowiązek rozwiązania tego problemu.

Istotną stroną zmiany roli państwa w warunkach gospodarki rynkowej, musi się stać zmiana sposobu oddziaływania na opinię publiczną. Sprowadza się ona do zapoznawania społeczeństwa z uwarunkowaniami rozwojowymi gospodarki, tak aby przyczyniać się z jednej strony do jego zorganizowania, z drugiej zaś do wzmocnienia procesów dostosowawczych. Podejście takie powinno również pozwolić na ujawnienie preferencji poszczególnych grup społecznych oraz na skuteczne rozwiązywanie konfliktów na tle rozbieżności interesów grupowych.

Deetatyzacja w istocie nie oznacza więc, że w procesie urynkwienia gospodarki, ekonomiczne funkcje państwa będą systematycznie rugowane. Będą one jednak w odniesieniu do większości form jej realizacji stopniowo ograniczane, przy jednoczesnej zmianie sposobów i możliwości w dziedzinie tworzenia instytucjonalnych ram sprzyjających rozwojowi gospodarki.

STRESZCZENIE

System gospodarki rynkowej nie jest systemem jednorodnym, bowiem może występować w różnorodnych postaciach, których wyróżnikiem jest stosunek do roli rynku i państwa w gospodarce, prowadzący w istocie z jednej strony do określenia skali swobody decyzyjnej, z drugiej zaś do określenia zakresu interwencji państwa.

Rynek, będąc różnie definiowany, z punktu widzenia roli jaką pełni w gospodarce może być doskonały lub niedoskonały. Oznacza to, iż zakres gospodarki rynkowej może być różny pod względem skuteczności działania mechanizmu rynkowego. Ta zaś jest zależna od charakteru konkurencyjności występującej na rynku.

Współcześnie, zdaniem wielu ekonomistów, gospodarka rynkowa - obok swych wielkich zalet - nie daje pełnej racjonalności w skali makro-. Skłania to do poszukiwania mechanizmów korygujących. Zostały one dostrzeżone w działaniach państwa (jako superpodmiotu gospodarczego), które wobec innych podmiotów może się zachowywać interwencyjnie, pełniąc takie funkcje, jak: alokacyjną, redystrybucyjną i stabilizacyjną. Są one odzwierciedleniem na niedoskonałość i dysfunkcyjność rynku jako mechanizmu optymalizującego wykorzystywanie zasobów. Przejęcie przez państwo obowiązku korygowania skutków niedosko-

nałości rynku, natrafia jednak na przeszkody w postaci złożoności współczesnego życia gospodarczego. Pewną barierą są również ograniczone możliwości prawidłowego odczytania przez państwo interesu społecznego oraz chęci jego realizacji.

Problemy te znalazły wyraz w teoriach wyboru społecznego (public choice). Zgodnie z nimi państwo, jak każdy podmiot gospodarczy, dokonuje wyboru przed podjęciem decyzji. Jest ona przy tym zarówno wyrazem preferencji indywidualnych jednostek składających się na dane społeczeństwo, jak i sposobu, w jaki dokonuje tych preferencji. Logicznym jej dopełnieniem jest sytuacja zarezerwowania sobie przez państwo pewnego obszaru decyzyjnego, nie objętego koniecznością liczenia się z opinią społeczeństwa - przynajmniej w pewnym przedziale czasu. Problematyka ta w teorii ekonomii jest lokowana w sferze decyzji społecznych. Jedną z dróg jej rozwiązania są próby wykorzystania do tego celu mechanizmu przejścia od preferencji indywidualnych do preferencji zbiorowych. Współcześnie ten kierunek dociekań odzwierciedlają obszary wielu nurtów tzw. teorii wyboru społecznego, a zwłaszcza teorie: rynku politycznego, biurokracji i asymetrii.

Ważnym problemem kwestii rynek a państwo w gospodarce jest odpaństwowienie gospodarki i życia społecznego. Wynika to z tego, że procesy powrotu gospodarki planowej do gospodarki rynkowej odbywają się nie w formie jednorazowego aktu, lecz jako skomplikowane procesy transformacyjne odtwarzające instytucje, więzi społeczne i metody regulacyjne, niezbędne do sprawnego funkcjonowania gospodarki. Stanowią je procesy: przekształceń własnościowych, dereglamentacji oraz deetatyzacji. Wszystkie one przyczyniają się do tego, że w procesie urynkwienia gospodarki, ekonomiczne funkcje państwa będą stopniowo ograniczane, przy jednoczesnej zmianie sposobów i możliwości ich wykorzystania w dziedzinie tworzenia instytucjonalnych ram sprzyjających rozwojowi gospodarki.

PODSTAWOWE POJĘCIA DO ZAPAMIĘTANIA

Postacie gospodarki rynkowej, model „samoregulacyjnej gospodarki rynkowej” (gospodarki wolnorynkowej), model gospodarki rynkowej z interwencjonizmem państwowym (regulowana gospodarka rynkowa), rola rynku w gospodarce, rynek doskonały, rynek niedoskonały, rola państwa w gospodarce, ekonomiczne funkcje państwa w gospodarce rynkowej (alokacyjna, redystrybucyjna i stabilizacyjna), teoria wyboru społecznego (rynku politycznego, biurokracji i asymetrii), przekształcenia własnościowe, dereglamentacja produkcji dóbr i usług oraz ich obrotu, deetatyzacja, komercjalizacja majątku publicznego, koncesjonowanie, przetarg, restrukturyzacja gospodarki.

ZAGADNIENIA KONTROLNE

1. Określ istotę i postacie gospodarki rynkowej.
2. Przedstaw rolę rynku w gospodarce.
3. Przedstaw rolę państwa w gospodarce.
4. Scharakteryzuj ekonomiczne funkcje państwa w gospodarce rynkowej (alokacyjną, redystrybucyjną i stabilizacyjną).
5. Omów podstawowe założenia teorii wyboru społecznego (rynku politycznego, biurokracji i asymetrii).
6. Określ istotę przekształceń własnościowych.
7. Omów problem dereglamentacji produkcji dóbr i usług oraz ich obrotu.
8. Omów zagadnienie deetatyzacji gospodarki i wskaż jej zasadnicze formy realizacji (komercjalizacja majątku publicznego, koncesjonowanie, przetarg).
9. Określ istotę restrukturyzacji gospodarki i scharakteryzuj jej przebieg na podstawie polskiej gospodarki.

LITERATURA ZALECANA

1. Begg D., Fischer S., Dornbusch R., *Ekonomia*. T. 1. Warszawa 1993, rozdz. 1.
2. *Elementarne zagadnienia ekonomii*. Red. R. Milewski. Warszawa PWN 1993, rozdz. 8.
3. *Elementy makro i mikro ekonomii dla inżynierów*. Red. S. Marciniak. Warszawa PWN 1993, rozdz. 3.
4. Kamerschen D.R., McKenzie R.B., Nardinelli C., *Ekonomia*. Gdańsk FG NSZZ „Solidarność” 1991, rozdz. 3 i 4.
5. Nasiłowski M., *System rynkowy. Podstawy mikro- i makroekonomii*. Warszawa IKE PTE sp. z o.o., Wydawnictwo KeyTex 1992, rozdz. 2.
6. Samuelson P.A., Nordhaus W.D., *Ekonomia 1*. Warszawa PWN 1995, rozdz. 3, 31, 32, 33.

4. STRUKTURA I FUNKCJONOWANIE GOSPODARKI NARODOWEJ

Gospodarka narodowa w literaturze ekonomicznej jest definiowana najczęściej dwojako. Po pierwsze - *jako względnie odosobniony makrosystem (lub podsystem) społeczny* i po drugie - *jako całokształt zabiegów i działalności prowadzonej w danym kraju*. Każde z tych podejść pozwala dostrzec inną stronę jej istoty, struktury oraz funkcjonowania. W obu przypadkach jest ona przy tym dostrzegana w skali makroekonomicznej.

4.1. ISTOTA GOSPODARKI NARODOWEJ

Gospodarka narodowa jako systemem względnie odosobniony - a więc w pierwszym rozumieniu - *jest jednocześnie częścią większego systemu, jakim jest społeczeństwo*. Składa się ona z określonych elementów wzajemnie od siebie zależnych. Charakteryzuje się jednocześnie sprzężeniami zwrotnymi związków i zależności między elementami ją tworzącymi. *Jako taka jest ona zbiorem elementów powiązanych ze sobą łańcuchem oddziaływań przyczynowo-skutkowych*.

Z kolei gospodarka narodowa, rozpatrywana - w drugim rozumieniu - *jako całokształt zasobów i działalności prowadzonej w sferze produkcji, podziału, obiegu i konsumpcji w danym kraju jest widziana przede wszystkim jako podstawa służąca zaspokajaniu potrzeb społeczeństwa*. Patrząc zarówno z punktu widzenia teorii, jak i praktyki dostrzegać w niej trzeba podstawowy zakres działalności gospodarczej. Jako taka, określa jednocześnie *nieregionalny i nieodcinkowy charakter działalności gospodarczej lub wielkości ekonomicznych*. Dostrzegać w niej należy równocześnie *odrębność i suwerenność gospodarki danego kraju, wobec powiązań z ugrupowaniami integracyjnymi i z gospodarką światową*.

Status każdej gospodarki narodowej zależy od wielu czynników. Najbardziej wpływowymi są: geograficzne, demograficzne, materialne i ustrojowe.

Czynnik geograficzny - *wyznacza położenie i obszar danego państwa*. **Czynnik demograficzny** (inaczej ludnościowy) - *wskazuje nie tylko na liczbę ludności, ale również jej podział według płci, wieku, poziomu wykształcenia, zawodu, liczby ludzi zawodowo czynnych oraz wielkości zatrudnienia*. **Czynnik materialny** - *charakteryzuje bogactwo narodowe danego kraju, wielkość jego majątku narodo-*

wego oraz dochodu narodowego. **Czynnik ustrojowy** - wskazuje na charakter organizacji i funkcjonowania gospodarki.

4.2. STRUKTURA GOSPODARKI NARODOWEJ

Uogólniając, oba podejścia określające istotę gospodarki narodowej sprowadzają ją do określonych zbiorów elementów i działań wzajemnie od siebie zależnych i sprzężonych zwrotnie oraz powiązanych ze sobą łańcuchem oddziaływań przyczynowo-skutkowych. Celowa jest dalsza charakterystyka przez obraz siatki wzajemnych relacji poszczególnych elementów oraz relacji tych elementów w stosunku do systemu jako całości. Obraz ten nosi nazwę struktury gospodarczej.

Strukturą gospodarki narodowej jest więc pewien obraz jej podziału na elementy składowe, dokonany jednak nie dowolnie lecz odzwierciedlający istniejący w rzeczywistości stan i tendencje zmian podziału pracy w społeczeństwie.

W praktyce gospodarka narodowa jest opisywana najczęściej przez charakterystykę jej makrostruktur gospodarczych (nazywanych także subelementami). Do najważniejszych spośród nich zaliczyć trzeba: **strukturę podmiotową, strukturę własnościową, strukturę prawno-organizacyjną, strukturę funkcjonalno-instytucjonalną (funkcjonalno-organizacyjną), strukturę produkcyjną (rzeczową) gospodarki (działową, gałęziową, branżową, asortymentową i jakościową), strukturę zatrudnienia i kwalifikacji oraz strukturę stosowanych technologii.**

4.2.1. Struktura podmiotowa gospodarki narodowej

Gospodarka narodowa jako całość składa się z wielu milionów podmiotów gospodarczych, którymi są **gospodarstwa domowe** oraz **przedsiębiorstwa**. Oprócz nich samodzielnym podmiotem gospodarczym jest państwo.

4.2.1.1. Gospodarstwa domowe

Gospodarstwa domowe to dobrowolne związki ludzi wspólnie zamieszkujących i podejmujących decyzje finansowe dotyczące sposobu wydawania zarobionych pieniędzy. Składają się one z osób powiązanych więzami rodzinnymi. Są więc wyodrębnionymi i samodzielnymi ekonomicznie podmiotami gospodarki narodowej. Działają głównie w sferze spożycia, a tylko w ograniczonym zakresie (rolnicy i rzemieślnicy) w sferze produkcji.

Gospodarstwa domowe mają określone możliwości i spełniają pewne funkcje w gospodarce narodowej i społeczeństwie.

Każde gospodarstwo domowe, niezależnie od wielkości, ma możliwość decydowania o tym jak i gdzie zastosować zasoby, które posiada oraz w jaki sposób najlepiej pozyskiwać i konsumować dobra i usługi zaspokajające jego potrzeby. Członkowie gospodarstwa domowego sami decydują zarówno o sposobie wykorzystania swoich zasobów pracy (siły roboczej), jak i o tym, co i ile konsumować.

Gospodarstwom domowym przypisuje się pełnienie funkcji ekonomicznych, społecznych i reprodukcyjnych. W polu widzenia ekonomii pozostają przede wszystkim funkcje konsumpcyjna i produkcyjna.]

Funkcja konsumpcyjna wyraża się w czynnościach związanych bezpośrednio z organizowaniem i realizacją konsumpcji. Jest ona działalnością poszczególnych gospodarstw domowych na rzecz zaspokojenia potrzeb rodzin, które je tworzą.]

Funkcja produkcyjna sprowadza się do pozyskania środków, które są wydatkowane na zaspokojenie potrzeb reprodukcyjnych lub wykonywanie przez jego członków określonych prac, które zaspokajają te potrzeby. Środki finansowania konsumpcji mogą pochodzić z bieżących dochodów, nagromadzonych poprzednio oszczędności lub z kredytu. Część środków na zaspokojenie potrzeb gospodarstw domowych pochodzi z funduszy społecznych.]

Najważniejszą formą tworzenia środków finansowania konsumpcji są dochody bieżące. Gospodarstwa domowe dostarczają przedsiębiorstwu zasoby czynników, którymi dysponują - przede wszystkim pracę (siłę roboczą) - ale także kapitał i ziemię. W zamian za świadczone usługi przez te czynniki, gospodarstwa domowe otrzymują dochody w postaci płac, zysków i czynszów. Gospodarstwa domowe dostarczają przedsiębiorstwu zasoby, a kupują dobra i usługi. Uzyskane dochody konsumenci wydają nabywając dobra wytworzone przez producentów. Kierują się oni przy tym w dużej mierze tradycją, modą, chęcią wyróżnienia się, a nie zawsze rachunkiem ekonomicznym.

Charakterystyczne dla gospodarstw domowych jest z reguły, z jednej strony dążenie do optymalizacji zaspokojenia swoich subiektywnie rozumianych potrzeb - czyli optymalizacji spożycia, z drugiej zaś ich dążenie do maksymalizacji dochodów (choć są i takie, które przedkładają czas wolny nad pracę). Ważnym warunkiem realizacji tych celów jest dla nich swoboda wyboru, gdyż tylko wówczas mogą realizować swoje preferencje, które jednocześnie pobudzają je do maksymalizacji dochodów.

Gospodarstwa domowe są powiązane z innymi podmiotami gospodarczymi więzami rynkowymi. Na więzach tych zaś zawsze ciąży dążenie do rozwiązania problemu: w jaki sposób postępować, by powstały warunki dla najlepszego zaspokojenia potrzeb.

4.2.1.2. Przedsiębiorstwa

Przedsiębiorstwa to podmioty gospodarcze prowadzące na własny rachunek działalność produkcyjną lub usługową w celu osiągnięcia określonych korzyści. Są one wyodrębnionymi pod względem ekonomicznym, techniczno-organizacyjnym i prawno-organizacyjnym jednostkami prowadzącymi działalność produkcyjną, handlową lub usługową. W zależności od ich charakteru i rodzaju wytwarzanej produkcji, wykorzystują czynniki produkcji dostarczone przez gospodarstwa domowe do wytworzenia dóbr i usług. Przedsiębiorstwa płacą gospodarstwom domowym za wykorzystanie czynników produkcji oraz sprzedają im wytworzone dobra i usługi.

Wyodrębnienie ekonomiczne przedsiębiorstwa oznacza, że jego majątek ma ściśle określony status własnościowy (jest własnością indywidualną lub należy do grupy właścicieli - gdy jest ono spółką - lub że stanowi on własność państwową) oraz że jego sytuacja ekonomiczna zależy przede wszystkim od wyników jego własnej działalności. Oznacza ono również, że dysponowanie majątkiem przedsiębiorstwa leży tylko w gestii jego właścicieli, którzy odtwarzają i rozwijają samodzielnie działalność gospodarczą.

Wyodrębnienie techniczno-organizacyjne oznacza zaś, że przedsiębiorstwo posiada wyodrębnione wyposażenie produkcyjne przystosowane do wytwarzania określonych dóbr i usług oraz posiada określoną załogę podporządkowaną konkretnemu zwierzchnikowi.

Natomiast **wyodrębnienie prawno-organizacyjne** oznacza, że posiada ono osobowość prawną, którą nabywa po wpisaniu do rejestru handlowego - i ma prawo zawierania umów z kontrahentami, zaciągania zobowiązań itp.

Każde przedsiębiorstwo posiada oraz spełnia pewne funkcje w gospodarce narodowej i w społeczeństwie danego kraju. W gospodarce rynkowej na plan pierwszy wysuwają się **funkcje organizatora produkcji oraz organizatora stosunków międzyludzkich**.

Funkcja organizatora produkcji sprowadza się do dokonywania przez właściciela lub menedżera wyboru, co, ile, jak i gdzie produkować.

Funkcja zaś organizatora stosunków międzyludzkich sprowadza się do takiego kształtowania więzi interpersonalnych, które pozwoliłyby wykorzystać dla dobra przedsiębiorstwa wiedzę (najczęściej wyspecjalizowaną), zdolności i doświadczenia wszystkich zatrudnionych w nim ludzi.

W rzeczywistości gospodarczej spotykamy się z dużą ilością przedsiębiorstw różniących się od siebie formą i rodzajem. Sytuacja ta rodzi potrzebę ich klasyfikacji. Najbardziej trafnymi z tego punktu widzenia są kryteria: form własności, organizacyjne, rozmiaru (wielkości), pozycji rynkowej oraz rodzaju prowadzonej działalności. Ponieważ dwa pierwsze kryteria pokrywają się z rozróżnieniem struktury własnościowej i organizacyjnej gospodarki narodowej, która zostanie przedstawiona w dalszej części podręcznika, naszą uwagę skupimy na pozostałych kryteriach.

Ze względu na wielkość wyróżnia się: przedsiębiorstwa małe (zatrudniające mniej niż 100 pracowników), przedsiębiorstwa średnie (od 100 do 1000 pracowników) i przedsiębiorstwa duże (zatrudniające ponad 1000 pracowników). Każdy rodzaj tych przedsiębiorstw ma swoje zalety i wady. W gospodarce rynkowej dominują przedsiębiorstwa małe.

Natomiast **ze względu na kryterium pozycji rynkowej**, przedsiębiorstwa dzielimy na: doskonale konkurencyjne, o ograniczonej konkurencyjności, monopole naturalne i sztuczne, oligopole i monopsony. Takie rozróżnienie przedsiębiorstw ma znaczenie z punktu widzenia kształtowania kosztów i cen.

Z kolei **ze względu na kryterium rodzaju działalności**, przedsiębiorstwa można podzielić na wytwarzające produkty (jeden produkt lub wiele produktów) oraz świadczące usługi (dla ludności lub dla innych przedsiębiorstw). Często sytuacją jest integracja różnych rodzajów działalności gospodarczej, takich jak: produkcyjnej z handlową, produkcyjnej z handlową i serwisową, przemysłowej z badawczo-rozwojową itp. Wyrazem poziomej integracji przedsiębiorstw jest konglomerat - czyli zespół przedsiębiorstw produkujących różne, niezależne produkty. Równie częstą sytuacją jest dywersyfikacja przedsiębiorstw, polegająca na odłączaniu od ich działalności tych jej rodzajów, które powodują pogorszenie efektywności przedsiębiorstw. Rozwiązania te prowadzą do powstawania firm specjalistycznych. Przykładem takiego przedsiębiorstwa jest przedsiębiorstwo leasingo-

we, zajmujące się dzierżawieniem lub wynajmowaniem środków trwałych lub konsumpcyjnych trwałego użytku.

Każde przedsiębiorstwo bez względu na jego rodzaj, rozpatrywane w ujęciu systemowym jest jednością sfery realnej i sfery regulacyjnej.

Sferę realną tworzą zasoby pracy, zasoby i stan środowiska naturalnego, stan wiedzy oraz technologii. Są nimi: ludzie (pracownicy), maszyny i urządzenia, materiały, ziemia i środki pieniężne, które w procesie transformacji - przy użyciu odpowiednich technik znanych przedsiębiorstwu - przyczyniają się do powstania nowej jakości w postaci produktów lub usług (jako rzeczowego wyniku transformacji) oraz dostarczają pracownikom satysfakcję z tytułu pracy.

Sferę regulacyjną, którą jest zespół mechanizmów społecznych umożliwiających dokonywanie się procesów realnych, tworzy zbiór informacji - powstałych w wyniku planowania, organizowania, motywowania i kontroli - sprzężonej z otoczeniem zewnętrznym. O jej funkcjonowaniu stanowią takie elementy zewnętrznego otoczenia przedsiębiorstwa, jak: rynek pracy, rynek dóbr i usług oraz technologii, system walutowo-pieniężny, system finansowy państwa oraz systemy polityczny i społeczny.

4.2.2. Struktura własnościowa gospodarki narodowej

Odwołując się do kryterium własnościowego, w gospodarce narodowej wyróżnia się dwa sektory - sektor własności prywatnej i sektor własności publicznej (schemat 4.1).

Sektor własności prywatnej tworzy własność prywatna krajowa i zagraniczna oraz własność mieszana.

Krajową własność prywatną, która jest zasadniczą częścią własności prywatnej, stanowi własność osób fizycznych (indywidualne gospodarstwa rolne, zakłady osób fizycznych), spółdzielcza, spółek prywatnych, fundacji, jednostek samorządu gospodarczego i związkowego oraz jednostek organizacji wyznaniowych.

Prywatną własność zagraniczną stanowi zaś własność przedstawicielstw firm zagranicznych, przedsiębiorstw zagranicznych drobnej wytwórczości oraz spółek z udziałem kapitału zagranicznego. Prywatną własnością mieszaną jest własność spółek z przewagą kapitału prywatnego.

Sektor własności publicznej stanowi własność państwowa, komunalna i mieszana. W obszarze własności państwowej wyróżnić należy własność Skarbu Pań-

stwa oraz państwowych osób prawnych. Pierwszą tworzy własność organów władzy, fundusze Skarbu Państwa oraz spółki Skarbu Państwa. Natomiast drugą - własność przedsiębiorstw państwowych, fundusze państwowe oraz spółki państwowych osób prawnych.

Własność komunalna to własność jednostek samorządu terytorialnego, w tym przedsiębiorstw komunalnych, funduszy komunalnych oraz spółek komunalnych.

Własność publiczna mieszana to własność spółek z przewagą kapitału publicznego.

4.2.3. Struktura prawno-organizacyjna gospodarki narodowej

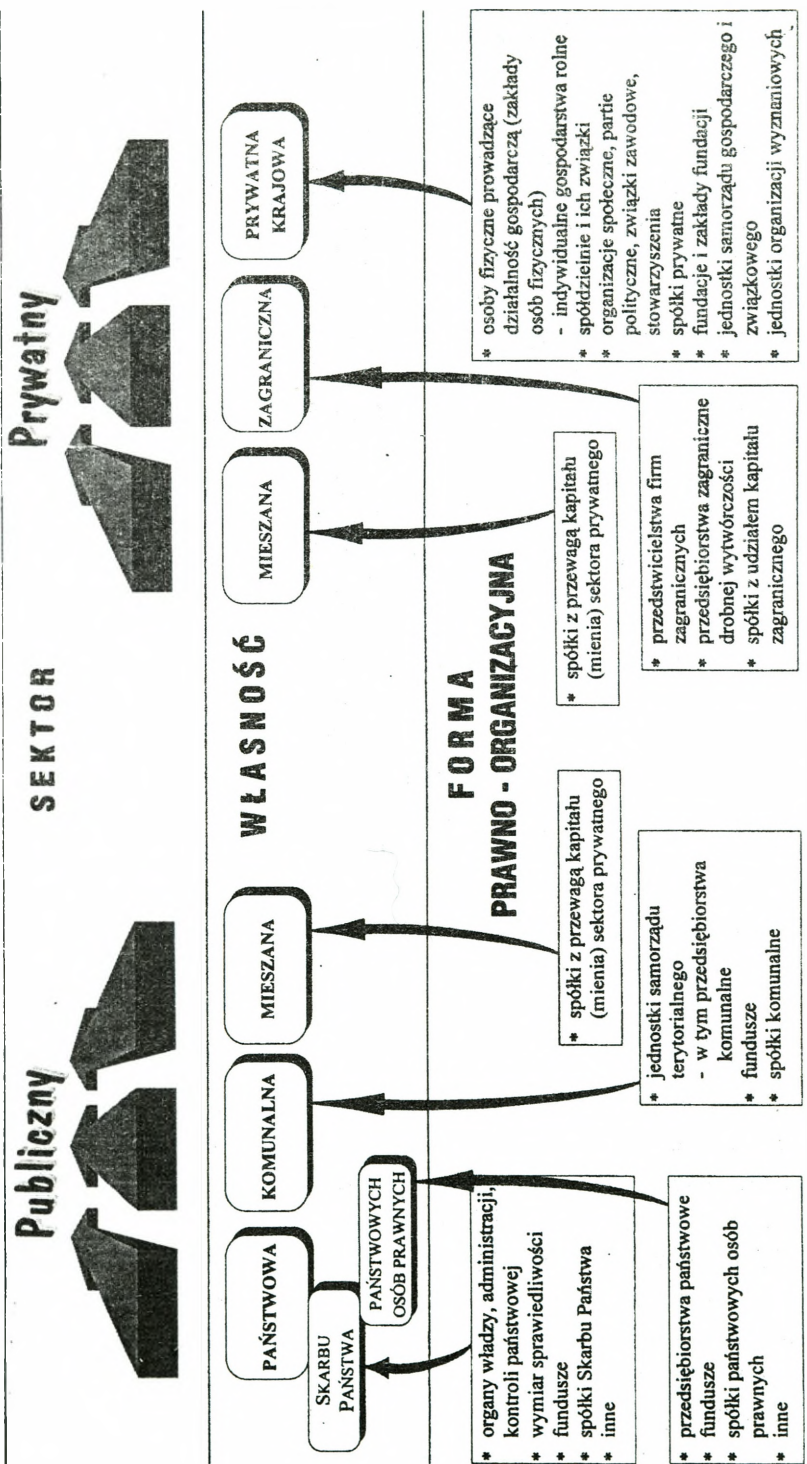
Z kryterium własnościowym ściśle związane jest **kryterium prawno-organizacyjne**. Pozwala ono na wyróżnienie prawno-organizacyjnej struktury gospodarki narodowej (zob. schemat 4.1). Ograniczając strukturę gospodarki narodowej do podstawowych jej podmiotów, to jest do gospodarstw domowych i przedsiębiorstw, z punktu widzenia kryterium własnościowego i prawno-organizacyjnego można wyróżnić przedsiębiorstwa prywatne i przedsiębiorstwa publiczne.

4.2.3.1. Przedsiębiorstwa prywatne

Pochodną własności prywatnej - przy ograniczeniu się do podstawowego podmiotu gospodarki, jakim jest przedsiębiorstwo - wyróżnić trzeba **przedsiębiorstwa prywatne**. Są to przedsiębiorstwa należące do prywatnego właściciela. Ich działalność jest prowadzona na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej. Zakres i rolę tych przedsiębiorstw poszerzają procesy prywatyzacji. Mogą one występować w kilku formach. Najczęstszym ich podziałem jest podział na przedsiębiorstwa osób fizycznych (tzw. przedsiębiorstwa jednoosobowe), spółki i spółdzielnie.

4.2.3.1.1. Przedsiębiorstwa jednoosobowe

Przedsiębiorstwo jednoosobowe (nazywane niekiedy spółką jednoosobową) jest taką organizacją gospodarczą, która posiada jednego właściciela - osobę fizyczną. Jest więc ono podmiotem gospodarczym realizującym przedsięwzięcia gospodarcze przez jedną osobę, będącą jednocześnie właścicielem. Stanowi najprostszą formę prowadzenia działalności gospodarczej, która w warunkach gospodarki rynkowej, po spełnieniu prostych czynności organizacyjnych i prawnych jest rozwijana do skali pożądanej. Pojedynczy właściciel jest jednocześnie producentem dóbr lub usług, kontrolerem produkcji oraz jej sprzedawcą. W granicach prawa i konkurencji jest on pełnoprawnym podmiotem decyzyjnym. Wszelkie jego zyski są traktowane jako dochód podlegający opodatkowaniu.

Schemat 4.1. Struktura gospodarki narodowej według kryteriów własnościowego i prawno-organizacyjnego

Przedsiębiorstwo jednoosobowe dla rozpoczęcia swego funkcjonowania nie wymaga dużego kapitału, skomplikowanego procesu rejestracyjnego i w większości przypadków uzyskania koncesji. Rozpoczyna ono działalność po: zgłoszeniu do ewidencji działalności gospodarczej, uzyskaniu numeru statystycznego - REGON-u, zgłoszeniu obowiązku podatkowego w urzędzie skarbowym, rejestracji w oddziale ZUS-u i założeniu konta bankowego. Właściciel jest jednocześnie pracownikiem. Może swobodnie dysponować majątkiem firmy i całym zyskiem. Płaci podatek tylko od osobistego dochodu (wynagrodzenia). Za zobowiązania firmy odpowiada on całym majątkiem - zarówno firmy, jak i osobistym.

Do tej grupy przedsiębiorstw zalicza się również indywidualne gospodarstwo rolne, łączące w sobie funkcje przedsiębiorstwa i gospodarstwa domowego.

Przedsiębiorstwo własności indywidualnej w swej realnej działalności napotyka na szereg ograniczeń. Wynikają one z samej istoty własności indywidualnej. Są nimi:

- źródła finansowania właściciela (tj. oszczędności i pożyczki), pozwalające rozwijać produkcję tylko do pewnych rozmiarów, formy i skali;
- osobiste prowadzenie przedsiębiorstwa - co nie pozwala korzystać z rady i wsparcia innych współwłaścicieli, gdyż ich nie ma - oraz wyłączne i całościowe obciążenie właściciela wszelkimi zagrożeniami i niepowodzeniami funkcjonowania firmy.

Właściciel przejmujący wszystkie zyski ponosi jednocześnie pełne ryzyko z tytułu swojej działalności. Jeśli nie może wywiązać się z finansowych zobowiązań wobec wierzycieli i ogłasza bankructwo, to aktywa firmy mogą być sprzedane przez sąd w celu spłacenia długów, a jeśli one nie wystarczają na pokrycie wszystkich długów, to sprzedaży może podlegać także majątek osobisty właściciela.

4.2.3.1.2. Spółki

Jedną z form przedsiębiorstw prywatnych są **spółki**. *Pod pojęciem spółki rozumiemy organizację gospodarczą zawiązaną na bazie umowy, której przedmiotem działania jest działalność gospodarcza, a stronami wspólnicy - wnoszący określone wkłady oraz działający razem dla osiągnięcia wspólnego celu gospodarczego.*

W praktyce spotykamy się z różnymi klasyfikacjami spółek, w zależności od przyjętych kryteriów klasyfikacyjnych.

Według kryterium źródła prawa regulującego powstanie oraz działalność spółki, dzielimy je na: **spółki cywilne** i **spółki handlowe**. Podział ten jest prawnie

dokonany w ustawodawstwie polskim: w odniesieniu do spółek cywilnych przepisami Kodeksu Cywilnego (art. 860- 875), a w odniesieniu do spółek handlowych przepisami Kodeksu Handlowego (na mocy rozporządzenia prezydenta Rzeczypospolitej z 30 czerwca 1934 r.). W praktyce możemy spotkać się również ze spółką cichą.

Według kryterium podstawy ekonomicznej tworzenia i zakresu odpowiedzialności za zobowiązania, spółki dzielimy na: spółki osobowe i spółki kapitałowe.

W polskiej rzeczywistości gospodarczej przy połączeniu obu tych kryteriów oraz uwzględnieniu innych uregulowań prawnych, spółki można podzielić na:

- spółki osobowe (cywilne, handl. ^{pr. cywilne, handl. handl.} komandytowe); - nie mają osob. praw.
- spółki kapitałowe (z ograniczoną odpowiedzialnością, akcyjne); ^{pr. handl. i os. prawne}
- spółki joint ventures (z udziałem podmiotów zagranicznych). ^{(z o.o.; akcyjne), pr. handl. os. prawne.}

4.2.3.1.2.1. Spółki osobowe

Spółki osobowe to spółki opierające swoją działalność na osobistej pracy wspólników w przedsiębiorstwie, którzy również ponoszą pełną odpowiedzialność materialną za jej zobowiązania. Do jej założenia są niezbędni co najmniej dwaj wspólnicy oraz wniesione przez nich wkłady. Do spółek osobowych zalicza się: spółki cywilne, spółki jawne i spółki komandytowe.

4.2.3.1.2.1.1. Spółka cywilna

Spółka cywilna funkcjonuje na podstawie przepisów prawa cywilnego. Nie posiada ona osobowości prawnej. Wspólnikami mogą zostać zarówno osoby fizyczne, jak i prawne na mocy umowy, w której zobowiązują się dążyć do osiągnięcia założonego celu gospodarczego przez działanie w określony sposób - zwłaszcza zaś przez wniesienie wkładu (pieniężnego, rzeczowego, świadczenia usług lub innych praw). Ich wspólny majątek jest wyodrębniony, co oznacza, że nie mogą samodzielnie nim rozporządzać. Podział tego majątku jest możliwy dopiero po zaprzestaniu działalności spółki. Za zobowiązania spółki wspólnicy odpowiadają solidarnie. Zwykle każdy z nich - chyba, że mocą umowy postanowiono inaczej - reprezentuje interesy spółki w takich granicach, do jakich jest upoważniony. Wspólnicy osiągają korzyści gospodarcze oraz udział w podziale zysku osiągniętego w wyniku realizacji gospodarczego celu spółki.

Rozpoczęcie działalności spółki jest uwarunkowane:

- sporządzeniem umowy określającej cel działalności, czas jej trwania, rodzaj działalności, wysokość i rodzaj wkładów, udział wspólników w zyskach i stratach, sposób reprezentacji w kontaktach zewnętrznych;
- zgłoszeniem umowy w urzędzie skarbowym;
- zgłoszeniem podmiotu do ewidencji działalności gospodarczej, uzyskaniem numeru statystycznego REGON;
- zgłoszeniem obowiązku podatkowego w urzędzie skarbowym;
- zarejestrowaniem podmiotu w oddziale ZUS-u;
- założeniem konta bankowego.

4.2.3.1.2.1.2. Spółka jawna

Funkcjonowanie spółki jawnej jest uregulowane przepisami prawa handlowego, mimo że pod względem konstrukcji prawnej jest ona zbliżona do spółki cywilnej. Podstawą jej działania jest praca wspólników. Nie posiada osobowości prawnej, ma natomiast - zgodnie z przepisami prawa handlowego - uprawnienia występowania przed sądem jako strona i zawierania umów.

Spółka jawna ma wyodrębniony majątek, który stanowią pieniężne i niepieniężne wkłady wspólników. Udziałem może być również ich własna praca. Z reguły, chyba że umowa stanowi inaczej, wspólnicy mają prawo do takiego samego udziału w zyskach i stratach, bez względu na wartość wniesionego wkładu.

Za zobowiązania spółki wobec wierzycieli, wspólnicy odpowiadają bez ograniczenia - to jest całym majątkiem spółki oraz całym majątkiem osobistym.

Każdy wspólnik ma również prawo reprezentować spółkę na zewnątrz i obowiązek prowadzenia spraw spółki. Prowadzenie spółki jest z reguły powierzane jednemu lub kilku wspólnikom.

Wspólnicy, aby rozpocząć działalność, muszą: określić w umowie zasady działania spółki, zgłosić umowę w urzędzie skarbowym, zarejestrować ją w sądzie; uzyskać numer statystyczny REGON, zgłosić obowiązek podatkowy w urzędzie skarbowym, zarejestrować podmiot w oddziale ZUS-u oraz założyć konto bankowe.

4.2.3.1.2.1.3. Spółki komandytowe

Funkcjonowanie **spółki komandytowej** jest oparte na przepisach prawa handlowego. Jej istotą jest to, że część jej udziałowców - a przynajmniej jeden ze wspólników - odpowiada bez ograniczenia całym swoim majątkiem za zobowiązania spółki (tak samo, jak w spółce osobowej), a pozostali wspólnicy - jedynie do wysokości swojego wkładu kapitałowego (tak, jak w spółce kapitałowej).

4.2.3.1.2.2. Spółki kapitałowe

Spółki kapitałowe to spółki będące zgrupowaniem kapitału, a nie osób. Są one spółkami prawa handlowego. Mają osobowość prawną i swój odrębny interes, różny od interesu wspólników. Charakteryzują się brakiem powiązania osobistej pracy pomiędzy wspólnikami. Wspólnicy są dostarczycielami kapitału, a ich ranga jest zależna od wagi (ilości) ich udziału w działalności spółki. Ponoszą oni odpowiedzialność za zobowiązania spółki tylko do wysokości swoich udziałów, bez angażowania osobistego majątku. Nie ponoszą natomiast odpowiedzialności za zobowiązania wspólników wobec ich wierzycieli. Spółki kapitałowe dzielą się na spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (z o.o.) i spółki akcyjne.

4.2.3.1.2.2.1. Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością

Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością funkcjonuje na podstawie uregulowań przepisów prawa handlowego. Posiada ona osobowość prawną. Tworzona jest przez jedną lub więcej osób dla realizacji celów gospodarczych. Wspólnikami mogą być podmioty posiadające zdolność do czynności prawnych. Do jej założenia jest wymagany mniejszy kapitał założycielski, aniżeli do założenia spółki akcyjnej. Udziały założycielskie są trudno zbywalne, gdyż nie mogą być wystawione na okaziciela lub na zlecenie, co jednak zapewnia większą stabilność udziałowców.

Spółka odpowiada za swoje zobowiązania tylko własnym majątkiem, co oznacza, że ryzyko udziałowców ogranicza się do wysokości wniesionych wkładów.

Powstanie spółki jest możliwe po dopełnieniu takich warunków, jak: sporządzenie umowy spółki w formie aktu notarialnego, zarejestrowanie spółki w sądzie rejestrowym, zgłoszenie spółki we właściwym ministerstwie, uzyskanie koncesji (jeśli jest ona wymagana), uzyskanie numeru statystycznego REGON, zgłoszenie obowiązku podatkowego w urzędzie skarbowym i zarejestrowanie podmiotu w

oddziale ZUS-u, założenie konta bankowego, zebranie kapitału zakładowego oraz ustanowienie władz spółki.

W umowie spółki określa się imiennie wspólników i wysokość wniesionych udziałów. W spółce z o.o. funkcjonują władze spółki obligatoryjne i fakultatywne. Władzą obligatoryjną jest zgromadzenie wspólników i zarząd, natomiast władzą fakultatywną - rada nadzorcza lub komisja rewizyjna, jeśli występuje większa liczba wspólników (więcej niż 50 osób).

4.2.3.1.2.2.2. Spółki akcyjne

Spółka akcyjna funkcjonuje na podstawie regulacji prawa handlowego. Ma ona osobowość prawną. Może być tworzona dla każdego celu dozwolonego prawnie, a nie tylko w celu działalności gospodarczej. Podstawą jej powstania jest kapitał akcyjny, wniesiony przez wspólników w formie wkładów założycieli lub w formie subskrypcji.

Uczestnikami spółki akcyjnej są właściciele akcji. Mają oni prawo do udziału w zysku osiągniętym przez spółkę (dywidenda), ale nie są właścicielami spółki. Akcjonariusze mają prawo do uczestnictwa w walnym zgromadzeniu i prawo głosu. Jedna akcja daje prawo do jednego głosu. Właściciele akcji nie odpowiadają swoim majątkiem za zobowiązania spółki, tzn. że spółka odpowiada za swoje zobowiązania jedynie do wysokości swojego majątku.

Założyciele spółki (minimum trzech) opracowują statut spółki w formie aktu notarialnego. Spółka akcyjna, aby mogła rozpocząć swoją działalność, winna spełnić takie same warunki, jak spółka z o.o., od której zasadniczo się różni wysokością kapitału zakładowego.

Do władz spółki zalicza się: walne zgromadzenie akcjonariuszy, radę nadzorczą lub komisję rewizyjną oraz zarząd.

Ważną formą spółki akcyjnej jest korporacja, będąca zbiorem podmiotów gospodarczych (jednostek gospodarczych), które postanowiły wspólnie prowadzić działalność gospodarczą. Jest ona osobą prawną dysponującą prawem kupowania i sprzedawania, pobierania i udzielania pożyczek, pozywania i bycia pozwaną, przyjmowania do pracy i zwalniania z niej.

Do jej zalet - jako formy organizacji przedsięwzięć gospodarczych - zaliczyć trzeba: ponoszenie odpowiedzialności właścicieli korporacji tylko za jej długi, tzn. że w przypadku jej bankructwa tracą tylko zainwestowane pieniądze, nie tracąc

własności osobistej; dużą zdolność do gromadzenia kapitału wynikającą z ograniczonej odpowiedzialności właścicieli, zmniejszającej wyraźnie ryzyko inwestorów; nie wiązanie bezpośredniego życia korporacji z życiem jej właścicieli, prawa własności są bowiem ściśle oddzielane od odpowiedzialności kierownictwa, właściciele nie muszą przeznaczać swojego czasu na prowadzenie działalności gospodarczej, aby otrzymać przychody z własności; możliwość swobodnego przenoszenia prawa własności między kupujących a sprzedających przez zorganizowanie rynku papierów wartościowych.

Do ujemnych stron korporacji zaliczyć trzeba przede wszystkim trudności związane z jej utworzeniem, które wymagają akceptacji odpowiednich władz oraz mniej korzystne opodatkowanie.

4.2.3.1.2.3. Spółki joint ventures

Spółka joint ventures to *spółka z udziałem podmiotu zagranicznego, działająca na zasadzie wspólnych przedsięwzięć*. Prowadzi ona działalność gospodarczą w zakresie: produkcji towarów, budownictwa, handlu i usług. Przyjmuje postać spółek prawa handlowego w formie kapitałowej, to jest jako spółka z o.o. lub spółka akcyjna.

4.2.3.1.3. Spółdzielnie

Przedsiębiorstwa spółdzielcze to *samorządne dobrowolne zrzeszenie o nieograniczonej liczbie członków, działające dla dobra swoich członków i zaspokojenia ich potrzeb*. Prowadzą one obok działalności gospodarczej - będącej podstawowym kierunkiem ich funkcjonowania - także działalność kulturalno-oświatową (społeczno-wychowawczą).

Spółdzielnia, aby mogła powstać, musi wyrazić wolę jej założenia pewna grupa osób (10 osób fizycznych lub 3 osoby prawne), która uchwała statut i wybiera organy spółdzielni. Po jej wpisaniu do rejestru spółdzielni, nabywa ona osobowość prawną. Organami spółdzielni są: walne zgromadzenie, rada nadzorcza i zarząd. Członkowie spółdzielni wnoszą wpisowe i udział, tworząc w ten sposób fundusz zasobowy i fundusz udziałowy.

Podstawową cechą spółdzielni jest to, że jej członkowie mogą wносить środki produkcji i ziemię, zarządzanie opiera się na zasadach samorządowych, a podział

nadwyżki ekonomicznej następuje po uwzględnieniu bieżącego wkładu pracy członków spółdzielni, według wysokości wniesionego wkładu kapitałowego.

4.2.3.2. Przedsiębiorstwa publiczne

Pochodną własności publicznej są **przedsiębiorstwa publiczne**. Mogą one występować w kilku formach, spośród których najczęściej spotykanymi są przedsiębiorstwa państwowe i przedsiębiorstwa komunalne.

4.2.3.2.1. Przedsiębiorstwa państwowe

Przedsiębiorstwami państwowymi są samodzielne, samorządne i samofinansujące się jednostki, prowadzące działalność gospodarczą w celu zaspokojenia potrzeb społecznych i osiągania efektów ekonomicznych. Występują one w ograniczonej formie również w gospodarce rynkowej. Ma to miejsce we wszystkich światowych gospodarkach. Udział tych przedsiębiorstw w gospodarce narodowej maleje, w miarę ich prywatyzacji.

4.2.3.2.2. Przedsiębiorstwa komunalne

Przedsiębiorstwa komunalne to organizacje gospodarcze użyteczności publicznej. Powołuje się je do życia w celu zaspokojenia potrzeb ludności zamieszkałej na określonym terenie (np. gminy miejskiej lub wiejskiej). Prowadzą działalność przede wszystkim w zakresie: komunikacji, dostaw ciepła i gazu, wywozu śmieci, zarządzania mieszkaniem komunalnym i usługami kulturalnymi. Działają one zwykle w warunkach mniejszej samodzielności. Wykonywanie określonych zadań zleca mu organ założycielski, który je finansuje (dotuje) z budżetu państwa lub gminy.

4.2.3.3. Przedsiębiorstwa mieszane

Pochodną własności mieszanej (prywatno-publicznej) - bez względu na charakter przewagi konkretnego rodzaju własności - są **przedsiębiorstwa mieszane**. Są to z reguły spółki z przewagą bądź to kapitału (mienia) prywatnego, bądź publicznego.

Specyficzną formą przedsiębiorstw mieszanych mogą być w pewnych sytuacjach (gdy są związane z procesami prywatyzacji) spółki akcjonariatu pracowni-

czego. W tego typu przedsiębiorstwach część ich jest własnością publiczną, a część własnością prywatną, to jest własnością zatrudnionych w nich pracowników, którzy przejęli akcje przedsiębiorstw, w których byli zatrudnieni na dogodnych i korzystnych warunkach. Ta forma przedsiębiorstw jest popierana przez rządy wielu krajów jako forma rozwoju tak zwanego kapitalizmu ludowego.

4.2.4. Struktura funkcjonalno-instytucjonalna (organizacyjno-instytucjonalna) gospodarki

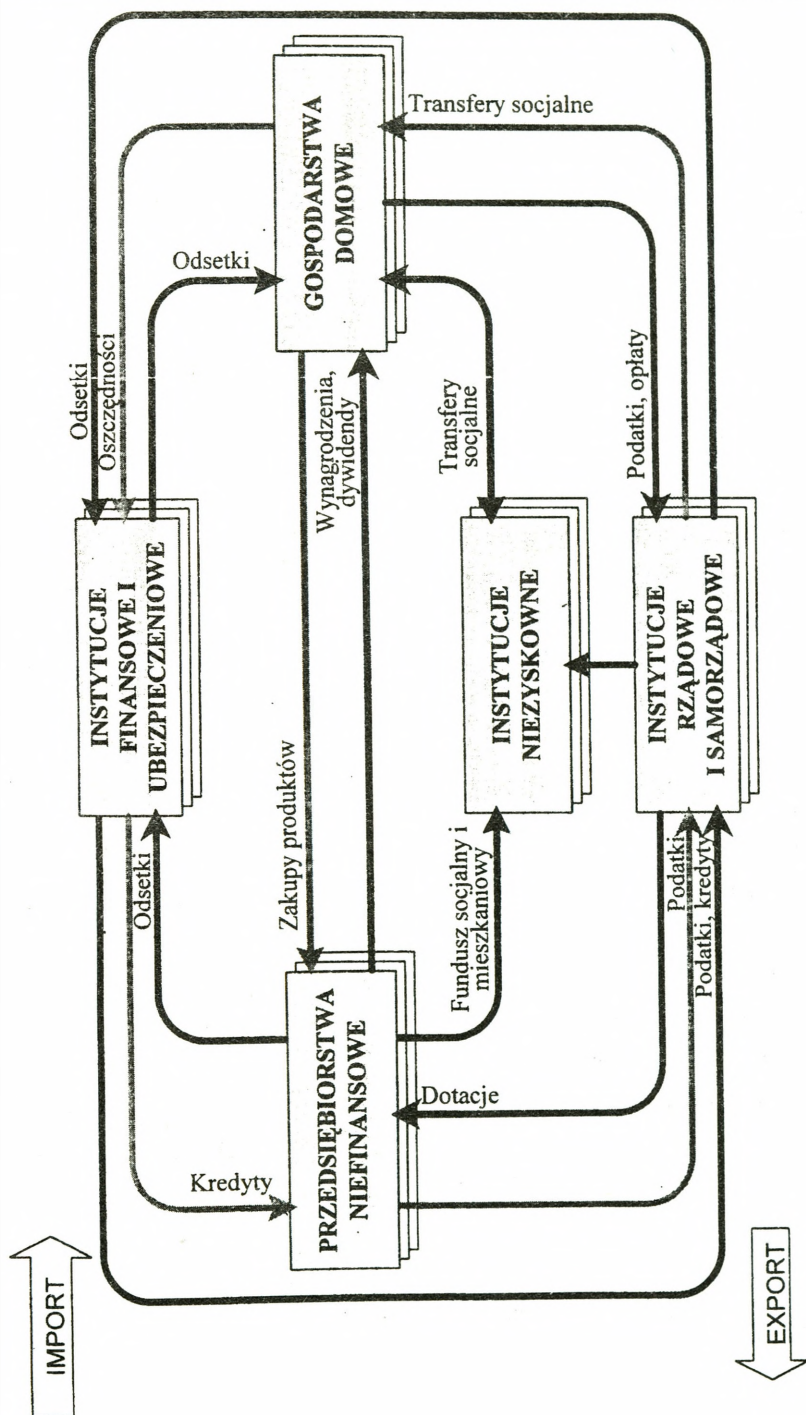
Zyskujący coraz bardziej na znaczeniu, ze względu na wykorzystanie przy prowadzeniu rachunków narodowych, jest podział funkcjonalny gospodarki narodowej, który można nazwać również podziałem organizacyjno-instytucjonalnym (schemat 4.2). Jego zastosowanie jest wynikiem odwołania się do kryterium celów ekonomicznych oraz wiodących cech zachowań podmiotów gospodarczych. Konsekwencją tego podejścia jest podział gospodarki narodowej na sześć następujących sektorów:

1. Sektor przedsiębiorstw niefinansowych, który tworzą podmioty gospodarcze wytwarzające towary (dobra i usługi) rynkowe oraz prowadzące księgi rachunkowe. Są nimi:

- osoby prawne (niezależnie od liczby pracujących) - w tym przede wszystkim przedsiębiorstwa państwowe, komunalne, spółki akcyjne i spółki z o.o., spółdzielnie oraz przedsiębiorstwa zagraniczne drobnej przedsiębiorczości;
- samodzielne jednostki organizacyjne nie mające osobowości prawnej (niezależnie od liczby pracujących) - w tym jednostki państwowe, spółki jawne i komandytowe prowadzące działalność gospodarczą na własny rachunek;
- osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą z liczbą pracujących powyżej 5 osób (z wyłączeniem indywidualnych gospodarstw rolnych);
- zakłady budżetowe i gospodarstwa pomocnicze jednostek budżetowych.

2. Sektor instytucji finansowych i ubezpieczeniowych, który tworzą podmioty gospodarcze zajmujące się pośrednictwem finansowym oraz pomocniczą działalnością finansową. Są nimi:

- bank centralny (w Polsce - Narodowy Bank Polski);
- banki państwowe (takie jak: Powszechna Kasa Oszczędności, Bank Gospodarstwa Krajowego);
- bank państwowo-spółdzielczy (Bank Gospodarki Żywnościowej);

Schemat 4.2. Struktura gospodarki według kryterium funkcjonalno-instytucjonalnego

- banki spółdzielcze;
- banki spółki akcyjne (np. Bank Handlowy SA);
- kantory wymiany walut;
- biura maklerskie;
- instytucje ubezpieczeniowe.

3. Sektor instytucji rządowych i samorządowych, który tworzą podmioty gospodarki narodowej:

a) działające na zasadach określonych w prawie budżetowym, takie jak:

- jednostki budżetowe,
- zakłady budżetowe,
- gospodarstwa pomocnicze jednostek budżetowych (z wyjątkiem zaliczonych do sektora przedsiębiorstw niefinansowych);

b) działające na zasadach określonych odrębnymi ustawami - zwłaszcza zaś w odniesieniu do systemu finansowego oraz funkcjonujące na podstawie dotacji (jak np. szkoły wyższe).

4. Sektor gospodarstw domowych, który tworzą osoby fizyczne pracujące na własny rachunek:

- w indywidualnych gospodarstwach rolnych;
- w innych (poza gospodarstwami rolnymi) gospodarstwach z liczbą zatrudnionych do 5 osób i prowadzących uproszczoną ewidencję księgową;
- uzyskujące dochód z pracy najemnej i źródeł niezarobkowych (np. emeryci i renciści).

5. Sektor instytucji niekomercyjnych, który tworzą:

- organizacje społeczne, polityczne, partie polityczne, związki zawodowe, stowarzyszenia, fundacje, organizacje wyznaniowe;
- jednostki umowne, których działalność polega na rozdysponowaniu zakładowego funduszu świadczeń socjalnych wydzielonego z przedsiębiorstw niefinansowych, instytucji finansowych i ubezpieczeniowych oraz instytucji rządowych i samorządowych.

6. Sektor zagranicy, który tworzą podmioty gospodarcze będące własnością nierezydentów i których działalność nie pozwala na zestawienie pełnego rachunku, lecz jedynie wyodrębnionych transakcji.

4.2.5. Struktura produkcyjna (rzeczowa) gospodarki

Struktura produkcyjna (nazywana także rzeczową) gospodarki narodowej dotyczy tylko jej struktur produkcyjnych. Jest ona więc ujęciem węższym, aniżeli podział według struktury podmiotowej, własnościowej, prawno-organizacyjnej i funkcjonalno-instytucjonalnej.

Podział gospodarki narodowej ze względu na strukturę produkcyjną, pozwala wyróżnić: działy, gałęzie i branże gospodarki narodowej oraz asortymenty towarów i usług.

Dział gospodarki narodowej tworzy grupa przedsiębiorstw lub innych jednostek wykonujących zbliżone do siebie funkcje, wynikające ze społecznego podziału pracy. Są nimi: przemysł, rolnictwo, budownictwo, transport, łączność, handel i inne.

Działy gospodarki narodowej dzielą się na gałęzie, które obejmują przedsiębiorstwa lub inne jednostki zbliżone do siebie procesem produkcyjnym oraz przeznaczeniem produkcji. Przykładem tego podziału jest np. wyodrębnienie w przemysle takich gałęzi, jak wydobywcze i przetwórcze, a w rolnictwie - produkcji roślinnej i hodowli zwierząt.

Z kolei gałęzie produkcji, jeśli stosować kryterium dalszej specjalizacji, dzielą się na grupy zwane branżami. Branżami są np. w przemyśle: przemysł węglowy, naftowy, elektrotechniczny, samochodowy, a w rolnictwie: ogrodnictwo, sadownictwo, mleczarstwo itp.

W praktyce, obok tych elementów struktury wynikających z podziału według kryterium produkcyjnego, spotykamy się z wyróżnieniem w sferze gospodarki narodowej kompleksu gospodarczego (np. kompleks gospodarki żywnościowej czy też kompleks paliwowo energetyczny). Jest on subelementem gospodarki, strukturalnie znacznie większym od działu gospodarki narodowej. Skupia w sobie jeden z działów gospodarki narodowej oraz gałęzie i branże z innych działów lub też jest zespoleniem kilku gałęzi gospodarki narodowej.

Niekiedy także wyróżnia się - stosując kryterium produkcyjne - sektory gospodarki narodowej. Pod tym pojęciem rozumie się podział produkcyjnej części gospodarki narodowej ze względu na charakter poszczególnych działów gospodarki narodowej. Najczęściej wyróżnia się trzy sektory:

- sektor I - do którego się zalicza produkcję pierwotną - a więc taką, która polega na pozyskiwaniu dóbr materialnych z otaczającej człowieka przyrody - obejm-

mującą rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo oraz przemysł wydobywczy (który niekiedy ujmuje się w sektorze II);

- **sektor II** - obejmujący przemysły przetwórcze (łącznie z budownictwem);
- **sektor III** - do którego należą wszelkiego rodzaju usługi.

4.2.6. Struktura zatrudnienia i kwalifikacji

Często spotykanym podziałem gospodarki narodowej jest jej podział ze względu na strukturę zatrudnienia i kwalifikacji. Jest on wynikiem obejmowania przez gospodarkę narodową szerokiego zakresu działalności ekonomicznej ludzi. Z tego punktu widzenia wyróżnia się sektorową, działową oraz gałęziowo-branżową strukturę zatrudnienia, kwalifikacji i zawodów.

4.2.7. Struktura stosowanych technologii

W związku z tym, że decydujący wpływ na dynamikę i efektywność wzrostu gospodarczego w danej gospodarce ma poziom i struktura stosowanej techniki, technologii i organizacji, często przy opisie gospodarki narodowej odwołujemy się do rozróżnienia jej struktury z punktu widzenia tych kryteriów. Wyróżnia się wówczas struktury zacofane (opóźnione w rozwoju) i nowoczesne.

4.3. FUNKCJONOWANIE GOSPODARKI NARODOWEJ W WARUNKACH GOSPODARKI RYNKOWEJ

Funkcjonowanie gospodarki narodowej w warunkach gospodarki rynkowej jest zależne zarówno od jej elementów strukturalnych, jak i od działalności gospodarczej społeczeństwa, które w istocie pozwalają postrzegać gospodarkę narodową jako system gospodarczy, w którym można wyróżnić podsystem realny (sferę realną) i podsystem regulacji (sferę regulacji).

Sferę realną stanowi materialna baza produkcji gospodarki narodowej wraz z zasobami naturalnymi i wytworzonymi dobrami produkcyjnymi i konsumpcyjnymi oraz ludność i zmiany w jej strukturze.

Sferę regulacji tworzą zaś: oddziaływania ludzi w roli producentów, przedstawicieli władzy, zasady podziału, zmiany konsumpcji, reguły prawne i normy społeczne wiążące procesy gospodarcze. Jest ona w swej istocie sposobem funkcjonowania gospodarki narodowej. W ramach sfery regulacyjnej wyróżniamy mechanizmy makroregulacji i mikroregulacji.

Mechanizm makroregulacji obejmuje wzajemne oddziaływania regulacyjne zachodzące między organizacjami gospodarczymi oraz pomiędzy państwem a podmiotami gospodarczymi. Są one zróżnicowane w zależności od przyjętych rozwiązań porządku prawnego oraz ładu (ustroju) politycznego kraju. Z kolei mechanizm mikroregulacji obejmuje wzajemne oddziaływania regulacyjne zachodzące w obrębie podstawowych podmiotów gospodarczych, pomiędzy nimi, a także między nimi a państwem. Koncentrują się one na konkretyzacji decyzji przez gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa, w kwestii zastosowania rzadkich zasobów pod kątem chęci i możliwości osiągnięcia kombinacji wytwórczej wielu dóbr i usług, zaspokajających potrzeby tych podmiotów. Są one zróżnicowane między sobą i zależą w dużej mierze od ładu gospodarczego w kraju oraz realizowanej polityki gospodarczej państwa.

Wszystkie te składniki systemu gospodarczego - zarówno podsystem realny, jak i regulacji - podlegają ciągłemu procesowi przekształceń pod wpływem przepływów informacyjno-decyzyjnych, czyli regulatorów ekonomicznych i administracyjnych zawierających określoną treść w postaci opisu, zachęty do działania, polecenia, nakazu, zakazu, limitu itp. Są one rezultatem działań regulacyjnych uczestników gospodarowania: gospodarstw domowych (konsumentów), przedsiębiorstw (pracowników) i ośrodków władzy państwowej. Działania te nie mają jednak charakteru jednokierunkowego. Są wynikiem interakcji między ośrodkiem regulującym a układem regulowanym, który zawsze stara się wpływać na ośrodek regulujący w celu wymuszenia korzystnych dla siebie oddziaływań regulacyjnych.

Pomocny w analizowaniu procesu funkcjonowania gospodarki narodowej jest **uproszczony obraz (model) gospodarki rynkowej** (schemat 4.3), opierający się na następujących założeniach:

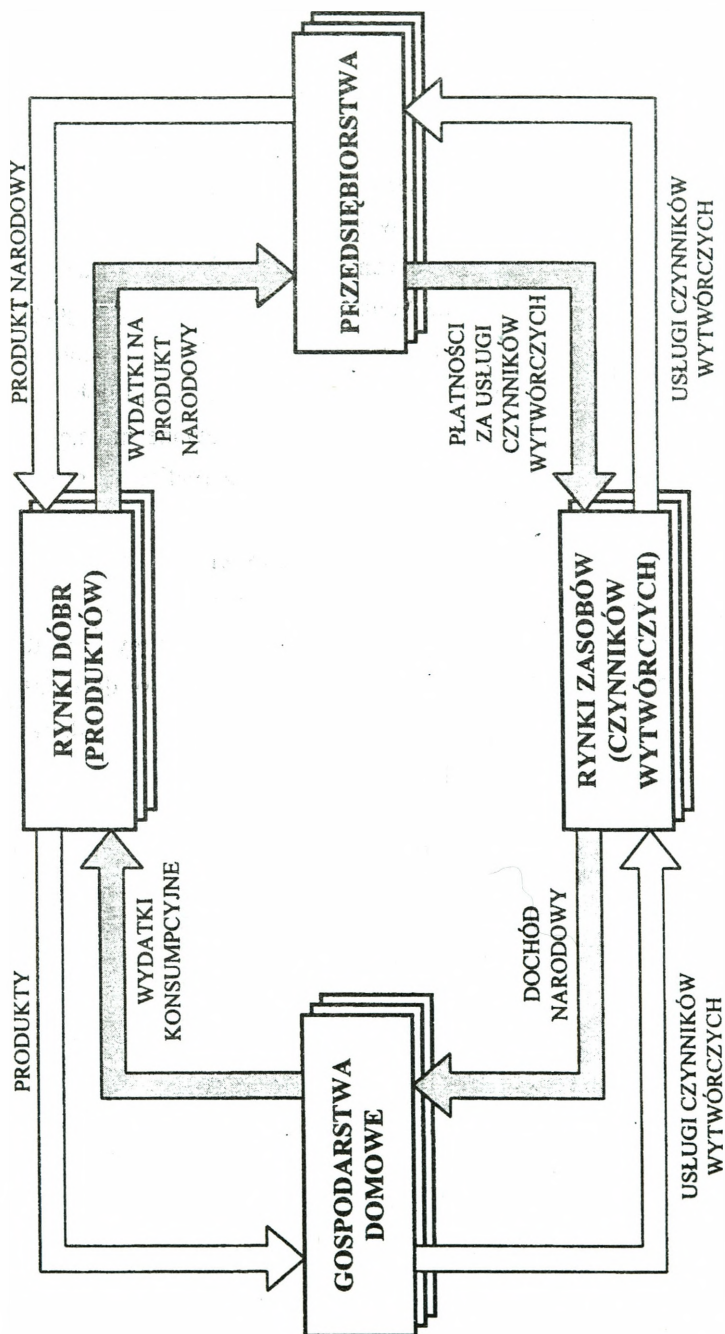
- dotyczy gospodarki rynkowej w warunkach kapitalizmu, tzn. w warunkach takiego systemu, gdzie większość zasobów stanowi własność prywatną;

- gospodarka składa się z dwóch grup podmiotów gospodarczych (gospodarstw domowych i przedsiębiorstw);

- rynek się dzieli na rynek dóbr (konsumpcyjnych i kapitałowych) oraz na rynek zasobów;

- pomiędzy podmiotami gospodarczymi istnieją określone współzależności.

Funkcjonowanie gospodarki narodowej w takim układzie sprowadza się do określonych zachowań gospodarstw domowych i przedsiębiorstw, wyrażających się przede wszystkim w podejmowanych przez nich decyzjach gospodarczych.

Schemat 4.3. Uproszczony model funkcjonowania gospodarki rynkowej

Gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa spotykają się na dwóch rynkach (dóbr i zasobów), gdzie dokonują transakcji handlowych - aktów kupna i sprzedaży. Gospodarstwa domowe są właścicielami zasobów, które oferują na rynku przedsiębiorstwom. Sprzedają one usługi pracy (kapitału ludzkiego), usługi zasobów naturalnych (np. ziemi), a także stawiają do wykorzystania swoje oszczędności (kapitał finansowy). Poszczególne zasoby gospodarstw domowych, których usługi są oferowane przedsiębiorstwom, są dla nich niezbędne jako czynniki produkcji. Na rynku zasobów sprzedającymi są gospodarstwa domowe, natomiast kupującymi - przedsiębiorstwa.

Przedsiębiorstwa natomiast sprzedają wyprodukowane dobra gospodarstwom domowym. Transakcje kupna i sprzedaży odbywają się na rynku dóbr i dotyczą zarówno dóbr konsumpcyjnych, jak i kapitałowych (inwestycyjnych).

Sprzedaż i zakup zasobów, a następnie sprzedaż i zakup dóbr są rzeczowymi strumieniami gospodarki rynkowej. Przepływowi strumienia zasobów i dóbr towarzyszą strumienie pieniężne skierowane w przeciwnym kierunku. Przy czym przez zasób rozumieć należy określoną ilość produktów, pieniędzy, pracowników itp. w danym momencie czasu, a przez strumień - zasoby z uwzględnieniem czynnika czasu. Zasób jako pojęcie, ma więc charakter statyczny, a strumień - charakter dynamiczny. Oznacza to, że analizując poszczególne elementy rynku (popyt, podaż) należy koniecznie określić, jakiego okresu ta analiza dotyczy.

STRESZCZENIE

Gospodarka narodowa jest systemem gospodarczym rozpatrywanym w skali makroekonomicznej. Jest ona z jednej strony względnie odosobnionym makrosystemem (lub podsystemem) społecznym, z drugiej zaś - całością zabiegów i działalności prowadzonej w danym kraju.

Gospodarka narodowa będąc systemem względnie odosobnionym jest jednocześnie częścią większego systemu, jakim jest społeczeństwo. Charakteryzują ją przede wszystkim problemy ogólnościowe, krajowe i przedsiębiorstw. Jej zaś podstawowymi podmiotami są gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa. Składa się ona z określonych elementów, wzajemnie od siebie zależnych (np. gałęzi przemysłu, rolnictwa, łączności). Charakteryzuje się jednocześnie sprężeniami zwrotnymi związków i zależności między elementami ją tworzącymi. Jako taka jest ona zbiorem elementów powiązanych ze sobą łańcuchem oddziaływań przyczynowo-skutkowych.

Z kolei gospodarka narodowa - rozpatrywana w drugim rozumieniu - jako całość zasobów i działalności prowadzonej w sferze produkcji, podziału, obiegu i konsumpcji w

danym kraju - jest postrzegana przede wszystkim jako podstawa służąca zaspokajaniu potrzeb społeczeństwa.

Uogólniając oba podejścia (określające istotę gospodarki narodowej) do jej struktury, a więc obrazu odzwierciedlającego istniejący w rzeczywistości stan i tendencje zmian podziału pracy w społeczeństwie, opisać go można przez charakterystykę jej makrostruktur gospodarczych (nazywanych także subelementami), które tworzą struktury: podmiotową, własnościową, prawno-organizacyjną, funkcjonalno-instytucjonalną, produkcyjną (rzeczową), zatrudnienia i kwalifikacji oraz stosowanych technologii.

Ze względu na strukturę podmiotową, gospodarka narodowa jako całość składa się z wielu milionów podmiotów gospodarczych, którymi są gospodarstwa domowe oraz przedsiębiorstwa. Oprócz nich, samodzielnym podmiotem gospodarczym jest państwo. Gospodarstwa domowe są wyodrębnionymi i samodzielnymi ekonomicznie podmiotami gospodarki narodowej, którymi są dobrowolne związki ludzi (najczęściej rodziny) wspólnie zamieszkujących i podejmujących decyzje finansowe dotyczące sposobu wydawania zarobionych pieniędzy i działających głównie w sferze spożycia, a tylko w ograniczonym zakresie (rolnicy i rzemieślnicy) - w sferze produkcji. Dysponują one określonymi możliwościami i spełniają pewne funkcje zarówno w gospodarce narodowej, jak i w społeczeństwie. Same decydują o sposobie wykorzystania swoich zasobów pracy (siły roboczej) oraz o tym: jak, co i ile konsumować. Przypisuje się im pełnienie funkcji ekonomicznych, społecznych i reprodukcyjnych.

Przedsiębiorstwa to podmioty gospodarcze prowadzące działalność produkcyjną lub usługową na własny rachunek w celu osiągnięcia określonych korzyści. Są one wyodrębnionymi jednostkami pod względem ekonomicznym, techniczno-organizacyjnym i prawno-organizacyjnym, prowadzącymi działalność produkcyjną, handlową lub usługową. W zależności od ich charakteru i rodzaju wytwarzanej produkcji, wykorzystują czynniki produkcji dostarczone przez gospodarstwa domowe do wytworzenia dóbr i usług. Płacą one im za wykorzystanie czynników produkcji oraz sprzedają wytworzone dobra i usługi. Każde z nich spełnia w gospodarce narodowej oraz w społeczeństwie danego kraju pewne funkcje, spośród których na plan pierwszy wysuwają się funkcja organizatora produkcji oraz funkcja organizatora stosunków międzyludzkich. W rzeczywistości gospodarczej spotykamy się z dużą ilością przedsiębiorstw, różniących się od siebie formą i rodzajem. Ich wyróżnienia najlepiej dokonać opierając się na kryteriach: form własności, organizacyjnych, rozmiaru (wielkości), pozycji rynkowej oraz rodzaju prowadzonej działalności.

Ze względu na wielkość wyróżnia się: przedsiębiorstwa małe, średnie i duże. Ze względu na kryterium pozycji rynkowej, przedsiębiorstwa dzielimy na: doskonale konkurencyjne, o ograniczonej konkurencyjności, monopole naturalne i sztuczne, oligopole i monopsony.

Z kolei ze względu na kryterium rodzaju działalności, przedsiębiorstwa można podzielić na wytwarzające produkty (jeden produkt lub wiele produktów) oraz świadczące usługi (dla ludności lub dla innych przedsiębiorstw).

Częstą sytuacją jest integracja różnych rodzajów działalności gospodarczej, takich jak: produkcyjnej z handlową, produkcyjnej z handlową i serwisową, przemysłowej z badawczo-rozwojową itp. Wyrazem poziomej integracji przedsiębiorstw jest konglomerat - czyli zespół przedsiębiorstw produkujących różne, niezależne produkty. Równie częstą sytuacją jest dywersyfikacja przedsiębiorstw, polegająca na odłączaniu od ich działalności tych jej rodzajów, które powodują pogorszenie efektywności przedsiębiorstw. Rozwiązania te prowadzą do powstawania firm specjalistycznych. Odwołując się do kryterium własnościowego, w gospodarce narodowej wyróżnia się dwa sektory - sektor własności prywatnej i sektor własności publicznej.

Z kryterium własnościowym ściśle jest związane kryterium prawno-organizacyjne. Pozwala ono wyróżnić przedsiębiorstwa prywatne i przedsiębiorstwa publiczne. Przedsiębiorstwa prywatne to przedsiębiorstwa należące do prywatnego właściciela. Jedną z form przedsiębiorstw prywatnych są przedsiębiorstwa jednoosobowe, spółki osobowe (cywilne, jawne), kapitałowe (z o.o., akcyjne, komandytowe), joint ventures (spółki z udziałem podmiotów zagranicznych). Inną formą przedsiębiorstw prywatnych są przedsiębiorstwa spółdzielcze. Przedsiębiorstwami publicznymi są natomiast przedsiębiorstwa komunalne oraz przedsiębiorstwa państwowe. W praktyce spotykamy się również z przedsiębiorstwami mieszanymi.

Ze względu na strukturę funkcjonalną (organizacyjno-instytucjonalną) gospodarki, możemy ją podzielić na sześć następujących sektorów: przedsiębiorstw niefinansowych, instytucji finansowych i ubezpieczeniowych, instytucji rządowych i samorządowych, gospodarstw domowych, instytucji niekomercyjnych oraz sektor zagranicy.

Ze względu na strukturę produkcyjną (rzeczową) gospodarki, wyróżnia się: działy, gałęzie i branże gospodarki narodowej oraz asortymenty towarów i usług. W praktyce, obok tych elementów struktury gospodarki narodowej wyróżnia się kompleksy gospodarcze oraz - stosując kryterium produkcyjne oraz kryterium własnościowe - sektory gospodarki narodowej.

Ze względu na strukturę zatrudnienia i kwalifikacji wyróżnia się sektorową, działową oraz gałęziowo-branżową strukturę zatrudnienia, kwalifikacji i zawodów.

Ze względu zaś na strukturę stosowanych technologii, przy opisie gospodarki narodowej często przywołuje się rozróżnienie jej struktury z punktu widzenia kryteriów poziomu i struktury techniki, technologii i organizacji. Wyróżnia się wówczas struktury zacofane (opóźnione w rozwoju) i nowoczesne.

System gospodarki narodowej, obok jej elementów, stanowi również działalność gospodarcza społeczeństwa. Wszystkie te składniki podlegają ciągłemu procesowi przekształceń za pomocą przepływów informacyjno-decyzyjnych, czyli regulatorów ekonomicznych i administracyjnych. Gospodarkę narodową jako system gospodarczy można podzielić na podsystem realny (sferę realną) i podsystem regulacji (sferę regulacji).

Analizując procesy gospodarcze celowe staje się posłużenie uproszczonym obrazem gospodarki rynkowej w postaci jej modelu.

PODSTAWOWE POJĘCIA DO ZAPAMIĘTANIA

Gospodarka narodowa (jako makrosystem i jako całokształt działalności gospodarczej), struktura gospodarki narodowej (podmiotowa, własnościowa, prawno-organizacyjna, funkcjonalna, produkcyjna - rzeczowa, zatrudnienia i kwalifikacji, stosowanych technologii), podmioty gospodarki narodowej, gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa (prywatne, publiczne i mieszane).

ZAGADNIENIA KONTROLNE

1. Określ pojęcie gospodarki narodowej.
2. Określ istotę struktury gospodarki narodowej i ją sklasyfikuj.
3. Wskaż i scharakteryzuj rodzaje podmiotów gospodarczych.
4. Omów funkcje i cele gospodarstw domowych.
5. Omów formy organizacyjne przedsiębiorstw.
6. Określ istotę spółki, omów klasyfikację spółek oraz je scharakteryzuj.

LITERATURA ZALECANA

1. Begg D., Fischer S., Dornbusch R., *Ekonomia*. T. 1. Warszawa 1993, rozdz. 1.
2. *Elementarne zagadnienia ekonomii*. Red. R. Milewski. Warszawa PWN 1993, rozdz. 1.
3. *Elementy makro i mikro ekonomii dla inżynierów*. Red. S. Marciniak. Warszawa PWN 1993, rozdz. 3.
4. Nasiłowski M., *System rynkowy. Podstawy mikro- i makroekonomii*. Warszawa IKE PTE sp. z o.o., Wydawnictwo KeyTex 1992, rozdz. 2.
5. *Polityka ekonomiczna*. Red. B. Winiarski, Wrocław WAE im. O. Langego 1992, rozdz. 2 i 4.
6. Samuelson P.A., Nordhaus W.D., *Ekonomia I*, Warszawa PWN 1995, rozdz. 20.

BIBLIOGRAFIA

1. Begg D., Fischer S., Dornbusch R., *Ekonomia*. T. 1. Warszawa 1993.
2. Begg D., Fischer S., Dornbusch R., *Ekonomia*. T. 2. Warszawa 1992.
3. Blaug M., *Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne*. Warszawa PWN 1994.
4. Błaszczński A., Stygares J., Stygares J., *Słownik pojęć ekonomicznych. Glossary of economic terms*. Kraków SzZZ UJ TH „Atlant” 1995.
5. Burda M., Wyplosz Ch., *Makroekonomia*. Warszawa PWE 1995.
6. *Ekonomia*. Red. W. Caban. Łódź Absolwent 1995.
7. *Elementarne zagadnienia ekonomii*. Red. R. Milewski. Warszawa PWN 1993.
8. *Elementy makro i mikro ekonomii dla inżynierów*. Red. S. Marciniak. Warszawa PWN 1993.
9. *Encyklopedia biznesu*. T. I i II. Red. W. Pomykało, Warszawa FI 1995.
10. Galbraith J.K., *Ekonomia w perspektywie. Krytyka historyczna*. Warszawa PWE 1992.
11. Górski J., *Zarys historii ekonomii politycznej*. Warszawa KiW 1984.
12. Kaja J., *Zarys polityki gospodarczej*. Warszawa SGH 1994.
13. Kamerschen D.R., McKenzie R.B., Nardinelli C., *Ekonomia*. Gdańsk FG NSZZ „Solidarność” 1991.
14. Kamerschen D.R., McKenzie R.B., Nardinelli C., Copeland D.W., *Ekonomia. Przewodnik studiowania - ćwiczenia*. Gdańsk FG NSZZ „Solidarność” 1993.
15. Komosa A., *Szkolny słownik ekonomiczny*. Warszawa Ekonomik 1994.
16. Laidler D., Estrin S., *Wstęp do mikroekonomii*. Warszawa Gebethner i S-ka 1991.
17. Lipiński E., *Historia powszechnej myśli ekonomicznej do roku 1870*. Warszawa PWN 1981.
18. *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*. Red. A. Budnikowski i E. Kawecka-Wyrzykowska. Warszawa PWE 1996.
19. Nasiłowski M., *System rynkowy. Podstawy mikro i makroekonomii*. Warszawa IKE PTE sp. z o.o., Wydawnictwo KeyTex 1992.
20. Nojszewska E., *Podstawy ekonomii*. Warszawa WSiP 1995.
21. Oyrzanowski B., *Mikroekonomia*. Kraków PSB 1996.
22. *Polityka ekonomiczna*. Red. B. Winiarski. Wrocław WAE im. O. Langego 1992.
23. Rekowski M., *Wprowadzenie do mikroekonomii*. Cz. II. Konsument - Producent, Koszty - Ceny - Zyski.
24. Samuelson P.A., Nordhaus W.D., *Ekonomia 1*. Warszawa PWN 1995.
25. Samuelson P.A., Nordhaus W.D., *Ekonomia 2*. Warszawa PWN 1996.
26. Smith P., Begg D., *Ekonomia. Zbiór zadań*. T. 3. Warszawa PWE 1995.

27. Sołdaczuk J., Kamecki Z., Bożyk P., *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa PWE 1983.
28. Stankiewicz W., *Historia myśli ekonomicznej*. Warszawa PWE 1983.
29. M.Syrek, *Ekonomia*. Katowice VOLUMEN 1994.
30. Wiszniewski Z., *Mikroekonomia współczesna. Syntetyczne ujęcie*. Warszawa CEiRB OLIMPUS 1994.

SPIS SCHEMATÓW

1.1. Powiązania działalności gospodarczej z wiedzą i naukową myślą ekonomiczną.....	10
1.2. Rozwój myśli ekonomicznej do czasu narodzin ekonomii jako nauki.....	14
1.3. Zarys nowej systematyki ekonomii.....	20
1.4. Wyznaczniki podstawowych problemów ekonomicznych.....	23
1.5. Lista podstawowych kategorii ekonomicznych.....	25
1.6. Sfery i wymiary polityki gospodarczej.....	28
1.7. System analityczny polityki gospodarczej.....	31
1.8. Instrumentarium polityki gospodarczej.....	36
1.9. Współczesna myśl ekonomiczna Zachodu	45
2.1. Klasyfikacja rynków.....	59
2.2. Formy i rodzaje konkurencji.....	65
2.3. Typy rynków ze względu na konkurencję.....	66
3.1. Model samoregulacyjnej gospodarki rynkowej.....	79
3.2. Model regulowanej gospodarki rynkowej.....	81
4.1. Struktura gospodarki narodowej według kryterium własnościowego i prawnego-organizacyjnego.....	102
4.2. Struktura gospodarki według kryterium funkcjonalno-instytucjonalnego.....	111
4.3. Uproszczony model funkcjonowania gospodarki rynkowej.....	116

